KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - МИР КУЛЬТУРЫ

Sonbahar/ Autumn/ падение 2018 ▪ Yıl / Year / Год 10 ▪ Sayı / Number / Число 35

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

[halk bilimi-dil bilimi-müzik-edebiyat-Türklük bilimi-mitoloji]

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

[folklore-linguistics- music-literature-Turcology -mythology]

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

[фольклора- языковедения-музыки-литературы- тюркологии- мифологии]

ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин
Hayrettin İVGİN
Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA
Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor
Ответственный секретарь
Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board
Руководитель работы
Hayrettin İVGİN
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор
Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция
Osman BAŞ – Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редколлегия
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT ▪ Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU
Prof. Dr. Taciser ONUK ▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства
Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE
Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43
E-mail: kulturevrenidergisi@gmail.com
www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price / Стоимость
40 TL (Yurt içi / Domestic)
20 $ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bedeli / Subscription Price
160 TL (Yurt içi / Domestic)
80 $ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date
01 Aralık 2018

Baskı / Pres / Типография
Atalay Matbaası

Kapak Resmi:
Altın Orda'nın mirası Edigey Destanının kahramanı Edigey (Ressam: R. Şamsutdinov)

Temsilcilikler / Representative / Представители

■

AZERBAYCAN
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE
e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ
Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU
e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA
e-mail: zharkyn1123@mail.ru Tel: 0077057129963

■

KAZAKİSTAN
Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA
e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

■

TÜRKMENİSTAN
Wezir AŞİRNEPESOW
e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■

KOSOVA
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■

RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Elfina SIBGATULLIONA
e-mail: alfine2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■

ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Tahir KAHHAR
e-mail: tahirkahhar@mail.ru Tel: 00998712241310

■

GÜRCİSTAN
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.
Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission İnstructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative
Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsmail HACIYEV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Vasıf MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Berykbay SAGYNDYKULY (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Bilkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muxtar Kazımoğlu İMANOV (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Niğde Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi.Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Seadet ABDULAYEVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em. /KOSOVA)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (Universty Kazmpu/KAZAKHSTAN

Prof. Dr. Zufar SEYITJANOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bakıytgul KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Habibe MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Minara ALİYEVA (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nurlan SAGYNDYKOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Pakizat AUESBAEVA (Muhtar Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Ranetta GAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI (Dokuzeylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Zülfikâr BAYRAKTAR (Gediz Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Halk Bilimci. Em./TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğretim Üyesi Gül Mükerrem ÖZTÜRK (Artvin/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES(Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)

Not : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

• *Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.*

• *Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine*

• *Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)*

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editörden/From Editor/От Редактора
Hayrettin İvgin-Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak 7

Tenkidin Sefaleti Devam mı Ediyor?
Does The Misery Of Criticism Continue?
Сколько Ещё Будет Длиться Бездействие Критики
Prof. Dr.Saim Sakaoğlu 9

Türk Ulusal İdeolojisinin Tesisinde "Kutadgu Bilig" Öğretisi
The Doctrine Of "Kutadguu Bilig" In The Formation Of The Turkic National Ideology
Учение "Kutadguu Билиг" В Формировании Тюркской Национальной Идеологии
Prof. Dr. Gülzura Cumakunova 16

Akçaabat ve Yakın Çevresi Halk İnançlarında Büyü
Magic In Akcaabat And Nearby Places' Folk Belıefs
Ворожба В Народных Поверьях Акчаабада И Периферии
Dr. Yaşar Kalafat 26

Türk Hakanlarında Kut-Tanrı İlişkisi ve Yönetme Gücü, Kutadgu Bilig'deki Anlamı
Kut (The Power Of State Administration)-God Relationship In The Turkish Khan And Governance Power, Meaning In Kutadgu Bilig
Тенгризм У Тюркских Народов И Его Смысл В Кутадгу Билиг
Hayrettin İvgin 35

Türk Dil Kurumunca Kırgızca Lehçesi/Kırgız Türkçesi, Kırgız Edebiyatı ve Kültürü Hakkında Yapılan Başlıca Çalışmalar
Kirghiz Language/Dialect, Literature And Culture Studies Of Turkish Language Institution (Türk Dil Kurumu-Tdk)
Основные Работы Тюрк Дил Куруму По Киргизскому Языку /Наречию Тюркского Языка/, Киргизской Литературе И Культуре
Nail Tan 43

Âşıklık Geleneği İçinde Sıtkî Baba'nın Sanatı ve Şiir Dünyası
The Art Of Sıtkî Baba And The His World Of Poetry In The Tradition Of Minstrelsy
Роль Творчества Сыткы Баба В Ашугской Традиции
Dr. Mehmet Yardımcı 52

Halkın Milli Manevi Değeri Olarak Azerbaycanlıların Geleneksel Düğün Töreni
Wedding Ceremonies Of Azerbaijanı People Like Spiritual Values
Традиционный Свадебный Обряд Азербайджанцев Как Национально-Духовная Ценность Народа
Doç. Dr. Şehla Nuruzade 64

Geçmişte ve Günümüzde Makedonya Yörük Türklerinde Evlenme Gelenekleri
Wedding Traditions Of Yuruk Turks In Macedonia In The Past And Today
Свадебные Обряды Тюрков-Йоруков Македонии В Прошлом И Настоящем
Dr. Abdullah Demirci 78

1924 Georgian Antibolshevik Rebellion In The Play Of Playwrigth Niko Shiukashvili "The Sovyetization Of An American Uncle"
Dram Yazarı Niko Şiukaşvili'nin "Amerikalı Amcanın Sovyetleşmesi" Adlı Oyununda Gürcülerin Bolşeviklere Karşı Yaptıkları Ayaklamanın Sahneleri
Картины Грузинского Анти-Болшевивистского Восстания 1924 Года В Пьесе Драматурга Нико Шиукашвили «Советизация Американского Дядушки»
Zurab Okropiridze 89

Orta Çağ Avrupasında Esaretten Feodalizme Toplum
The Society From The Slavery To The Feudalism In The Medieval Europe
Общество На Стадии Перехода От Рабства К Феодализму В Средневековой Европе
Doç. Dr. Pınar Ülgen 95

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920) Dönəmi Şeirdə Turan İdeyasi
Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920) Dönemi Şiirde Turan İdeyasi
Turan's Idea In The Poetry Of Azerbaijan Democratic Republic (1918-1920)
Идея Турана В Поэзии Периода Азербайджанской Демократической Республики (1918-1920)
Dr. Öğr. Üyesi Afina Barmanbay 114

EDİTÖRLERDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

Kültür Evreni dergimizin 35. sayısıyla bilim aleminde yine buluştuk. 2018 yılının son sayısıdır. Dergimiz 10. yılı içindedir. Daha nice on yıllara ulaşması dileğindeyiz.

Bu sayımızda 11 makale yer almaktadır.

Derginin içeriği okunduğunda görüleceği üzere; Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Gulzura Cumakunova, Dr. Yaşar Kalafat, Hayrettin İvgin, Nail Tan, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı, Doç. Dr. Şehla Nuruzade, Dr. Abdullah Demirci, Zurab Okropiridze, Doç. Dr. Pınar Ülgen, Dr. Öğr. Üyesi Afina Barmanbay'ın makaleleri yer almaktadır.

Bu yazıları webb sitemizden (www.kulturevreni.com) okuyabilir ve çıkış alabilirsiniz.

Dergimize makale göndermek isteyenler, her sayımızın sonunda yer alan Türkçe, İngilizce ve Rusça dillerinde yazılı "Yayın İlkeleri"ne uygun olarak makalelerini hazırlayıp (kulturevreni@ gmail.com) e-postaya göndermelidirler.

Dergimizin bu sayısının da bilim dünyasına hayırlı-uğurlu olmasını diler, selam ve saygılar iletiriz.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

FROM EDITORS

Distinguished Readers,

We met again in the scientific realm with the 35th issue of the Universe of Culture Journal. It is the last issue of 2018. Our magazine is in its 10th year. We hope to reach more decades.

There are 11 articles in this issue.

As the content of the journal is read, it is seen the articles of Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Gulzura Cumakunova, Dr. Yaşar Kalafat, Hayrettin İvgin, Nail Tan, Dr. Lecturer Mehmet Yardımcı, Assoc. Dr. Şehla Nuruzade, Dr. Abdullah Demirci, Zurab Okropiridze, Assoc. Dr. Pınar Ülgen, Dr. Lecturer Afina Barmanbay. You can read these articles on our website (www.kulturevreni.com) and get printouts.

Those who want to submit an article to our journal should prepare their articles in accordance with the Publication Principles that written in Turkish, English and Russian languages at the end of each issue and send them as e-mail (kulturevreni@gmail.com).

We hope that this issue of our journal will be auspicious and beneficial to the science world and we send you our greetings and best regards.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели.

Благодаря журналу «Мир Культуры», который уже 10-ый год собирает читателей вокруг себя, мы с вами снова вместе. Этот, 35-ый номер журнала является последним выпуском за 2018 год. Надеемся, что журнал будет прирастать новыми авторами и читателями, и таким образом продолжит свою издательскую жизнь в дальнейшем.

В этом номере представляем вашему вниманию 11 научных статей. Вы познакомитесь с исследованиями Проф.Др. Саима САКАОГЛУ, Проф.Др. Гюльзуры ЖУМАКУНОВОЙ, Др. Яшара КАЛАФАТА, Хайреттина ИВГИНА, Наиля ТАНА, Ст. Пр. Мехмета ЯРДЫМЧЫ, Доц.Др. Шахля НУРУЗАДЕ, Др. Абдуллаха ДЕМИРЧИ, Зураба ОКРОПИРИДЗЕ, Доц.Др. Пынар УЛЬГЕН.

Со статьями вышеназванных авторов можно познакомиться также на веб-сайте журнала (www.kulturevreni.com) .

Желающим опубликовать статью в нашем журнале следует оформить своё исследование в соответствии с требованиями, изложенными на турецком, английском и русском языках в конце журнала.

Желаем Вам творческих успехов и надеемся на дальнейшее взаимное сотрудничество!

Члены редколлегии:

Хайреттин Ивгин
Редактор

Професор Эрдоган Алтынкайнак
Редактор

TENKİDİN SEFALETİ DEVAM MI EDİYOR?

DOES THE MISERY OF CRITICISM CONTINUE?

СКОЛЬКО ЕЩЁ БУДЕТ ДЛИТЬСЯ БЕЗДЕЙСТВИЕ КРИТИКИ

Prof. Dr.Saim SAKAOĞLU*

Güvenebileceğimiz bir tenkit yazısı; bilgi, ahlak ve tarafsızlık ile gerçekleşebilir.

ÖZ

Tenkit, sanatın ve bilimin sağlıklı ortamlarda gelişmesini sağlar. Ancak, yazar Tarık Buğra'nın da dediği gibi, bu işi yapabilmek için kişinin yetenekli ve yeterli bilgiyle donatılmış olması gerekir. Bizde ise bu tür yazılar hatır için yazıldığı gibi art niyetle de yazılır. Alanının dışında tenkit yazısı kaleme alanların düştükleri durum içler acısıdır. Bir de o tür bir yazının hakemi olarak seçilenler de alan dışından art niyetli kişilerin ise durum daha da içler acısıdır. Yazının konusuna ve uzunluğuna göre yazılabilecek noktalar mutlaka yazılmalı, tenkit yazısını kaleme alan kişiye yardımcı olmalıdır. Ancak tenkit yazısını inceleyecek hakemlerin hiçbir noktaya dokunmamaları tenkidin de, asıl yazının da değerini düşürmektedir. Özellikle tenkit tarihi ile bilgisi olmayan kişilerin bu tür bir yazı kaleme almaları da toplumca hoş karşılanmamaktadır. Kısacası, tenkit, alanın uzmanlarınca yazılmalı, o yazı da uzmanlarca rapora bağlanmalıdır. Ancak bir de bilimin gereği olarak yazar ve raportörlerin alanın uzmanları ve eş değerde kariyer sahipleri olması göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tenkit, raportör, ilgili alan, kariyer denkliği

ABSTRACT

Criticism enables the art and science to develop in the healthy environments. However, as Tarık Buğra, the author, stated, one must be highly talented and equipped with sufficient knowledge to be able to do this work. In our case, such writings are written as a labour of love as well as being written maliciously.

* Em. Öğretim Üyesi. Konya/TÜRKİYE
(saimsakaoğlu@hotmail.com)

The situation of those who wrote criticism out of the field is pathetic. And also if those chosen as the referee of such a writing are evil-minded, it is more pathetic. Points that could to be written according to the topic and length of the writing must exactly be mentioned and should help the person who wrote out the criticism. However, non-intervention of the referees who will examine the criticism in any point devalues the original writing. Especially, people having no knowledge of the history of criticism is not tolerated by society to write out such a writing. In brief, criticism must be written out by the experts in that field and that writing must be reported by the experts. However, as a requirement of science, it should be considered that authors and reporters must be experts in their fields and equalized career partners.

Key Words: Criticism, reporter, related field, career equivalence

Evet, tenkit, hem de 'ille de' tenkit… Nedir tenkitle olan bu ilgimiz acaba? Tenkitsiz bir toplum değiliz, ne afacan ve de külyutmaz (!) münekkitlerimizin olduğu ülkece bilinmektedir. Kimileri keskindir, küplerine zarar verir, kimileri çıraktır, ustalarından birer *âferin* almanın peşindedir, kimileri ise, laf ola beri gele türünden yazılar karalayan, parasız da olsa yazan bilgiç geçinenlerdir. Hasılı onlar her şeydir de ne yazık ki doğru düşünebilen birer insan değildir.

Tarık Buğra hemşerimdir, Akşehirlidir. Romanda, hikâyede ve oyunda ustadır. Ülkemizin çok okunması gereken yazarlarımızın başındı gelir, Onun ayrıca bir küçük yazılar kaleme alma yönü, yazarlık yönü de vardır; denemeler yazmıştır, köşe yazıları yazmıştır, yazarken de kalemini asla ve kimseye kiraya vermemiştir. Gelelim Buğra ile yazımızın arasındaki bağa...

Buğra, 07 Şubat 1991 tarihinde Türk Dil Kurumu'nda bir konferans verir: *Tenkidin Sefaleti*. Bu konferansın metni ise bir süre sonra Kurum'un aylık yayın organı olan *Türk Dili* dergisinde aynı başlık altında yayımlanır: 1991/1, 472, Nisan, 193-194). Biz de bu güzel, doyurucu ve uyarıcı yazıdan bir bölümü sizlere sunmak istiyoruz:

"… Tenkidin ne olduğunu bilmeyenlere veya yeterince düşünmeyenlere sorarsanız, ondan kolay bir şey yoktur. Gülünç şey. Çünkü -öyle olsaydı- tenkitler yüzünden çirkinleşen, acınacak durumlara düşen, hiçleşip olmamışa dönen bunca münekkit olur muydu?"

"Siyasi, ilmî, edebî, kısacası, hangi dalda olursa olsun, açınız konunun koleksiyonlarını, bir varmış, bir yokmuşa dönen yığınla münekkit göreceksiniz."

"… Galiba söylemiş oldum. Tenkit zor iştir, zor. Belki de en zor iştir tenkit; konuya vukufunuz üstün olacak. Konunun tarihini, bugünkü durumunu ve bunlarla ilgili bütün görüşleri, anlayışları bilecek, süzgeçten geçirmiş olacaksınız. Zevkiniz, sezişleriniz kuvvetli, üstün olacak. Bunlar yetmez; insanı insan yapan ve yokluğu

çok şeyi beyhudeleştiren, adına dürüstlük dediğimiz fazilet her hüküm cümlenizi titizlikle denetleyecek." (Buğra 1991: 193-194)

Bu güzel konuşmanın, âdeta bir özdeyiş güzelliği taşıyan şu cümlesi -galiba-, merhumun konferansının özünü oluşturuyordu: "Tenkidi kolay sananlara ben de … derim ki, sefilleşmek kolaysa kolaydır tenkit." (s. 194)

Buğra'dan alıntıladığımız bu cümlelerden sonra biz de görüşlerimizi eklemek isteriz. Eskiden beri kullandığımız 'tenkit', Batı'dan aldığımız 'critique' ve günümüzde kullandığımız 'eleştiri' pek çoklarının sandığı gibi, ne büsbütün övme, ne de büsbütün yermedir. Tenkit yazısı kaleme alacak kişi dürüst olmalı, bilim ahlakıyla donatılmış olmalı ve eleştireceği kitabı, makaleyi, tabloyu, vb. iki gözüyle değerlendirmelidir. Bir gözle değerlendirilerek yapılacak olan övme veya yerme, övülen veya yerilen eseri ne yüceltir, ne da alçaltır; olsa olsa münekkit / eleştirmen geçinen kimseyi, merhum Buğra'nın deyişiyle 'hiçleşip olmamışa' döndürür. Bu duruma düşen eleştirmen artık eleştiri dünyasında yok sayılır, itibar kaybına uğrar ve kendisine asla güvenilemez.

*****

Bizde tenkit eskiden de vardı, günümüzde de var ve var olmaya devam edecektir. İyi niyetle yola çıkanların yanında birer tetikçi edasıyla yolunu bulanlar da her zaman var olacaktır, bundan şüphemiz yoktur. Aşağıda biri Avrupa'da, ikisi Amerika'da yayımlanan üç dergiyi kısaca tanıttıktan sonra bizden de bir iki örnek vereceğiz.

Orientalistische Literaturzeitung (OLZ)

1898 yılında Almanya'da yayımlanmaya, başlanan dergi Doğu çalışmalarıyla ilgili tenkit yazılarına yer veren en eski yayındır. Halen Berlin'de yayınını sürdüren derginin her sayısının başında genellikle bir makaleye yer verildikten sonra Doğu dünyası ile ilgili çalışmalar konuların ilgili olduğu ülke ve bölgelere göre alt başlıklar halinde verilir. Bizimle ilgili olan yazılar *turkisce und İraninan* başlığı altın yer verilir.

American Anthropologist (AA)

1888 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Washington D. C.'de yayımlanmaya başlanır. Dergide çok sayıda eleştiri yazısına yer verilir.

Dergi hakkındaki kısa bilgi böyle. Gelelim Vehbi'nin kerrakesine… Bu derginin her sayısında az sayıdaki makalenin dışında bütünüyle dünya ülkelerinde yayımlanan kitapların tanıtımına yer verilir. Ben öyle sayılarını inceledim ki bir tek makaleye yer vermeden, bütünüyle tanıtmalara kucak açan sayılardı.

Publication of the Modern Language Association (PMLA)

1884 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde New York'ta yılda altı sayı olarak yayın hayatına atılır. Dergide çok sayıda eleştiri yazısına yer verilir.

Dergi hakkındaki kısa bilgiler böyle. Nedir bu derginin özelliği? Anlatımın daha keyifli olması için hayalî yazar ve münekkit adlarını Türkçeden seçelim. Saim bir makale yazar ve bunu PMLA'nın editörüne gönderir. Editör, Saim'in yazısına rapor mahiyetinde tenkitlerini yazabilecek olanların arasından, elinde incelemede yazı olmayanlardan üç kişiyi belirler: Mehmet, Fatma ve Ziya. Bu üç kişi bilirler ki bu yazıya en geç iki ay veya 45 gün içinde bir eleştirel rapor yazacaklardır. Yazıla-

rın üçünün de kendisine ulaşmasından sonra editör bu yazıların üçünü birden Saim'e gönderir. Saim de belirlenen süre içinde Mehmet, Fatma ve Ziya'nın yazdıklarını değerlendirir ve üç ayrı yazı kaleme alır. O da zamanı içinde son yazılarını gönderince editörün yapacağı iş, asıl yazıyı (Saim), üç raporu (Mehmet, Fatma ve Ziya) ve cevap yazılarını (Saim) yayımlayacağı sayıyı belirlemek olacaktır. Böylece okuyucu, üç ünlü imzanın raporunu ve onlara verilen cevapları bir arada okuma fırsatını yakalayıverirler

Bu arada bizden de ilgi çekici bir örnek vermek isteriz.

TÜRKİYAT MECMUASI

1928'de ilk sayısı yayımlanan bu derginin yayın aralığı belli değildir, aradaki yıl sayıları çok farklıdır. Bir örnek. Dergini ortak sayısı olan 7/8. sayısının ikinci cüzü 1945'te, 9. cildi ise 1951'de yayımlanır. Acaba siz 1945'te yazılan sizinle ilgili bir eleştiriye cevap vermeyecek misiniz? Elbette vereceksiniz. Ve de böyle bir cevabı hazırlar gönderirsiniz. Ama derginin 9. sayısı bir türlü yayımlanamaz, ta ki 1951'e kadar. Artık cevabınızın günceliği bile kaybolmuştur.

Bizde tenkit alanıyla ilgili olarak yayımlanan ilk dergi ve gazete *Tenkîd* ve *İntikâd* adlarını taşımaktadır. İlki, Bezmi Nusret [Kaygusuz]'in ilk sayısını 22 Mart 1326 / 04 Nisan 1910'da, son sayısı olan altıncısı sayısını da 10 Temmuz 1336 / 23 Temmuz 1910'da yayımladığı *Tenkîd* dergisi dönemi için önemli yazıların yer aldığı bir yayın organıdır.

İrtikâd ise Abdürrezzak Efendi'nin sâhib-i imtiyaz ve muharriri olduğu dergidir: Siyasî, edebî, iktisadî Osmanlı gazetesidir. 1326 / 1910 yılında haftada iki defa yayımlanır.

20. yüzyılın ikinci yarısında ülkemizde bazı tenkit dergileri yayımlanmıştır. *Bibliyografya/Kitap Haberleri Bülteni* (Ankara, 1972), *Tenkit, Bilge* (Ankara, 1994) vb. Sonuncu dergide yer alan Orhan F. Köprülü'nün iki yazısının başlığı dergiyi tanımamıza yardımcı alacaktır: "Bilge Dergisi ve Tenkit (s. 2) ve "Bir Tenkit Dergisinde Ne Gibi Yazılar Yer Almalıdır?" (s. 3)

Bütün bunların niçin yazıldığını merak etmiş olabilirsiniz. Bizdeki tenkit yazmada ve onu rapora bağlamada tutulan bir yolun bilim nezaketinden ne kadar uzak olduğunu hatırlatmak içindir. Bu örnekte konu belirtilecek ama kişilerin adları verilmeyecektir. Böylece Batı'nın güzel bir uygulamasından habersiz kişilerin hangi niyetle yola çıktığını görmüş olacaksınız.

Ankara'da 2004 yılında *Karaca Oğlan* adlı bir kitabımız yayımlanır. Bu yayınımıza alanın dışından ve yrd. doç. unvanlı bir kişi bir tenkit hazırlar.

Yanlış 1: Batılı bilim dünyasında hiçbir bilgin haddini aşıp alan dışı bir eser için bu yazının türünde bir yazıyı yazmaz.

Derginin editörü diyebileceğimiz sahibi de kitabın alanının dışındandır. Kendisini hakem/raportör tayin ediyor.

İkinci hakem/raportör de alan dışındandır. Terslik devam etmektedir.

Her iki hakem/raportör de kitap sahibinin unvanın altında unvanlara sahiptir.

Burada art niyet mi arayalım yoksa bir yerlerde buzağı mı? Hayır, burada aranan bilim ve bilim ahlakıdır. Bütün bu açıklamalardan sonra bu anlı ve de şanlı

raportörlerin incelemeleri için sunulan eleştiri yazısını okumadan, Allah rızası için bir tek hatayı bulmadan pat diye imzalarını atıvermelerinin değerlendirilmesini gerçek bilginlerin ilgisine sunuyorum.

Yanlış 2: Seçilecek hakem/raportör kitabın alanından olmalıdır. Burada ters işleyen bir işlem görülmektedir.

Sözde hakemler bu 95 sayfalık eleştiri adlı çarpıtmalarla dolu yazıyı, jet hızıyla hiçbir görüş bildirmeden uygun buluvermişlerdi.

Yanlış 3: Okumadan olumlu oy kullanmak ahlak ve bilim dışıdır. Mesela günümüzde ünlü bir kurum bir yazının yayımlanması konusunda verilecek kararın en az 150 kelimelik bir gerekçesinin yazılmasını ister. Bizim iki bilgin hakemimiz hiç okumadan ve bilgi vermeden imzayı basıveriyor.

Ancak biz bu iki büyük eleştirmenin neler yazdığını merak edip raporun kopyasını isteyince eleştirici kişi, 'Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzuna uyulsun' diye havaî bir cümle yazıverir! Bu cümleyi biz bilgi edinme hakkımızı kullanırken mi yazıverdiler (çünkü her şey ellerinin altında idi), yoksa gerçekten zamanında mı yazmışlardı?

İşin acı tarafı eleştirmen geçinen kişinin yazısında TDK'nin kurallına uymayan o kadar çok hatalı yazım vardı ki… Ama eleştirmen bu raportörleri âdeta takmamış, düzeltme yoluna gitmemişti. Ünlü münekkit Bay X için ünlü raportör Bay W ne demişti: Yazar imla konusunda Türk Dil Kurumu'nun kurallarına uysun! Cümle böyle değil ise de anlamı böyle. Bakalım Bay W'nun bu uyarısına Bay X uymuş mu?

Bay X (Eleştirmen)	Türk Dil Kurumu
adeta (s. 102, sıra 473)	âdeta
hasıl (104/473)	hâsıl
hiç bir (79/374)	hiçbir
ifâde (81/385)	ifade
imkan (44/134)	imkân
şâhit (42/129)	şahit

Bay raportör 'TDK'nin kurallarına uyulsun' diyor ama kim takar röportörü… 'Uyulsun' demiş ama âdeta ortak yazılmış havası görülen baştan savma eleştiriyi kim bir daha okuyup da imla hatalarını bulacak. Raportör geçinenler bir tek örnek bile vermemişler… Ünlü münekkit (!) mi kelimeleri inceleyecek. İşin daha kötüsü bu eleştirmenler, halk ağzında şapka işareti diye bilinen düzeltme işaretinin (^) nerede kullanılıp kullanılmayacağını bile bilmiyorlar. Bize kalırsa raportör geçinenler de bilmiyorlardı, bilselerdi birer tane örnek verirlerdi.

Örnek kelimelerimize bakınca şöyle bir fotoğraf görülecektir: Şapka ile yazılacak olanlar şapkasız, şapkasız olarak yazılacak olanlar ise şapkalı olarak yazılmış. Bir halk edebiyatı hocasının eserine eleştiri yazan da, o eleştiriyi rapora bağlayanlar da bu ülkede TÜRK DİLİ HOCASI olarak geçinmektedirler. Hele hele eleştirmenimizin bir kitabı Türk Dil Kurumu'nda basım için rapor beklemekteyse... Bize ders vermeye kalkışan gafillerin hepsi TDK'nin kurullarını ya bilmiyorlar

veya uygulamak istememektedirler ki ikisi de bir birinden daha tehlikeli uygulamalardır.

Vah o Türk Dili'ne…

Not: Örnek kelimeler o dönemin kurallarına uygun olarak seçilmiştir.

Bu ülkede tenkit/eleştiri adı altında yazılar yayımlayıp ortalarda dolaşanların hangi ansiklopedinin ilgili maddesini tornistan eyleyerek kendi adına bağladıklarını da hatırlatmak isteriz. Asıl yazarların kelimelerini eş anlamlılarıyla değiştirmek veya günümüz Türkçesine uyarlamak özgün eser ortaya koymaya yetmez; yetse yetse çok ünlü bir intihal örneğinin muhteşem bir örneğini ortaya koymaya yeter!

Bu arada yeni yayımlanan bir kitabı da sabık ve müstakbel eleştirmenlere duyurmak isteriz:

Ömer Faruk Huyugüzel, Eleştiri Terimleri Sözlüğü, İstanbul 2018, 604 s., Dergah Yayınları.

Bu özgün çalışmanın *Tanıtım Bülteni*'nden aldığımız ilk paragrafı sizlerle paylaşmak istiyoruz:

Eleştiri Terimleri Sözlüğü, edebiyat dünyamızda öteden beri eksikliği hissedilen "edebiyat eleştirisi terimleri sözlüğü" ihtiyacını bir ölçüde de olsa giderebilmek maksadıyla hazırlanmıştır. Uzun yıllara yayılan bir çalışmanın ürünü olan bu kitabın asıl amacı; edebiyat öğrencilerine ve edebiyat araştırıcılarına edebiyat eleştirisinin, daha çok da modern edebiyat eleştirisinin temel kavramları ve edebiyat eleştirisi tipleri hakkında kısa ve özlü bilgiler verebilmek, böylece bizde yeni kullanılmaya başlanan modern eleştiri terimlerinin doğru ve yerinde kullanılmasına yardımcı olmak ve birtakım yeni eleştiri terimlerinin kullanımını da yaygınlaştırmak olmuştur.

SONUÇ

Edebiyatımızın bir dönemine adını yazdıran, *abes* ve *muktebes* kelimelerinden kaynaklanan, kafiyenin göz için mi, kulak için mi olduğu konusunu gündeme getiren bir tartışma vardır. Bu tartışmanın sonucunda kültürümüze değerli bir söz kazandırılır. Yazımızı bu sözle bitirmeyi düşünürken, olayları özetleyerek okuyucularına sunan Şenol Demir kardeşimizden bir alıntı yapmak istedik. Bakalım, alıntımız sonuç yerine geçebilecek mi?

"Hasan Âsaf adlı genç bir şairin Malûmat'ta (26 Ekim 1311/7 Kasım 1895) yayımlanan "Burhân-ı Kudret" adlı şiiri edebiyatımızda "abes-muktebes" ya da "kafiye göz içindir-kulak içindir" biçimlerinde adlandırılan tartışmayı başlatmıştır. Gazetenin başyazarı Mehmet Tâhir'in şiirde geçen "abes, muktebes" kelimelerinin aynı harflerle yazılmadığı gerekçesiyle kafiye oluşturmadığı iddiasına, Hasan Âsaf'ın Recaizade'nin "kafiye kulak içindir, göz için değil" görüşüne dayanarak söz konusu kelimelerin ses değeri olarak (işitilişte) kafiye oluşturduğu cevabını verir. Mehmet Tâhir'in, Hasan Âsaf'ı kafiyeyi kolaya almakla suçlayan yazısına bu defa Recaizade Ekrem aynı gazetede "Sanat müşkül ise de Muâheze de Âsan değildir" başlıklı bir yazıyla cevap verir. Mehmet Tâhir'in bu defa Talîm-i Edebiyat'ı hedefleyen yazısına Recaizade Ekrem cevap vermez, ama onun yerine Menemenlizâde Tahir "Kafiye" başlıklı bir yazıyla Arap şiirinde yer alan kafiye anlayışının

Türk şiirine uymayacağı görüşüyle cevap verir. (Önertoy 1980: 60-62) Kolayca anlaşılabileceği gibi buradaki tartışma da temelde belagat temeline dayalı edebiyat anlayışıyla batılı edebiyat anlayışı arasındadır." (Demir 2014: 187).

Evet, neymiş; "Sanat müşkül ise de Muâheze de Âsan değil"miş. Ünlü eleştirmen ve ünlü raportörler acaba *muâheze* kelimesinin anlamını biliyorlar mıydı?

KAYNAKLAR

Tarık Buğra, *"Tenkidin Sefaleti*", *Türk Dili*, 1991/1, 472, Nisan, 193-194.

Şenol Demir, "Tartışma ve Polemik Kavramlarına Dair", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3 (9), Kış 2014, 183-192.

Olcay Önertoy, *Edebiyatımızda Eleştiri*, Ankara 1980, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayını.

TÜRK ULUSAL İDEOLOJİSİNİN TESİSİNDE "KUTADGU BİLİG" ÖĞRETİSİ

THE DOCTRINE OF "KUTADGUU BILIG" IN THE FORMATION OF THE TURKIC NATIONAL IDEOLOGY

УЧЕНИЕ "KUTADGUU БИЛИГ" В ФОРМИРОВАНИИ ТЮРКСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕОЛОГИИ

Prof.Dr. Gülzura CUMAKUNOVA*

ÖZ

Yusuf Has Hacip Balasağuni'nin "Kutadgu Bilig" eseri, 11.yüzyıl Türk toplumunun devlet yönetimi, aile düzeni, ahlak ve hukuk anlayışı, gelenek, görenekleri yüksek değerlerini yansıtan Orta Çağ Türk edebiyatının ve dilinin örnek eseridir. Karahanlı Devleti, 920 yılında İslamiyet'i resmen kabul etmesinden sonra İslam esaslı devlet ideolojisini geliştirme sorumluluğunu da üstlenmiş olur. Bu ideolojini halk arasına yaymak ve sevdirmek işini en iyi şekilde yapabilecek bilginlere ihtiyaç duyulmuştur. Tam bu amaçla yazılan "Kutadgu Bilig", aslında, Türk - İslam memleketinin kuruluşunun bir manifestosu niteliğini taşıyor.

Yusuf Has Hacip'in *Kutadgu Bilig'*i sadece bir orta çağ devleti için değil, günümüzde de İslam ve Türk devleti sıfatını taşıyan 21. asır devletleri için de dikkate alınması icap eden ebedi konuları işliyor. Has Hacip'in öğretileri günümüz Türk devletleri ve toplum ilişkilerine de yön verecek, ulusal ideolojilerin oluşumunda örnek olacak ve değerini yitirmeyecek nasihatleri içeriyor.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Balasağuni (Has Hacip), "Kutadgu Bilig", Karahanlı Devleti, öğreti, nasihatlar.

* Ankara Üniversitesi DTCF Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara/TÜRKİYE.
(gulzura@gmail.com)

ABSTRACT

The 11th century work of Yusuf Balasaguni "Kutadgu Bilig" is exemplary of medieval Turkic literature and language, reflecting the highest values of public administration, family order, morality and legal understanding, traditions and customs of Turkish society. After the Karakhanid state officially converted to Islam in 920, it also assumed responsibility for the development of Islamic state ideology. The spread and popularization of this ideology among people demanded experts who would be able to carry out this work at the highest level. "Kutadgu Bilig", written for this purpose, is actually a kind of Manifesto of the creation of the Turkic-Islamic state.

"Kutadgu Bilig" by Yusuf Khas Khajip examines the eternal questions of governance that could be taken into account, not only for medieval states, but the modern Islamic and Turkic states of the 21st century. His doctrines include the advice that will guide contemporary Turkic state and societal relations, will be an example of the formation of national ideologies and will continue to be an important reference.

Key Words: Yusuf Balasağuni (Khas Khajip), "Kutadgu Bilig", Karakhanlı State, doctrine, advices.

Dünya ortak kültürünün, felsefi düşüncesinin eşsiz kaynaklarından Yusuf Has Hacip Balasağuni'nin "Kutadgu Bilig" adlı eseri, bir didaktik edebi eser olmanın çok daha ötesinde yazarının zamanının sosyal ve tabii bilimlerinin verilerine dayandırılmış geniş bir dünya görüşünü sergiliyor. Yusuf Has Hacip'in 18 aylık çalışma sonucu ortaya koyduğu şaheserinin edebi ve estetik değerlerine baktığımızda bunun arkasında mümtaz bir şair, engin bilgiye sahip filozof, insan ruhunun mahir ustası, şiir ve halk edebiyatı ehli ve her şeyden önce gerçek bir milletçi şuura sahip kişiliğin bulunduğuna şahit oluyoruz. Kitap, Türk toplumunun devlet yönetimi, aile düzeni, ahlak ve hukuk anlayışı, gelenek, görenekleri ekseninde insanlığın genel değerlerine uzanan Orta Çağ Türk edebiyatının ve dilinin örnek bir eseridir. "Kutadgu Bilig", zamanında kendi yazarına saraydaki en saygın ve en etkili Has Hacip unvanını kazandırmışsa, dünya edebiyatı ve düşünce alemine Türk -İslam edebiyatının en büyük şaheserlerinden birini kazandırmıştır.

"Kutadgu Bilig", her ne kadar ahlak ve etik konular ağırlıklı eser olsa da, genel anlamda devlet yapısı, hükümdarın ve iktidar mensuplarının topluma karşı sorumlulukları; toplumun töreleri ve bireyin onlara karşı sorumluluklarına güçlü vurgu yapılan bir siyasi felsefe kitabı olduğu da kesindir. Karahanlı Devleti, 920 yılında İslamiyet'i resmen kabul etmesinden sonra İslam esaslı devlet ideolojisini geliştirme sorumluluğunu da üstlenmiş olur. İlk başta hükümdarlar ve onların çevresi tarafından kabul edilmiş bu yeni dinin toplumun kalan kesimleri tarafından da benimsenmesi için onu halk arasında bilinçlendirmek ve sevdirmek işini en iyi

şekilde yapabilecek bilginlere ihtiyaç duyulmuştur. Aslında, "Kutadgu Bilig" Türk - İslam memleketinin kuruluşunun bir manifestosu olarak yazılmıştır.

840 yılında yeni topraklarda kurulan ve bir asır sonra da İslamiyeti kabul eden Karahanlı Devleti'nin gündeminde, sadece siyasi hedefler değil, ülke halkını ruhani ve dini yönden de bir arada tutacak manevi kaynakların da yapılmasına gereksinim vardı. 11.asra gelindiğinde Türklerin kendi içinden çıkan aydın ve bilgin insanların Arap, İran ve batı bilimleri ile rekabet edecek güçte ilim irfan sahibi oldukları ve bilgi üretmeye başladıkları gözlemlenir. Aralarından bize ancak Kaşgarlı Mahmut'un *Divanü Lugati't-Türk* ve Yusuf Has Hacip'in *"Kutadgu Bilig"* gibi birkaç eserin ulaşmış olmasına rağmen, 11.yüzyılda ilmin ve edebiyatın yüksek seviyelere ulaştığına, bilim adamlarının onları Türkçeye ve Türk algılama özelliğine uygun şekilde geliştirme çabalarına da şahit oluyoruz. Aynı zamanda da bu bilginlerin tek tük istisnai insanlar değil, muhtemelen kendileri çapında ya da kendi eserlerini anlayabilecek seviyede olan bir bilimsel çevre mensuplarına hitap ettikleri kanaatine varılır. Bunun örneğini "Kutadgu Bilig"de devletin yönetim biçimi ve yönetenler ile ilgili sözler ve deyişlerin Orta Asya gelenekleri ve inanç sisteminde yaşatılagelmiş unsurlardan seçilmesinden de görmek mümkün.

Yusuf Has Hacip, kendisinin iletmek istediği öğretisini, kitabının "Kutadgu Bilig" (Kut Getiren Bilgi) adından da belli olduğu üzere, Türklerin günümüzde "uğur", "baht", mutluluk", "talih", rızk", "bereket", "huzur", "kısmet" gibi yabancı kelimelerle ifade edilen kutsal değerlerin tümünü birden içinde barındıran ***KUT*** kavramı etrafında işliyor. O yüzden de ***KUT,*** kitabın her bölümünde, hatta her sayfasında rastlayacağınız sihirli bir sözcüktür. Eski Türk inancına göre ***KUT,*** yukarıda belirtilen kavramların tümünü içerdiğinden, Yusuf Balasaguni bu tür faziletleri halkına yaşatmak ve aşılamak için devletin, aile ve toplum bireylerinin üzerine düşenin ne olduğunu tatlı dil, sürükleyici kurgu, insan zihnine kolay işlenecek üslupla anlatmıştır. Yusuf'a göre *kut* insanı mutlu eden, huzura kavuşturan her şey. Fakat o dönektir, kaygandır, doğru tutulmasa elinden kayıp gider.

549 Bu kuta inanma, iyilik yap
Bugün sendeydi, yarın başkasında bil.
550 Bu kuta güvenme, ey kutu bulan
Gelen kut bir gün gidecektir.
669 Akar su, güzel söz ve kut durmadan
Gezinir dünyayı durup dinlemeden.
670 İnanılmaz bu kuta, vefası dönektir
Yürürken hemen uçar, ayağı kaygandır.
1311 Hangi iş olursa olsun dilini tatlı tut
Tatlı dilli olursan sana bağlanır kut...

Kutadgu Bilig, Karahanlı devlet idaresinin siyasi ve kültürel bakımdan önemli bir evresini yansıtan eser. Bir edebi eser olarak alegorik isimli kahramanların tartışma, öğüt verme şeklinde kurguladığı eserinde yazar, Türk-İslam devleti olma yolunun daha başında olan yönetim biçimine kendinin yöneticilik gözlemlerinden ve edindiği bilgi birikiminden keşifler sunarak yön vermek ister. Örneğin, onun hükümdarın görevlerini tanımladığı ve eserin baştan sonra her yerinde çizdiği ideal portresi ile bir devletin selameti, bekası ve halkın refahı için hükümdar karakterinin ne kadar önemli olduğuna vurgu yapar. Bir hükümdarda olunması gereken en önemli sıfatlar Has Hacibe göre şunlardır:

Akıl - bilgi sahibi olmak

301 Kimde akıl varsa o asil olur
Kimde bilgi varsa o beylik bulur.
317 Akıl sana yeminli arkadaştır
Bilgi sana içten bir kardeştir.
408 Bilgili bir beydi, akıllıydı çok
Kötüye ateş olmuştu, düşmana yokluk.
411 Siyaseti yardım için yapardı
İşini düzenledi ve böyle yaşadı.
429 Yardımcısı akıllı olsa bey zahmet çekmez
İşler yoluna gider, töre bozulmaz.

Doğru olmak

407 Yaradılışı dürüst, tavrı ılımlıydı
Sözü doğru, gözü gönlü zengindi.
455 Ne kutlu olur halkının günü
Beyi iyi olur, yürürse doğru.
819 Bak bu beyliğin temeli doğruluktur
Doğrulukla, beyler, dirlik olur.
894 Eğer iyi olursa halkın başı
İyi olur bütün arkasındaki.
1373 Dünya aldatmasın seni devlet ile
Bütün işlerinde doğruluk dile.

İleri görüşlü ve uyanık olmak

416 Akıllı kim varsa çağırdı onu
Bilgili kim varsa yüceltti onu.
437 Yararsızı boğdu, elini bağlayıp
Kötüyü kovdu, ilinden sürüp.
438 Bu önlemlerle işini yönetti
Kutu günden güne arttı, yükseldi.

440 Bir il içinde önlem ve uyanıklık
Devletin uzun yaşamasında yararlı olur...

Adil ve eşit davranmak

817 Gerek oğlum olsun, yakınım ya da yabancı
Gerek yolcu olsun konup gidici
818 Yasada ikisi de bana birdir
Karar verirken farklı değildir...

Halkını doğru yasa, iyi töre ile yönetmek

454 Beylik iyidir, ama daha da iyisi
Yasadır onu doğru uygulamalı.
545 Devletin başına geçen kimse
Halkı yönetmeli iyi bir töreyle.
1374 Halka dosdoğru uygula yasayı ki
Günün iyi olsun kıyamet günü.
1456 Kötü yasa yapma, iyi yasa kur
Kutun sana bağlanır, günün iyi olur.
1461 Kim yapıp bırakırsa iyi yasayı
Ayakta kalır onun iyi adı...

Halkına hayırlı, sevecen olmak

546 Kimin eli halkı yönetmekte ise
O yumuşak huylu ve düzgün tavırlı olmalı.
547 Kimin sözü halk içinde geçerli ise
O tatlı dilli ve alçakgönüllü olmalı
456 Ne uğurlu kuttur insana iyi adı
İyi adı ve kutu sonsuza kalır...

Allaha şükretmesini bilmeli

756 Şükret ey nimet sahibi, erk sahibi
Şükredilirse Tanrı artırır nimeti.
758 Az bir iyiliğe çok şükür kıl
Nimet çok olursa onun kadrini bil.
1430 Bütün işlerinde Tanrıdan yardım dile
Tanrı güç verir kuşkusuz sana.
1431 Ondan ne gelirse razı ol, iyi ya da kötü
Boyun eğ kazaya, bozma ağzını...

Kutadgu Bilig'i okurken ve onun yazılış amacının farkına varırken ilmin, tasavvufun gelişmesine önayak olan Karahanlı hükümdarlarının yeniliklere açık, ilmi irfanı destekleyici yaklaşımlarından söz etmemek mümkün değil. Karahanlı hükümdarlarının ilme hayranlığı, âlimlere saygısı ve onları korumaları neticesinde Türkistan, Mâverâünnehir şehirleri birer medeniyet, kültür beşiği haline gelmiştir. "Kutadgu Bilig"in takdim edildiği Tabgaç Uluğ Buğra Kara Han da öyle bir hakan olmalı, ki Yusuf Has Hacip Balasagun'da yazıp başladığı eserini ta Kaşgar'a götürsün ve ona takdim etsin. O da tıpkı başkahraman Kün-Toldı hakan gibi bu şair ve bilge insanın değerini bilsin ve onu vezirlik makamı ve Has Hacib namı ile ödüllendirsin.

Yusuf Balasaguni, "Kutagu Bilig" öğretisini dünya, toplum, aile ilişkileri, adalet, akıl, bilgi, hoşgörü, kanaatkarlık, ruhi temizlik, paylaşma, karşılıklı güven gibi yüksek değerler üzerinde kuruyor. Yazar, kendi düşüncelerini işte bu faziletleri kendilerinde barındıran dört sembolik kahramanın fikir teatisi olarak ortaya koyuyor. Kitabın ana fikri, bu dört kahramanın karşılıklı konuşmaları ve yazışmaları ile verilir. 11.yüzyıl Türk devletinde yetişmiş aydın kesimin doğru devlet yapısı, doğru toplum ilişkileri ve kamil insan üzerine idealleri bu dört kahramanla temsil edilen postulatlar şeklinde verilir.

1. Adalet - adil yönetici hakan Kün-Toğdı tarafından temsil ediliyor.
2. Kut, devlet, rızk - uğurlu ve bilge vezir Ay-Toldı tarafından temsil edilir.
3. Akıl, us - zeki ve temiz ruhlu Ögdülmiş tarafından temsil edilir.
4. İman, akıbet - kanaatkar, gözü tok ve cesur Ödgurmiş tarafından temsil edilir.

Kutadgu Bilig'de devlet yapısının bütün kademelerinin işleyişi adeta masaya yatırılıyor. Genelde hükümdarın diğer kahramanlar ile sohbetlerine odaklanan konuşmalardan bilge insanların ağzı ile devletin hakan odaklı ideolojisinin her kademedeki işleyişi irdelenir. "Kutadgu Bilig"in hakanın yanında olacak kişilerin nitelikleri ile ilgili görüşlerinin birkaçına değinelim.

Hakan en yakınındaki şu üç kişiyi iyi seçmeli

5328 Ey hakan, sen ara şu üç kişiyi
Ondan sonra ver bu üçüne işini.
5329 Bunlardan biri özenli, temiz bir kadı
Günahtan sakınarak halka yararlı olmalı.
5330 İkincisi vekalet edecek biri hakana
Halk erinç bulup onunla rahat yaşasa.
5331 Üçüncüsü olmalı seçkin bir vezir
Halkına ne gelirse ondan gelir.
5332 Bu üç işin adamı olursa doğru
Halk erinç bulur, aydınlanır günü....

Kitabın ilk yarısındaki Kün-Toğdı, Aytoldı ve Ogdilmiş arasında geçen diyaloglar nispeten uzlaşmaya, karşılıklı istişarelere dayandırılır. Yazar bu nasihatleri

kuru sözler üzerine kurmaz. Kahramanlarını gerçek hayatlarını yaşatmaya, karşılaştığı sorunları çözmenin yollarını aramaya, belli durumlar karşısında mantık yürütmeye zorlar. Örneğin, hükümdarın gönlüne göre vezir bulamayışı, yorgunluktan işini düzene koyamayışı; Ay-Toldı'nın birçok faziletlere sahip olduğu halde kendi çabası ile iş bulamayışı ve bu ikilinin karşılaşması; karşılıklı sohbetler sonucunda her ikisinin de aradığını bulmaları; Ay-Toldı'nın yaşlanması, hastalanması ve ölümü; genç yaşta yetim kalan onun oğlu Öğdülmüş'ü hükümdarın kendi himayesine alması, fakat babasından da ileri görüşlü, akıllı bir vezir olarak ortaya çıkması gibi. Böylece kitaptan baba-oğulun hakana yaptıkları helal hizmetlerinden çıkarılmış ideal bir vezir tanımını da almış olacağız. Vezir hakanın sağ kolu ve halka uzanan en güvenilir temsilcisi ise başka milletler, ülkeler ile ilişkileri sağlamlaştıracak ve dışarıda hakanı temsil edecek kişi elçidir. Yusuf Has Hacip boşuna bu ikisi üzerinde daha fazla durmamıştır.

Vezir nasıl olmalı?

Vezir olacak kimse akıllı, seçkin, her işten anlayan, bilgisi deniz gibi ve soylu olmalı. Hakanın rahat olması için ona yürekten bağlı, her işi doğru yaptığından emin olmalı. Günahtan sakınan, dini bütün biri olmalı ki ahali her şeyde ona inanarak, güvenerek yaşasın. Kün-Togdı hakan da bu sıfatların hepsini birden taşıyan birisini bulamadığından uzun süre işlerini kendisi yapar ve yorulur. Ayrıca işi de aksıyor. O nedenle Ay-Toldı'nın aklı, zekası ve faziletlerini görünce hemen beğenir. Ay-Toldı da ömrünün sonuna kadar onun güvenini sarsmadan başarılı vezirlik yapar.

2183 Vezirdir yüklenen beylerin yükünü
Vezirdir sağlam tutan beyliğin kökünü.
2193 Beyden sonra ilde sözü geçen
Vezirdir ili sözü ile davranışlarıyla yöneten.
2199 Vezir edepli gözü tok ve güvenilir olmalı
Edepsiz kişidir insanların en kabası.
2218 Hesap bilmeli, bilge ve zeki olmalı
Bilgili olmalı ve bilmeli türlü yazıları.
2230 Közü tok olmalı, mal hırsı bulunmamalı,
Açgözlü doyamaz bu dünyayı yese de.
2237 Hizmeti seven, sadık ve yine hayırlı
Emanete karşı temiz gönüllü biri olmalı...

Elçi olacak kişi nasıl olmalı

Elçi olacak kişi çok düşünülerek, titizlikle seçilmeli. Tanrı, kullarının en iyilerini, en seçkinlerini dünyaya elçi seçtiği gibi hakanı ve ülkeyi temsil edecek kişiler de çok zeki olmalı. Sözünü anlatabilmek için bilgili, tedbirli, sözün içini, dışını bilen iyi hatip olmalı ki, görevi, ülkeler arası zorlukları savaşla değil, sözle çözmek olan elçi, gözü ve gönlü tok, güvenilir, devletine, milletine candan bağlı kişi olmalı.

417 Destek gerek beye yardımcılardan
Akıllı, bilgili, bilge elçilerden.

2621 Elçi nazik olmalı, sakin ve edepli
Nezaketle birlikte türlü bilgi bilmeli.
2631 Hem çok kitap okumalı hem söz bilmeli
Hem şair olmalı hem kendisi yazmalı.
2636 Bütün dilleri konuşmalı
Yazarken bütün yazıları yazmalı.
2610 Candan bağlı hizmetli insanın bağrı gibi
Bağrından daha yakın, yürek kanı gibi.
2662 Belleği güçlü olup söz unutmamalı
Ne söz işitirse onu içinde tutmalı.
2666 Elçi işi bak hep sözle yapar
Sözü iyi olursa dileğine yeter...

Yusuf Has Hacip'in "Kutadgu Bilig" gibi estetik değeri büyük eserinin Türk şiirine ve diline sağladığı katkı, günümüz Türk devletlerinin ulusal dillerine hak ettiği değeri kazandırmada örnek kaynak konumunda olmasıdır. Zamanının Gaznelileri ve Selçukluları gibi Türk devletinde bilgi dili için Arapça, devlet dili için Farsça kullanılarak Türk kültürüne ve diline büyük tehlike yaratıldığı bir zamanda Hakaniye Türkçesi ile yazılan "Kutadgu Bilig", milli dilin gerçek bir abidesi olmuştur. Tıpkı çağdaşı Kaşgarlı Mahmut'un Arap dili gramerleri ile sözlüklerini kullanarak Türkçenin zenginliğini, rekabet gücünü gösterdiği gibi Yusuf Has Hacip de Arap, İran edebi üsluplarını kullanarak Türk hükümdarlığı, devlet yapısı ve hikmet geleneklerinin Arap ve Fars gelenekleri ile rekabet edecek güçte olduğunu, hatta üstünlüğünü ispatlamayı amaçlamıştır. Bunu yaparken Türkçenin edebi gücünü, güzelliğini göstermeyi hedeflemiş ve bunda gayet de başarılı olmuştur.

Hakaniye Türkçesi, birçok alanda Türklerin 14. yüzyıl başlarına kadar kullandıkları edebi dildir. Genelde orta çağ edebiyatında Türk şiirinin iki stilinin kullanıldığı bilinir, *Divanü Lugati't-Türk* ile temsil edilen halk şiiri ve *Kutadgu Bilig, Divanı-Hikmet* gibi İslami muhtevalı eserlerle temsil edilen "aydın zümre şiirleri". Kutadgu Bilig, dil özellikleriyle olduğu kadar düşünce derinliği ve zevk inceliğiyle de "aydın zümre şiiri" olarak değerlendirilir. Aruz veznini, kitabın başındaki Bahariyye ve methiyeleri, sonundaki kasideleri kullanarak Türk şiirini Arap, İran şiirinin yüksek ve ince kalıplarıyla kavuşturan Has Hacip, Türk diline muhteşem bir lirik asalet kazandırmıştır. Türk tasavvufunun ondan sonra gelen Pir-i Sultanı Ahmet Yesevi ve onun izinden giden diğer şairler hep ondan örnek almışlardır. "Kutadgu Bilig" yazarı Türk şiir yapısını yüksek üsluba nasıl uydurduğunu mizahlı bir dille şöyle anlatır:

6616 İşte bilgi dileyerek uzattım elimi
Karıştırdım, sıraladım, dizdim sözü söze.

6617 Yaban geyiği gibi şu Türkçe sözü
Yavaşça tuttum, yaklaştırdım kendime.

6618 Okşadım, sevdim, gönül verdi hemen
Yine de korkuyor bazı yerde.

6619 Uzanıp tuttuğumda sürdürdüm sözü
Geliverdi sonra kokusu buraya.

6624 Bu sözleri tam on sekiz ayda söyledim
Sözü topladım, derledim, ayırdım, seçtim.

6625 Yaydım türlü çiçek gibi güzel kokar
Anlatıp bitirdim işte burada...

Kitabın ikinci yarısında hükümdar ile Odgurmiş diyaloglarında bazen eleştiriler ve sivri konuları içeren muhalefet de yer alır. Burada yazar bilerek İran edebiyatı gelenekleri ile ona biraz zıt düşen İslam'ın Sufilik yorumlarını karşı karşıya getirerek bir devlet içinde farklı görüşlerin olabileceği, hükümdarın onları da dinleyebilmesi, uyarılarını dikkate alması gerektiğine işaret ediyor. Has Hacip'in hükümdardan kapıcıbaşı, aşçıbaşına varıncaya kadar hizmetlilerin nasıl olması gerektiğine dair nasihatleri, bugün de Türk idari mantalitesine ters düşmeyecek yüksek değerleri içeriyor.

Bu ve sözünü ettiğimiz birçok konu bakımından Yusuf Has Hacip'in "Kutadgu Bilig"i sadece 11. asır Karahanlı devletine değil, hala da bir İslam ve Türk devletleri sıfatını taşıyan 21.asır Türk devletleri için de dikkate alınması gereken fikirleri taşıyor. Yusuf Has Hacip'in nasihatleri, günümüz Türk devletlerinin yönetim şekline ve toplum ilişkilerine de yön verecek, ulusal ideolojilerin oluşumunda örnek olacak ve değerini hiçbir zaman yitirmeyecek öğretileri içeriyor.

KAYNAKLAR

Arat, R. Rahmeti (1970),"Kutadgu Bilig'de Türklük Bilgisi", Türk Kültürü, 98, 70-90.

Balasaguni, Yusuf (1983), *Blagodatnoye znaniye*. (Terc. S.N.İvanov), M.:İzd-vo Nauka.

Balasaguni, Yusuf (1971), *Nauka bıt sçastlivım.* (Terc. N.Grebnev). M.:Xudojestvennaya literatura.

Dankoff, Robert (1979), "Textual Problem in Kutadgu Bilig", *Journal of Turkish Studies*, S. 3, 89-99.

Dilâçar, Agop (1972), *900. Yıldönümü Dolayısıyla Kutadgu Bilig İncelemesi*, Ankara: TDK. Yay.

Kaçalin, Mustafa S. (2008), *Yûsuf Has Hâcib: Kutadgu Bilig, Metin*. Kültür ve Turizm Bak. Yay., (e kitap).

Tezcan, Semih (1981), "Kutadgu Bilig Dizini Üzerine", TTK *Belleten*, XLV/2, 178, 23-78.

Kerimov, Kayum (1964),"Kutadgu bilik" v poyetiçeskom perevode". *Obşçestvennıye nauki v Uzbekistane*. S.8-9, 125-127.

Yusuf Has Hacib (2015), *Kutadgu Bilig*, (Terc. A.Çakan), İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

AKÇAABAT VE YAKIN ÇEVRESİ HALK İNANÇLARINDA BÜYÜ

MAGIC IN AKCAABAT AND NEARBY PLACES FOLK BELIEFS

ВОРОЖБА В НАРОДНЫХ ПОВЕРЬЯХ АКЧААБАДА И ПЕРИФЕРИИ

Dr. Yaşar KALAFAT*

ÖZ

Şehirlerin kimliği yalnızca yapıları, planları ile ölçülmez o şehire halk kültürleri de ruh verir. Halk kültürlerinin içinde halk inançlarının farklı konumu bulunur.

Halk inançları, kültür tarihinde arkeoloji ve arkaik dillere dair çalışmalarda dip tarihi konumundadır.

Bu makalede *büyü* konusu, *nazar* ve *fal* konusu ile ilgilendirilerek incelenmektedir. Bu üç obje arasındaki yakın ilişki bir bütün oluşturur. Büyü, din olgusundan önce insanlık tarihi içinde vardı. Bu özelliği ile büyü mitolojik dönemlere daha yakındır. Mitolojik derinlik, yaşanılan ülkenin dışında aranmamalıdır. Halkların kökenleri başka ellerde değil, yaşanılan yerin mitolojik derinliklerindedir.

Bu makalede Akçaabat ve yöresindeki halk inançlarının *büyü, fal, nazar* gibi unsurları tespit edilerek, bu yörenin Türk kültür coğrafyasının bir parçası olarak mitolojik dönemlerden kalan inanışların neler olduğunun tespiti yapılmaktadır. Bunun da Türkiye coğrafyasının bütününü ilgilendiren, parçaların yerlerine yerleştirilmesine yarayan bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akçaabat ve çevresi, büyü, nazar, fal, mitolojik derinlik, halk inanışları.

* Halk Bilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi.Ankara/TÜRKİYE (yasarkalafat@gmail.com, www.yasarkalafat.info)

ABSTRACT

The identity of cities is not only measured by their structure and plans, but also by the folk culture of them. There are different positions of folk beliefs within folk cultures.

Folk beliefs are in deep history/date on archeology and archaic languages, in history of culture and studies.

In this article, the subject of magic is examined with the interest of evil eye (*nazar*) and fortune telling (*fal)*. Magic was in the history of mankind before the fact of religion. The close relationship between these three objects forms a whole. With this feature, magic is closer to mythological periods. Mythological depth must not be sought outside of the country. The origins of the peoples are not in other hands, but in the mythological depths of the place.

In this article, the factors such as magic, fortune-telling, evil eye of the folk beliefs in Akçaabat and nearby places are determined and the beliefs remaining from the mythological periods as a part of the Turkish cultural geography of this region are determined. It is also the interest of the whole of Turkey, so it is considered to be a work for inserting parts into place.

Key Words: Akcaabat and nearby places, magic, evil eye, fortune-telling, mythological depth, folk beliefs.

GİRİŞ

Yerleşim yerlerinin kimliğini belirleyen hususlardan şüphesiz onların donanımını oluşturan şehir planları veya mimarileri gibi maddi boyut kadar, aynı zamanda onlara ruh da vermiş olan halk kültürleri de önemlidir. Halk kültürlerinin içerisinde halk inançları kültürünün ise farklı konumu vardır.

Halk inançları araştırmalarından hareketle o yerleşim yerine varsa sizden evvel, sizinle birlikte ve sizden sonra gelmiş olan halkların da izlerini takip edebilirsiniz. Aynı araştırma yöntemiyle yurt edinilen bölgeye hangi güzergâhtan ve inanç bölgelerinden geçerek gelindiğinin izlerini de bulabilirsiniz. Halk inançları seyahat rotası, size ve sizin inanç kültürünüzün şekillenmesine dair ciddi ipuçları verir. Halk inançlarının bu özelliği, ülkenin resmi veya hâkim dinî hayatının aksine, benzeri diğer dinlerle arasına duvar ören, mesafe koyan bir yapı arz etmezler. Bu itibarla halk inançları, adeta kültür tarihinde arkeoloji ve arkaik dillere dair çalışmalarda dip tarihi konumundadırlar.

Biz yazımızda **büyü** konusunu, **nazar** ve **fal** konusu ile ilgili inançlarla ilişkilendirerek inceliyoruz. Zira bu üç obje, aralarındaki yakın ilişki ile bir bütün oluştururlar. Ortak özellikleri nedeniyle, günümüzün halk inançları kültürlerinden mitolojik döneme seyahatte adeta en kestirme yol görünümündedirler. Büyü ile dinin yaş kıdemine bakılınca, büyüyü dinden kıdemli bulan görüşler daha yaygındırlar. Bu özelliği ile de büyü, mitolojik döneme daha yakındır.

Yerleşim yerlerinin etnik kimliği belirlenirken, ön plana çıkarılan hususlardan birisi de, yerleşim yerlerinin yerleşim tarihleridir. Bu tarihin eskiliği, üzerindeki halkların mitolojik derinlikleri ile ölçülmekte ve stramitosdan hareketle, ülkenin kültür mülkiyeti o topraklarda mitolojik derinliği olan halka verilmekte veya verilmeye çalışılmaktadır. Mitolojik derinliğini, yaşanılmakta olan ülkenin dışında arayan halklara, "yaşamakta oldukları ülkeye sonradan gelmiş", "istilacı halk" teşhisi koymaktadırlar. Bu halklar için, yaşamakta oldukları topraklarda inanç devamlılıkları olmayan, kökleri başka ellerde olan halklar tanımı yapılmaktadır.

Bu tezin karşı tezi veya tutarsızlığının izahı, şüphesiz; muhakkak ve sadece mitoloji merkezli görüşler değildir. Ancak halk inançları mitoloji bağlantılı tez de en az karşı tezler kadar gerçekçi ve güçlüdür.

Bizim, büyü merkezli Akçaabat halk inançları içerikli bildirimizde mitoloji ile göç edilebildiği gerçeği açıklanmaktadır. Kültürle göçün sadece şehirleşme, yerleşme, savunma, beslenme ve benzerleri ile sınırlı olmadığını, bu göçün muhakkak ve sadece yer veya insan isimlerini içermediğini, halk kültürünün inanç boyutunun da olduğunu, yaşayan halk inançları kültürünün mitolojik hazineler olduğunu da bu tez izah etmektedir. Bize göre, halk inançları dil ve arkeoloji çalışmaları koordinesinde mitolojik döneme götüren en kısa yoldur.

Bu itibarla yazımızda, Akçaabat halk inançlarında büyü konusu; **basmak-basılmış olmak, bağlamak-bağlanmış olmak, sahiplenmek-sahiplenilmiş olmak** inanç kodlarında ele alınmakta ve yaşayan halk inançlarının mitolojik bağlantıları kurulmaktadır. Büyü başlığı altında inceleyeceğimiz bu inançlar sadece ve muhakkak Akçaabat'a mahsus değildir. Bir kısmı Türk kültür coğrafyasının diğer kesimlerinde de görülebilirken, bir kısmında doğal olarak uygulama farklılıklarına da rastlanılabilmektedir.

Basmak - Basılmış Olmak

Halk inançlarında "basmak-basılmak" diye bilinen büyüsel bir inanç türü vardır. İnsanlar insanları bazı hallerde basabilirler. Hayvanların da, bitkilerin de insanları bastıklarına dair keza inançlar vardır.

Büyüsel yapılanma, talep üzerine veya büyücü lüzum gördüğü için kötülük, iyilik adına yapılan uygulamalar türünden bir işlem değildir. Yaratılmışlardan canlıların yaratılmışlıklarının bir özelliği sonucudur. **Aşerme** veya **yerikleme** türünden bir tezahürdür.

Basma-basılma ilişkisi daha ziyade hayatın muhtelif dönemlerinde daha bariz gözlenebilir. **Kırklı anne** ve onun **kırklı bebeği**, başka bir kırklı anne ve kırklı bebek tarafından basılabilir. **Ölünün kırkı** da, **bitkilerin kırkı** da, kırklı anne ve kırklı bebeği basabilir. Basılan hastalanır. Basılmaktan korunmak ve arazlarından kurtulmak için birtakım uygulamalar yapılır. Bu inançların bir kısmını Akçaabat'tan örnekleyebiliyoruz. **Doğumun kırkı** ve **ölümün kırkı** gibi **evliliğin kırkının** da büyüsel bir mahiyet olmalıdır diye düşünüyoruz.

Bölgeden yapılmış bir tespite göre, **Gelin Alayı** kırkı çıkmamış lohusanın evinin önünden ya da başından geçerse o kadının başka çocuğu olmaz. Bu bulgu evliliğin/gelinin kırkının lohusanın kırklısını basabileceğini düşündürmektedir.[1]

Kırklı anne ve bebekleri kırk basmalarından korumak için karşılıklı **iğne** türü şeyler değiştirirler.[2]

Al Karısı'nın esir edilmesinde ve kırklıların birbirlerini basmamaları için **kilitli iğne** değişirler. Bu uygulama da bölgede yaşamaktadır. Bu uygulama basma ve basılma ile ilgili bir korunma şeklidir.

Ayrıca tespiti ilk defa burada yapılan bir uygulamaya göre kırklılar birbirlerinin ayaklarına basarak kucaklaşırlar. Böylece basmaktan basılmaktan kurtulmuş olurlar.

Kırkı çıkmamış bebeğin bezi **ateş**e atılmaz, akşamdan sonra eşiğin dışında bırakılmaz, onun banyo suyu eşiğin dışına dökülmez, bebek kırk gün eşikten dışarıya çıkarılmaz. O ve annesi 40 gün **ayna**ya baktırılmaz. Aynanın **üç harfli**lerin geçişini kolaylaştırdığına inanılır. Kırk basması ve kırklama uygulaması bu toplumda da vardır.[3]

Kırklı anne ve bebeğinin bulunduğu odaya cenazeden gelmiş kimse, henüz kesilmiş **taze et** veya **mezbaha**dan gelmiş kimse, keza bazı yerlerde de taze **meyve** ve **sebze** de getirilmez.

Akçaabat'tan yapılmış bir tespite göre lohusa ineği olan bir evde tavşan sözü edilmez, zaruret var ise tavşan yerine "kulaklı" denir. Bu bulgu da hayvanların, bilhassa tavşan gibi aybaşı/regl olan hayvanların diğer hayvanların kırkını basabileceğini göstermektedir.

Akçaabat köylerinde kabristandan gelen kimse kendi evine girmeden evvel ahıra girer, oradan evine geçer. Bu tespit ölünün kırkının lohusanın kırkını basabileceğine işaret eder.

Küçük çocukların, bilhassa onlar uyuyorlarken üzerinden bir taraftan diğer tarafa atlaması uygun bulunmaz. Çocuğun basılabileceği, bücür kalabileceğine inanılır. Böyle hallerde sakıncanın giderilmesi için ikinci kez bu defa ters yönde atması istenir. Cenazenin üzerinden kedinin atlaması da çok sakıncalı görülür. Bazı yörelerde bir kısım kediler bilhassa **kara kedi**ler tekin sayılmazlar.

Türk kültürünün yazılı kaynaklarında **at basan, kurt basan, ayı basan** tanımlarının yer aldığı bilinmektedir.

Anadolu'nun dışında Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'da Türk kültür coğrafyalarında da Al Basması, Al Karısı inancının yaşadığını edebiyattan takip edebiliyoruz. Basmanın ve Al Basması'nın Türk mitolojisindeki yeri de bilinmektedir. Ancak Türk kültür coğrafyası halklarından anadili Türkçe olmayan halkların da halk inançlarında basma ve basılma inancı vardır.

Diğer taraftan, bu inancın Türk dilli halklardan sadece Oğuz kesimine ait olduğunu da söyleyemiyoruz.

---

[1] Haydar Gedikoğlu, **Akçaabat Folkloru,** Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, Akçaabat 2012, s. 364.

[2] Haydar Gedikoğlu, a.g.e.

[3] Haydar Gedikoğlu, a.g.e.

Al Karısı ile ilgili açıklamalar Akçaabat için de yapılır. Şüphesiz bu tür inançların yayılma alanları idari sınırlarla sınırlı da değildir.

Bağlamak-Bağlanmış Olmak

Bağlamak suretiyle yapılan büyü türü, en yaygın olan büyü türlerindendir. Ak ve kara büyü türlerini damat ve gelin bağlanılarak başarısız olmaları sağlanmak istenebilirken, evlenemeyen sevdalılar evlenebilmeleri için bağlama büyüsü yapılır. Bu uygulama ve korunması ile ilgili inançlar da bölgede yaşamaktadır.[4]

Akçaabat kırsalının batı bölgelerinde **gelin bağlanma**sı uygulamasında bıçağın kını yolun aşağı kısmına, bıçak da yolun alt kısmına koyulur gelin bunların arasından geçince bağlanacağına inanılır.

Damadın başarısı duyulunca silah atılır. Kız evinin bacasına konulan **yumurta**, gelin baba evinden çıkınca buna ateş edilerek kırılır.

Yörede, **yol bağlanması** inancı vardır. Yola çıkmış bir kadın, yoldaki erkeğin yolunu kesmez, keser ise bağlamış olur. Yolu kesilen erkeğin o gün işlerinin ters gideceğine inanılır. O er kişi evine döner, daha sonra yol açılınca işine gider. Böyle karşılaşmalarda kadın kişinin durup, er kişinin geçmesi için yolu açması gerektiğine inanılır.

Bu yörede kırsal kesimde **at arabası**nın da yolu kesilmez, bağlanmaz, böyle bir uygulama uygun bulunmaz.[5]

Ay ve güneş tutulunca da diğer ses çıkarmaların yanı sıra silah da atılır. Ayın **cangoloz** diye bilinen dev bir yılan tarafından bağlanılmak, esir alınmak istendiğine inanılır. İnancın mitolojik muhtevasına göre ayı koruyan iki köpek vardır. Bunların uyumalarından yararlanan yılan harekete geçmiştir. Yapılan silah atma, teneke çalma suretiyle gürültü yapılarak bu görevli köpeklerin uyanmaları sağlanmak istenir. Bu uygulama Uluğ Türkistan'dan Tataristan, Başkurdistan ve Çuvaşistan'ı da kapsayacak şekilde Balkanlar Türk kültür coğrafyasına kadar yaşatılmaktadır. Arı kovanının arıları dağılınca da toplanmaları için silah atılır.

Ay ve güneş tutulunca ayrıca sala verilir, ezan okunur. İslâmî bir uygulama şekli olan bu tespitte felaketlerden Allah'a sığınma vardır. Nitekim gök gürleyince, şimşek çakınca da tekbir ve salâvat getirilir.

Bölgede gök ile ilgili başka inançlar da vardır. **Gökkuşağı**nın altından bir sele **yumurta** ile geçen kızların erkek ve erkeklerin de kız olacaklarına inanılır. **Âlem değiştirme** içerikli olan bu inanç da izahını yaptığımız çerçevede büyü kapsamında düşünülebilir. Biz bu konuya da girmeyeceğiz.

Sanal yaratıklarla ilgili inançlar bu yörede de yaşamaktadır. Burada da; **Yaban Adamı, Cangoloz/Goncalos, Kara Koncolos, Davara, Arap, Hortlak (Hobur)** gibi varlıklara ve onların özelliklerine inanılır.[6]

Evli hanımlara kem gözle bakanlar, onların **saç telleri**ni bağlayarak yönlendirilmelerini sağlarlar. Bu nedenle korunmak adına genç kız ve kadınlar saçlarını uluorta saçmazlar. Bir Akçaabat manisinde;

---

[4] Haydar Gedikoğlu, a.g.e., s. 362-366.
[5] Haydar Gedikoğlu, a.g.e., s. 366.
[6] Haydar Gedikoğlu, a.g.e., s. 349-352.

Derenin kıyisinda
Yılana bak yılana
Adam hiç inanur mi
Saçi uzun olana"[7]

denilmektedir.

Kerem ile Aslı aşk destanındaki Aslı'ya, kara keşiş amcası tarafından yapılan bir **bağlama büyüsü**dür. Büyülenerek iliklenen düğmeler tamamen açılmayacak şekilde büyü yapılarak iliklenmiştir. Bu inanç, bölgede bilhassa yeni giysilerin düğmeleri tamamen açılmadan giyilmesi uygun bulunmaz, şeklinde de yaşamaktadır. Keza bir sökük veya kopuk düğme sahibinin üzerinde iken dikilecek ise, onun ağzına bir şey alması istenir. Aksi halde "**aklı dikilir**" denir.

Şimdilerde unutulmuş, uygulamadan kalkmış olmakla beraber, geçmişte hırsızlığından şüphelenilen kimsenin doğruyu söylemesini sağlamak için **idrar kesesi** bağlanırdı. Kese şişmeye başlayınca şüpheli sancılanmaya başlar, gerçekten suçlu ise itiraf edeceğine inanılırdı.

Bağ-büyü bağlantılı inanç içerikli başka uygulama alanları da vardır. Zamanı geldiği halde ayaklarını basamayan bebek için köstek kesilir. Yapılan uygulama çocuğun ayaklarında bağ kesilir. Bu kesmenin yeri, şekli ve kesilişi belli kurallara bağlıdır. Bu köstek kesme veya **köstek bağı kesmek** olarak bilinir.

Akçaabat'ın bazı köylerinde köstek bağlamada kesilen ip, bir ağaca bağlanır.

Kurtağzı bağlama da bir büyü türüdür. Yabanda çiftlik hayvanını kurt parçalamasın diye kurdun ağzı, iplikle, çakı bıçağı, kilit ile bağlanır. Bağlarken ilgili coğrafî alan belirlenir ve efsunda zikredilir. Hayvanlar çiftliğe geldikten sonra da bağlayan kimsenin kurtağzını usulünce açması gerektiğine inanılır. Bu uygulama da bölgede yapılmaktadır.[8]

Kilit açmak suretiyle yapılan büyüde daha ziyade evlenmesi gecikmiş kızların kısmetinin açılması, bağlarının çözülmesi ve **kilit kapatmak**la da evde kalmaları, kısmetlerinin bağlanması amaçlanır. Bunlardan ilki ak büyü, diğeri kara büyü mahiyetli uygulamalar olarak alınabilir. Açma işlemi için daha ziyade cami imamı ve minareden yararlanılırdı. **Sala vakti** tercih edilirdi. Ayrıca bazı türbelere bu amaçla yapılacak uygulamalarda öncelik verilirdi. Bu uygulamalar da büyük ölçüde uzak geçmişte kalmıştır.

Sahiplenmek-Sahiplenilmiş Olmak

Halk inanç sisteminde sahipsiz bir varlık yoktur. Varlıklardan bir kısmının sahipleri kara iyelerdir. Bunların şerrinden korunmak için kanlı ve kurban verilir. Ak iyeler koruyucu konumda olan iyelerdir. Bunlar için şükran adına kanlı ve kansız kurbanlar verilir. İslâmîleşen bu tür iyelerle olan ilişkilerde dua etmek, Allah adıyla hareket etmek, Allah'a sığınmak vardır. Yaratılmışların tümünün gerçek sahibi, onları yaratmış olan Allah'tır.

Akçaabat'ın batı bölgesi kırsal kesiminde **küllük**ten gece geçilmez, geçenler çarpılabilir, küllüğe bebek **çiş** ettirilmez. Küllükler sahipsiz değildir, tekin değiller-

[7] Haydar Gedikoğlu, a.g.e., s. 212.
[8] Haydar Gedikoğlu, a.g.e., s. 336.

dir inancı vardır. Ocak başlarının bilhassa akşamdan sonra cin peri türü varlıkların mekânı olduğuna inanılır.

Gece evin dışında bir şeye uğrayan kimsenin uğradığı yer ile evinin eşiğine kadar yol boyu şerbet dökülür. Böyle kimseler için **bir şeye uğramış** denir. Dökme işi bitirilince şerbet çanağı ters çevrilip oracıkta bırakılır. Bu işlem akşam namazından sonra yapılır. İşlem bitince uygulamayı yapan kişi oradan arkasına bakmadan ayrılması gerektiğine inanılır.

Düşülen yerin de sahipli olduğu inancı vardır. Dökülen şerbet oranın sahibine yapılmış bir **saçı/kansız kurban** olarak algılanır. Çanağın da terk edilmiş olması onun da artık sahip değiştirdiği inancı ile izah edilebilir. Bu tür uygulamalarda arkaya bakmadan oradan ayrılma inancının kökleri semavî dinlere kutsal kitaplara kadar uzanmaktadır. Üzerinde durmaya çalışılan anlamda büyü anlayışında **arkaya bakmama** da büyüsel bir içerik taşır.

Mezarlıklara mezar inşaatı için götürülen malzemenin de artanı alınmaz. Artık o kum, çimento vs. o kabristanın olmuştur, inancı vardır. İncelediğimiz bölgede de mezarlıktan bir çöp dahi alınmaz.

Gece saatlerinde küllükten bir çocuk geçmiş ise oraya da şerbet dökülür.

Kül, ateş kültünün kapsamında düşünülebilir. Ateşin de yerin olduğu gibi bir iyesinin olduğu bilinmektedir. Çocuğun bir şeye uğramaması, çarpılmasının önlenmesi için bu uygulama yapılmış olabilir. Ergin kimse gece **küllük**ten geçmeyecek veya besmele getirecek bilinçte olduğu için, çocuklar için bu uyarı yapılmış olmalı.

Saçı/kansız kurban Türk kültürlü halkların her bölgesinde olduğu gibi, Akçaabat halk inançlarında da yaşamın farklı dönemlerinde oldukça sık görülür. Çocuğun kesilen **ilk saç**ı üzüm gibi meyvelerle tartılır ve çocuk uzun ömürlü olsun dilekleri ile bu üzüm, ömürlü yaşlılara verilir, onların hayır duaları alınır. İlk saçın ağırlığınca fakirlere para verilerek de hayır işlemi gerçekleştirilir.

İlk saç, ilk adım, ilk diş, Türk kültür coğrafyasında önemsenir. Bu vesilelerle **Saç toyu, diş toyu, ilk adım toyu, ad toyu** gibi minik toylar yapılır**.** Akçaabat kırsalında çıkıp düşen diş, bir dönem **kül**e **çörek**le gömülürdü.

Çocuğu olmayan anne adayı **boş beşik** sallar. Çocuğu yaşamayan anne namzedi ise çok çocuklu annenin çocuklarını büyüttüğü beşikte çocuklarını büyütmek ister.

Boş beşikle sallanmakla, "beşiğim için bebek dileğindeyim" denilmiş olur. Çok kere **Hıdrellez**'lerde, 5 Mayıs kutlamalarında akarsu, deniz kenarlarına dileklerle ilgili semboller yapılırken, çizilirken, çocuk dileği için de yapma sembol beşikçik koyulur. Bazı ulu zatların kabirlerinin ziyaretinde de aynı amaçla bu tür uygulamalar yapılır. Sahile beşik çizme uygulaması Akçaabat köylerinde de bir dönem vardı.

Bir beşikte bebek ölmüş ise o beşik artık ilelebet kullanılmaz. Bu hal, beşiğin ölüme yol açan faktörün kara iyenin tarafından sahiplenildiği inancının işaretidir. O beşik uğursuz, kademsiz olarak kabul edilir. Nitekim boş beşiğin sallanması da uygun bulunmaz. Zira üç harflilerin beşiği sahiplenmesi ihtimali vardır. Onlar-

dan korunma adına bebek beşiğine konulurken muhakkak besmele çekilir. Bu inanç batı Türklüğünün genelinde çok yaygındır.

Anadolu'nun bazı bölgelerinde ise boş beşiğin sehven sallanması ihtimaline karşı, bebeğin korunma adına, ihtiyaten beşiğe bir parça ekmek konulur. Bu ekmek **kara iyeler**e karşı **saçı** mahiyetinde olmalı.

Bu tür varlıklar tarafından sahiplenilmesin, bereketi kaçmasın diye un çuvalının ağzı ilk defa açılırken ağzı dualı bir hanım tarafından besmele ile açılır ve ilahilerin okunduğu da olur.

Göç Kırıntısı diye bilenen bir uygulama vardır. Yayladan köylere dönülürken köyünden geçilen halk köyüne gitmek üzere geçen köylülere "**göç kırıntısı**" yok mu der, dostça yollarını keser yenilecek yayla mahsulü sembolik bir şeyler isterler.

Bölgenin dağlık kesiminde geçmişte görünen Karadeniz'in doğu kesimlerinde yakın zamanlara kadar Ardanuç köylerinde uygulanan **damat ketesi** uygulaması daha ziyade bereketin kapılarını aralama **nazar** türü **maraz güçler**i engelleme amaçlı bir uygulama vardır.

Uygulamaya göre içine ceviz konulmuş kete gelinin beline bağlanır. Sadece bayanların katılabildiği yüz açımı merasiminde gelin emsalleri ile bu kete belinde iken oynar. Damat gizlice bu oyun alanına girer. Gelin, keteyi kaçırmak isteyen damada vermek istemiyormuş gibi davranır. Keteyi kapan damat koşarak oradan ayrılır. Damadın erkek arkadaşları onu takip ederler ve bir koşuşmaca başlar. Arkadaşlardan beheri keteden bir lokma koparmaya çalışırlar, bir lokma alan kaçar. Kete, **dört kulak** denilen köşeli ve **değirmi** denilen yuvarlak da yapılır.[9]

Güneydoğu Anadolu Türk kültür coğrafyasında "**bey lokması**" inancı vardır. Kısmeti bağlı olduğu için evlenemediğine inanılan kızların kısmetlerinin açılması için beyin ağzına götürülmekte olan lokma kısmetinin açılması istenen kızın ağzına koyulur. Bu tespitteki bey, zengin olma, eğitimli olma veya mevki sahibi olma anlamında bey değildir. Adeta doğuştan bey olarak bilinen bir kesimi anlatan bir tanımlamadır.

Düğünlerde çok sık görülmese de bilhassa kırsal kesimde geline verilecek, takılacak para davetliler tarafından gelinin başına dolandırıldıktan sonra verilir. Kapıya dilenci gelmiş ise ve o esnada ev halkı yemek yemekte ise ona verilecek ekmek, yemek masasından, sofrasından alınarak verilmezdi. Gidilip kilerden ekmek alınır, çok kere evin en küçük çocuğunun başı etrafında dolandırılıp sonra o ekmek fakire verilirdi. Yemek masasından verilen ekmekle evin bereketinin gideceğine inanılır.

Azerbaycan ve bilhassa Aras Vadisi Türk kültür coğrafyasında gelin kız baba evinden çıkınca onun başında ekmek ve tuz dolandırılır, sonra kırılır ve oradakiler bunu paylaşırlar.

Bereket içerikli bir inanca göre de yoğurdun bereketi bol olsun, kaymağı çok olsun diye sabah erkenden suya giderlerken aralarında adeta yarış ederler.

---

[9] Kaynak Kişi: Ülkü Önal, Halk bilim araştırmacısı, yazar.

Dönmek, dönülmekle ilgili inançlar kökleri İslâmî dönemden evveline ulaşan bir inanç uygulaması olup, o da büyüsel bir içeriktedir. Biz o konu üzerinde durmayacağız.

Bölgede geçmişte uygulanan şimdilerde hatıralarda yaşamakta olan bereket, nazar içerikli büyüsel bir uygulama da **öküz geçidi** olarak bilinir. Öküzler mera mevsiminde başlangıçta **öküz yatağı** olarak bilinen mekânın dışında yayılırlar. Hayvanlar kendi yaylalarına gelince bu geliş bir eğlence ile kutlanır. Bu eğlencelerde davul zurna eşliğinde erkekler öküzlerin önünde oynarlar. Bu esnada öküzlere **tuz** yalatılır. Onların boyunlarına çeşitli **nazarlık**lar takılır. **Tecimli** diye bilinen bir ağacın dalı muhakkak bu nazarlıklarda yer alır. **Tavuk pisliği** ile **sarımsak** karışımından muskalar hazırlanır. Bunlar ineklerin alınlarına bağlanır.. Sarımsak tüm nazarlıklarda bulunur. Sarımsak kabuğu cinler âleminde gümüş ve **soğan kabuğu** da altın olarak bilinir. Öküzler baharda ilk defa ahırlarından çıkıp çifte çubuğa koşulacakları zaman bereket olsun, nazar önlensin **kem gözler**den zarar görmesinler diye onların alnına **yumurta** atılır.[10]

Tavuk ve horoz etrafında bir hayli halk inancı oluşmuştur.[11] Ayrıca dışkı içerikli inançlar da bir hayli çoktur.[12] Akçaabat kırsalında korkan çocuğa horoz ödü ve korkan kadına da **tavuk ödü** yedirilir. Bir Akçaabat manisinde;

"Kız gelin dır dır etma
Beni bırakı gitma
Vakıtsız horoz gibi
Gece yarısı otma"[13]

denilmektedir.

SONUÇ

Akçaabat halk inançlarında büyü, uğurlu olmak ve olamamak inançları ile yakından ilişkilidir. Bu ilişki sadece bu bölgeye mahsus değil, büyü inancının yapısına has bir husustur.

Akçaabat halk inançlarında büyü Trabzon'un diğer ilçelerine nazaran daha yüzeysel bir yapı arz eder. Ancak sanal âlemle ilişkiler bu ilçenin halk inançlarında da doğal olarak yaşamaktadır. İnanç dünyasındaki bu özellik şehir merkezinden uzaklaştıkça daha farklı bir yapı arz eder. Dağ köylerinde gizemli hayal, fal, büyü, nazar, efsunlama adeta daha yoğunlaşır.

Bizim incelememizde konu başlığı olarak seçtiğimiz büyü muhtevalı inançlar, genel Türk halk inançlarındaki yapı bakımından bir farklılık arz etmemekte, ancak bu konudaki bilgi birikimini zenginleştirici bir görünüm yansıtmaktadır. Ayrıca basmak ve basılmak ile ilgili yapılmış birkaç yeni tespit bu tür büyünün şifrelerini çözebilecek özellikte olmuştur.Biz çalışmamızı, daha ziyade sınırlı alan araştırmalarımız ve bu alanda yapılmış edebiyattan hareketle sürdürdük, üniversitelerde yapılmış ilgili çalışmalara yeterince ulaşamadık.

---

[10] Kaynak Kişi: Ülkü Önal.
[11] Haydar Gedikoğlu, a.g.e.
[12] Haydar Gedikoğlu, a.g.e.
[13] Haydar Gedikoğlu, a.g.e., s. 222.

TÜRK HAKANLARINDA KUT-TANRI İLİŞKİSİ VE YÖNETME GÜCÜ, KUTADGU BİLİG'DEKİ ANLAMI

KUT (THE POWER OF STATE ADMINISTRATION)-GOD RELATIONSHIP IN THE TURKISH KHAN AND GOVERNANCE POWER, MEANING IN KUTADGU BİLİG

ТЕНГРИЗМ У ТЮРКСКИХ НАРОДОВ И ЕГО СМЫСЛ В КУТАДГУ БИЛИГ

Hayrettin İVGİN*

ÖZ

Türklerin kendilerine özgü bir devlet *(il=el)* anlayışı bulunuyordu. Devlet *(il=el)* şu unsurlardan oluşuyordu: Millet *(budun),* ülke *(ulus),* teşkilat *(elgi uzun)* ve hakimiyet-siyasi otorite *(kut).*

Tanrının bir bağışı ve iyiliği olan hükümranlık (egemenlik) anlayışı yani siyasi otorite meşrutiyeti, *"kut"* ile açıklanabilir.

Bir hükümdar için *"kut"* alınmış olması, Tanrı tarafından ona *"kut"* verilmiş olması, onun meşru bir devlet başkanı olduğunu gösterir.

Kut almış olmak (kut verilmiş olmak), hükümdarda; egemenliğin yani devlet gücünün kendisinde olması anlamına gelir. Ayrıca, bu gücün, devletin toprakları içinde başka bir gücün kudretin olmaması, rakipsiz olması demektir. Bu güç, yönetmedeki meşruiyeti, siyasi anlamda iktidar olmayı sağlamaktadır. Devlet gücünü elinde bulunduran ve başkalarını yönetme gücüne sahip olan *"kut almış"* yani "*kut verilmiş"* hükümdar, karar verme ve bu kararları uygulayabilme yetkisinde olmaktadır. Otoritesinin meşrulaşmış bir iktidar *(muktedir)* olduğunu gösterir.

Eski Türklerde egemenlik, Tanrının hükümdara bir bağışıdır *(lütfudur).* Buna göre egemenliğin kaynağı ilâhidir *(Tanrısaldır).*

* Halk Bilimi Araştırmacı-Yazar. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

Egemenlik sadece bir kişiye değil, bir aileye bahşedilmektedir. Bu yönetme yetkisi Gök'ten alınır, verilir. Bu gücü ve yetkiyi veren Tanrı *(Tengri)*'dır. Ötüken Türk Kitabelerinde, (Göktürk Kitabelerinde) Tanrı'nın özelikleri, bu açıdan açık bir biçimde ortadadır.

Bildirimde Tanrı tarafından bu otorite gücünün seçilmiş hanedan üyelerine nasıl ve ne şekilde verildiği anlatılmakta, bu siyasi otorite anlayışının kanuniliği (yasallığı) ve meşruiyeti incelenmektedir.

Bildirimde ayrıca dilcilerin *"kut"* kelimesi üzerinde ortaya koydukları düşünceleri, açıklamaları, değerlendirmeleri de anlatılacaktır.

*"Kut"*un Kutadgu Bilig bağlamında ifade ettiği anlamı da bildiri de dile getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kut, Gök Tanrı, hakan, hakimiyet, Kutadgu Bilig.

ABSTRACT

Turks had an understanding of their own state (il = el). The state (il = el) consisted of the following elements: nation (*budun*), country *(nation*) and domination-political authority *(kut*).

The understanding of sovereignty, which is a donation and goodness of God, namely the legitimacy of political authority, can be explained by "kut".

The fact that "kut" was given to a governer, and that he was "blessed" by God, indicates that he is a legitimate president.

To have a Kut (to be granted) means that the state power is in control of governer. Moreover, this power means that there is no another power as much as that has the governer, it is unrivaled. This power ensures legitimacy in governance, power in political sense. The "kut sahibi olmak (to have power in state administration)" means "kut verilmek (to be empowered in state administration)" governer, who has the power of the state and has the power to govern others, is empowered to make decisions and implement those decisions. It shows that his authority is a legitimate power.

In Old Turks sovereignty is a godly donation of God (*grace*). According to this, the source of sovereignty is the divine (*Godlike).*

Sovereignty is granted to not only a person but a family. This authority to govern is taken and given from the sky (gök). This power and authority is given by God (*Tengri).* In the Otuken Turkish Inscriptions, the properties of God (in the Gokturk Inscriptions) are clear in this respect.

The paper describes how and by whom this power of authority is given to the members of the chosen dynasty by God, and the legality and legitimacy of this understanding of authority is examined.

The paper will also describe the thoughts, explanations, and evaluations that the linguists have put on the word "kut".

The meaning of "Kut (the power of state administration)" expressed in the context of Kutadgu Bilig will also be expressed in the paper.

Key Words: Kut (the power of state administration), Gök Tanrı (Sky God)), khan, domination, Kutadgu Bilig (Blessed Knowledge).

Eski Türklerde Tanrı düşüncesi ve kavramı diğer dinlere göre farklıdır. Aslında *"gök"* anlamına gelir. Çağatayca'da *Tengri,* Yakutçada *Tanara,* Altay lehçesinde *Teneri* gibi çeşitli biçimlerde ifade edilir. Divanu Lügati't-Türk'te Tengri kelimesi Yüce Tanrı anlamında izah edilmiştir. Göktürk kitabelerinde Tanrı; doğaüstü özellikte, insanlara güç veren, insanların hayatını şekillendiren, sonsuz bir kutsallığa sahiptir.

Eski Türklerde Tengri'yi incelediğimizde görürüz ki onun maddi bir kişiliği yoktur. Onun bir manevi bir yanı vardır ki etkisi bundandır. Bu yönüyle Allah'ın sıfatlarına yaklaşmaktadır. Türk boyları Tanrı'nın varlığına inanmaktadır, ona *"Öze Tengri (Yukarı Tanrı)"* yakıştırmasını uygun görmektedir. Tanrının bulunduğu yerin gök ve daha uzaklar olduğunu (uzay) söylemektedirler. Yani Tanrı'nın bulunduğu yer, sınırsızdır, hatta sonsuz mekândır.

Sadece Ötüken kitabelerinde geçen Tanrı sözlerine baktığımızda onun özelliklerini tespit etmekteyiz. Gördüğümüz kadarıyla Tanrı, sonsuz bir hayata sahiptir yani ebedîdir. Tanrı irade sahip olup bilicidir. Tanrı Türkleri kut'lu, kağanlı ve il'li (devletli) kılar. Tanrı düzenleyicidir, güç ve cesaret verir. Tanrı yardım edici olup güç sahibidir. Tanrı yaratıcıdır ve suçluları cezalandırır. Buna göre Tanrı, Türk inancına ve anlayışına göre, bir aileye hükümranlık bağışlayabilir. Yani otorite ve idare etme gücünü haneden bireylerine verir. Onların içinden birini hakanlık tahtına oturtabilir. Türkler buna inanır.

Buna "*kut verme"* denir. Kut vermeyi Tanrı bağışlar. Kut bağışlanan kişi de "*kut almış*"tır. Kut kelimesi, siyasî egemenlik gücü, yani devleti idare etmek yetkisi ve otoritesi anlamına gelmektedir. Ancak, kut kelimesi üzerine, pek çok bilim adamı ve araştırmacılar görüşler ortaya atmış anlamları konularında tartışmışlardır.

Bunların bazıları; saadet, mukaddes, baht, şans, talih, mutluluk, kader, devlet, ikbal, mesut, mübarek gibi kelimelerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bazı bilim adamları kut tabirini özellikle hükümdar için Gök ve Yer tarafından desteklenmesi zorunlu, insanın bir çeşit otonom ruhsal gücü olarak değerlendirmişlerdir.

Son yıllarda yapılan çalışmalar; kut kelimesinin siyasî hakimiyet gücü, yani devleti idare gücü ve yetkisi anlamında ifade edilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır.

Türk hükümdarlarına idare etme hakkı ve yetkisi Tanrı tarafından bir lütuf olarak verilmiş ve bağışlanmıştır. Yani hakan, Tanrı iradesiyle; *kut* (egemenlik gücü), *ülüğ* (nasip ve kısmet) ve *yarlıg* (Tanrı izni ve kader) verildiği için hükümdar olmuştur. Kendisi *kutalmış*'dır, yada *kutverilmiş*'tir. Artık yönetme hakkı ve yetkisinin kaynağı vardır, o da Tanrı'dır. Böylece göğün yeryüzündeki temsilcisidir.

Bu anlayış ve gelenek, Büyük Hun İmparatorluğu döneminden beri yüzyıllarca devam edegelmiştir. Hun Hakanı Mete Han, Tanrı'nın kendisine siyasî iktidar verilen bir kişi olarak Tengri Kut unvanını taşıyordu. Mete Han M. Ö. 176 yılında,

Çin İmparatoruna gönderdiği bir mektuba şöyle başlıyor: "*Ben Tanrı tarafından tahta çıkarılmış büyük Hun Kağanı Tengri Kut Ch'an-yüsüyüm"*[*]

M.Ö 96-85 yılları arasında hükümdar olan X. Hun Kağanı Holoku, yine Çin İmparatoruna yazdığı mektupta "*Hunlar göğün mağrur çocuklarıdır."* demektedir.

Avrupa'da Batı Hunlarının hükümdarı Atilla da babadan oğula kan yoluyla hâkimiyet aldığı için kendisine bunun için "*Tanrının Kırbacı*" denmiştir.

Göktürk dönemi Türk düşüncesinde de devletin idare edenini Tanrı'nın seçtiğine inanılırdı. Bu Orhun Kitabelerine de yansımıştır. O sebeble Tanrı için *"İl berıgme Tengri (Devlet veren Tanrı)"* denmiştir.

Kitabelerin güney yüzünde *"Tengritetegtengride bolmuş Türük Bilge Kağan"* ifadesi geçmektedir. Bu ifadenin karşılığı olarak bilim adamları çok çeşitli görüşler ileri sürerek değişik karşılık vermişlerdir. Bu ifadeye "Tanrıya benzer, Tanrı gibi gökten kağanlığını almış Türk Bilge Kağan" anlamı verilebilir.

Orhun kitabelerinde Bilge Kağan *"Tanrı yarlık (izin) verdiği için tahta oturdum. dünyanın dört köşesinden milletleri düzenledim."* Bilge Kağan kitabesinin Doğu yüzünde daha sonra şunları söylüyor: *"Tanrı Yarlık verdiği için, kutum ve kısmetim var olduğu için ölecek milleti dirilttim besledim. Çıplak milleti giydirdim, fakir milleti zengin kıldım, az milleti çok kıldım."*

Kül-Tigin kitabesinde şu sözler önemlidir: *"Tanrı yarlık (izin) verdiği için kendimin kutu var olduğu için kağan oldum."* (Kitabeler 1, Güney, s. 9)

Uygur Kağanlarında da Hun devleti geleneği ve anlayışı devam etmiştir. Uygur kağanları; *İduk-Kut, İdi-Kut, Tengri Kut, Kutlug, Tenride Kut Bulmuş, Tenride Ülüg Bulmış* gibi unvanlar kullanıyorlardı.

Kut almak, Tanrının kut vermesi, ilâhi bir gücün yöneticide (başkan) bulunması meşruiyet kazanmak için vesile olmuştur. Biliyorsunuz Kutalmışoğlu Süleyman, Ertuğrul Gazinin dedesidir. Oda kut almış sayılır. Çünkü kut verilen devlet başkanlarının çocukları da devleti yönetmeye namzettir ve haklarıdır. Çünkü kut bir kişiye verilmez, hanedana verilir.

Zaman ve asırlar geçtikçe; coğrafî ve dinî şartlar değiştikçe, kut almanın ilahilik gücü de, meşruiyet anlayışı da değişti. Osmanlı devletinin kurulmadan önceki beylik dönemini hatırlayınız. Osman Beyin gördüğü rüyayı hepiniz biliyorsunuz. Rüyasında göğsünden bir çınar ağacı çıkar, dallanır, budaklanır ve büyür, bunun mevcut bulunan beyliğin ömrünün uzun olacağına bütün dünya hakimiyetine sahip olacağına, yönetenlerin de beylerin oğullarının torunlarının ve o soydan geleceklerin olacağı şeklinde yorumlanmıştır. Böylece meşruiyet babadan oğula geçmiştir.

Bu meşruiyet gücü, Osmanlı Devleti büyüdükçe zayıflamıştır. Yeni bir ilâhi güç gerekmiştir. O sebeble Yavuz Sultan Selim Mısır seferiyle (1517) İslâm Halifeliğine son vererek Halifeliği yeni bir unvan olarak almış ve ilâhi bir meşruiyet kazanmıştır. Bu meşruiyetlik Osmanlı hanedanının olmuştur. Osmanlı hanedanı ilahilik de kazanmıştır.

Bilindiği gibi M. S. 840 yılları Türk tarihi açısından çok önemli olayların olduğu yıllardır. Hunlardan beri bu tarihe kadar Orhun bölgesi Türk kağanlığının

[*] **Şanyü:** Tanrı tarafından kut verilmiş hakan.

merkezi idi. Kırgız Türklerinin Orhun hanedanlığına son vermesiyle Türklüğün merkezi Doğu Türkistan olmuştur. Uygur Türkleri, Kansu (yani Kesu) ve Doğu Türkistan'ın orta ve doğu bölümlerinde yeni bir Uygur hanedanlığı kurmuşlardır. Adı da İdikut Uygur Devleti'dir.Karahanlı hanedanlığı da Doğu Türkistan'ın güneybatı kısımlarında Batı Türkistan'ın Balasagun'un ve Maveraünnehir'in bazı bölgelerini içine alan büyük bir Türk kağanlığı meydana gelmiştir. Bu kağanlığın bünyesinde Uygur, Yağma, Karluk, Çiğil, Tohsu, Argu, Kıpçak, Oğuz gibi Türk boyları bulunuyordu.

İdikut ve Kensu Uygur Türkleri, Mani ve Buda dinlerini kabullenerek yeni bir kültür döneminde iken Karahanlılar da İslâm dinini kabullenmişlerdir. Karahanlıların 3. Hükümdarı Saltuk Buğra Han (Abdülkerim Saltuk Buğra Han) 930 yılında Müslüman oldu ve İslam dinini Karahanlı devletinin, devlet dini haline getirdi. Böylece ilk Türk-İslâm devleti (930-1212) kurulmuş olur. Bu devletin asıl bünyesini Uygur Türkleri ile Karluk Türkleri teşkil ediyordu.

Arap harflerinde dayalı Türk alfabesi Karahanlıların yazı dili idi. Bu dönemde iki Türk büyük şahsiyeti ortaya çıkmıştır. Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacib. Mahmut; dilci, etnograf, tarihçi, gramerci, diyalektolog, coğrafyacı, haritacı, folklorcu, şairdir. Balasagunlu Yusuf ise din bilimci, mitolog, felsefeci, dinler tarihçisi, ruh bilimci, siyaset bilimciydi.

Karahanlı döneminde, Türk-İslâm edebiyatının ve Türk nazmının ilk büyük eseri Yusuf Has Hâcib tarafından 1069 yılında yazılması tamamlanan Kutadgu Bilig eseridir. Bu eser dönemin Karahanlı hükümdarı Saltuk Buğra Han'a hediye edilmiştir.

Bu kitap dört önemli unsur üzerine oluşturulmuştur. 1. Kanun (Adalet, Doğruluk, Hükümdar) 2. Mutluluk, 3. Akıl. 4. Kanaat'tır.

Yusuf Has Hacib bunların hepsine birer ad vermiştir.

-Kanuna (adalet, doğruluk), *Kün-Togdı* adı verilmiş ve padişah (hükümdar) yerine konulmuş

-Mutluluğa (saadet), *Ay-Toldı* adı verilmiş ve vezir yerine konulmuş.

-Akıl'a, *Öğdilmiş* adı verilmiş ve vezirin oğlu yapılmış.

-Kanaat'a, *Odgırmış* adı verilmiş ve vezirin kardeşi yerine konulmuş.

2014 yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un yayımladığı "Kutadgu Bilig Grameri/Fiil" adlı eserinin Giriş bölümünde, bu eserle ilgili yapılmış dünyadaki önemli çalışmalar anlatılmaktadır. Kutadgu Bilig'le ilgili çalışma yapacakların bu bölüme mutlaka başvurmaları gerekmektedir. Tabiki; Reşid Rahmeti Arat'ın 1947 yılında yayımladığı Kutadgu Bilig (Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1947) metin, çeviri ve sözlük ihtiva eden muazzam çalışmasını, A. Dilâçar'ın 1972 yılında yayımladığı Kutadgu Bilig incelemesi (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972) adlı kitabının da mutlaka görülmesi gerektiğini söyleyebilirim.

Türk edebiyatının ve dilinin en büyük yazılı eserlerinden birisi olan Kutadgu Bilig, 6645 beyitten oluşan bir eserdir. Aruzun *"Fa'ülün/Fa'ülün/Fa'ülün/Fa'ül"* kalıbıyla yazılmıştır. Benim bu yazımda esas aldığım metin Ayşegül Çakan'ın çevirisini yaptığı Kutadgu Bilig eseridir.

Metinde bir çok yerde "*kut*" kelimesi geçmektedir. O dönemin Türkçesiyle bu kelime, "*Tanrı tarafından onanmış mutluluk, şans, talih ve devlet"* anlamlarında kullanılmıştır. Kutadgu Bilig'in anlamı da *"Mutluluk Veren Bilgi*" olarak açıklanmaktadır. Zaten bu eser, her iki dünyada kutlu ve mutlu olmak için gerekli yolu göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Kutadgu Bilig'de hangi beyitte *"kut*" kelimesi geçiyorsa; Tanrı'nın hakana yönetme gücü verdiği ifadeleri varsa; bu anlama gelecek kelimelerin geçtiği beyitlerin çevirilerini aşağıya yazdım. Aslında bu beyitlerin orjinalini yazıp yanına çevirisini yazsaydım daha anlaşılır olurdu. Ancak *"kut*" kelimesinin geçtiği beyitler bu kadar değildir. Daha onlarca beyitte "*kut*" kelimesine rastlamak mümkündür.

109 Ey kutlu hakan, Tanrı sana verdi mutluluk
Ona şükredip adını bin kez oku

1258 Beni yarattın sen verdin kutluluğu
Günahkâr kulunum hem de kusurlu

6192 Tanrı kime kılarsa inayet, basut (yardım=destek)
Onun olur dünya, oluverir kut

5469 İsteyip almadın sen bu beylik gücünü
Tanrı verdi fazlasıyla bu belli

5470 Bu beyliği sana iyilik ederek verdi
Buna şükret ey geniş bilgi sahibi

5947 Bu beyler gücünü Tanrıdan alır
Halk iyi olursa bey de iyi olur

1933 Tanrı kime verirse bu beylik işini
O işe denk verir akıl ve gönlünü

1934 Kimi bey olarak yaratmak isterse Tanrı
Ona önce uygun tavır, akıl verir ve kol kanat gerer

1267 Tanrı kime inayet ve yardım ederse
Mutlu olur o kişi her iki dünyada

1430 Bütün yönetiminde Tanrı'dan yardım dile
Tanrı güç verir şüphesiz sana

5195 Doğruluk için Tanrı seni hakan yaptı
Doğru ol, doğrulukla yaşat ve yönet

668 Güvenme bu verilen kuta, ey kutlu kişi
İnanma aldığın bu kuta kutalmış kişi

SONUÇ

Türklerin kendilerine özgü bir devlet *(il=el)* anlayışı bulunuyordu. Devlet *(il=el)* dört unsurdan oluşuyordu: millet (*budun*), ülke (*ulus*), teşkilat (*elgi uzun*) ve hakimiyet siyasi otorite *(kut*).

Tanrının bir bağışı (*lütfu)* ve iyiliği olan hükümranlık (*egemenlik*) anlayışı yani siyasi otorite meşruiyeti "*kut*" kelimesi ile açıklanabilir.

Devlet gücünü elinde bulunduran ve başkalarını yönetme gücüne sahip olan kişi "*kut almış*"tır. Yani bu yönetene "*kut verilmiş*"tir. Eski Türklerde egemenlik, Tanrının hakana bir bağışıdır. Bu anlayışa göre hakanın egemenlik hakkının kaynağı ilâhidir.

Kutadgu Bilig'de de buna ilişkin olarak beyitlerde; hakanların yönetim gücünün Tanrı'dan geldiğini, yöneten hakanın seçilmiş bir kişi olduğu ve bu gücün kutsal olduğu ifade edilmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

A. KİTAPLAR

1. Bahaeddin ÖGEL, *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Doğru Kadar),* Ankara 1982.

2. Reşat GENÇ, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981.

3. Bahaeddin ÖGEL, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi,* I. ve II. Cilt, Ankara 1981.

4. Aydın TANERİ, Türk Devlet Geleneği, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

5. Ali ÖZTÜRK, *Ötüken Türk Kitabeleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996.

6. İbrahim KAFESOĞLU, *Kutadgu Bili ve Kültür Tarihimizdeki Yeri,* Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980.

7. Muharrem ERGİN, *Orhun Abideleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1970.

8. Yaşar KALAFAT (Editör), *Kut (Türk Halkbilimi İnanç Araştırmaları-III)* Berikan Yayınevi, Ankara 2018.

9. Yusuf Has HACİB, *Kutadgu Bilig*, 4. Basım, (Çevrine: Ayşegül Çakan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017 (Ağustos).

10. A. DİLAÇAR, *Kutadgu Bilig İncelemesi*, 5. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

11. Oğuz ÇETİNOĞLU, *Ayetler ve Hadisler Rehberliğinde Kutadgu Bilig Beyitlerinden Seçmeler*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2018 (Eylül).

12. Yusuf Has HACİB, *Kutadgu Bilig'den Seçmeler (Mutluluk Veren Bilgi),* 2. Baskı, (Düzenleyen: Recep Erdoğan), Marmara Kitabevi Yayınları, Bursa 2005.

13. Yusuf Has HACİB, *Kutadgu Bilig'den Seçmeler,* (Hazırlayan: Halime Yanık), Müjde Yayınevi, İstanbul 2006 (Mart).

14. Abdulkadir DONUK, *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî) Unvan ve Terimler,* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı (TDAV) Yayınları, İstanbul 1988.

15. Ahmet BİCan ERCİLASUN, *Kutadgu Bilig Grameri/Fiil,* Akçağ Yayınları, Ankara 2014.

16. Bahaeddin ÖGEL, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 4. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları (TDAV) Yayını, İstanbul 2001.

B. YAZILAR

1. Abdülkadir DONUK, "Türk Devletlerinde Hâkimiyet Anlayışı", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı: X-XI, 1981, s. 29-56.

2. Selim KARAKAŞ, "Kut-Tanrı İlişkisi Bağlamında Türklerde Yönetim Erkinin İlâhi Temelleri"; *Yaşar Kalafat, Kut (Türk Halkbilimi İnanç Araştırmaları-III-), Berikan Yayınevi, Ankara 2018,* s. 29-54.

3. Yaşar KALAFAT, "Türk Halk İnançlarından Mitolojiye: Kut Bağlamında Mesken-Alie ve Değerleri"; *Yaşar Kalafat, Kut (Türk Halkbilimi İnanç Araştırmaları-III-), Berikan Yayınevi, Ankara 2018,* s. 55-17.

TÜRK DİL KURUMUNCA KIRGIZCA LEHÇESİ/KIRGIZ TÜRKÇESİ, KIRGIZ EDEBİYATI VE KÜLTÜRÜ HAKKINDA YAPILAN BAŞLICA ÇALIŞMALAR

KIRGHIZ LANGUAGE/DIALECT, LITERATURE AND CULTURE STUDIES OF TURKISH LANGUAGE INSTITUTION (TÜRK DİL KURUMU-TDK)

ОСНОВНЫЕ РАБОТЫ ТЮРК ДИЛ КУРУМУ ПО КИРГИЗСКОМУ ЯЗЫКУ /НАРЕЧИЮ ТЮРКСКОГО ЯЗЫКА/, КИРГИЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И КУЛЬТУРЕ

Nail TAN*

ÖZ

12 Temmuz 1932 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Yüce Atatürk tarafından, Türk dili hakkında derleme, araştırmalar yapıp yayımlamak ve Türkçeyi zenginleştirmek amacıyla kurulan Türk Dil Kurumu/TDK dilimizi bir bütün olarak ele almış, bu çerçevede Kırgızca lehçesi üzerinde de önemli çalışmalar yapmıştır. Zaman zaman Kırgız edebiyat ve kültürüne de eğilen Kurum, 1983'te kardeş Atatürk Kültür Merkezinin faaliyete geçmesiyle edebiyat ve kültür çalışmalarından belli bir ölçüde uzaklaşmıştır.

1997'de TDK'de başlatılan Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi çerçevesinde 15 kitap yayımlanmış olup 50'ye yakın Kırgız destanı Türkiye Türkçesine kazandırılacaktır. 1995 Manas Yılı dolayısıyla da TDK'ce bazı toplantılar düzenlenmiş, kitaplar yayımlanmıştır. 2018 de TÜRKSOY Cengiz Aytmatov Yılı'dır.

* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (E) Genel Müdürü, halk bilimci.Ankara/TÜRKİYE (hayrettinivgin@gmail.com)

TDK'nin Kırgız/Kırgızca lehçesi, Kırgız edebiyatı ve kültürüyle ilgili çalışmaları bildirimizde şu başlıklar altında ele alınmıştır:

A. Kırgız Şeref Üyeleri ve Yardımcı Üyeler

B. Kitap Yayımları

C. Süreli Yayınlardaki Bilimsel Makaleler (*Belleten-Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*)

Ç. Kongre, Sempozyumlar

Anahtar Kelimeler: Türk Dil Kurumu, Kırgız /Kırgızca lehçesi, Manas, şeref üyesi, *Belleten-Türk Dili Araştırmaları Yıllığı,.*

ABSTRACT

On July 12 of 1932, Turkish Language Institution which was established by the founder of Republic of Turkey, Great Ataturk, was aimed to make compilation, research and enrich Turkish language, has considered our language as a whole and has done important work on the Kirghiz language in this framework. The institution, which occasionally devoted itself to Kirghiz literary and cultural arts, moved away from literary and cultural studies in 1983 with the going in action of the sister institution Ataturk Culture Center's activities.

In 1997, in the framework of Detection of Turkish World Epic, to Transfer to the Turkish Language and Publishing Project, 15 books are published and nearly 50 Kirghiz epic will bring in to the Turkish language. Also because of 1995 Manas Year, some meetings were held in the TLI-Turkish Language Institution (Türk Dil Kurumu-TDK) and books were published. 2018 is the year of TÜRKSOY Cengiz Aytmatov too.

The TLI's (TDK) studies on the Kirghiz language/dialect, literature and culture have been reported in the following headings:

A. Kirghiz Honorary Members and Associate Members

B. Book Publications

C. Scientific Publications in Periodicals (*Belleten-**Yearbook of Turkic Studies,** Turkish World Journal of Language and Literature*

Ç. Congress, Symposiums

Key Words: Turkish Language Institution, Kirghiz dialect, Manas, honor member, *Belleten-**Yearbook of Turkic Studies***.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Yüce Atatürk'ün Türk dili hakkında derleme, araştırmalar yapmak ve yayımlamak amacıyla 12 Temmuz 1932 tarihinde Ankara'da kurdurup Koruyucu/Hâmi Başkanlığını üstlendiği Türk Dili Tetkik Cemiyeti/Türk Dil Kurumu/TDK, Türkçeyi ilk günden itibaren lehçe ve ağızlarıyla birlikte bir bütün olarak ele almış, bu çerçevede Kırgızca/Kırgız lehçesi/Kırgız Türkçesi üzerinde de durmuş, önemli çalışmalar yapmıştır. Zaman zaman Kırgızca/Kırgız lehçesinin/Kırgız Türkçesinin kullanım alanı Kırgız edebiyatı ve kültürü-

ne de eğilen Kurum, 1983'te AKDTYK çatısı altında kardeş kuruluş Atatürk Kültür Merkezinin faaliyete geçmesiyle edebiyat ve kültür alanlarından önemli ölçüde uzaklaşmıştır.

1995 Manas Yılı'nda, Manas destanı TDK'nin uluslararası faaliyetlerinin odağını oluşturmuştur.

TDK'ce 1997 yılında uygulamaya konulan "Türk Dünyası Destanlarını Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi"çerçevesinde elliye yakın Kırgız destanının metni Türkiye'ye getirilmiş, Türkiye Türkçesine kazandırılmaya çalışılmıştır. Projeden 15 cilt destan yayımlanmış olup hâlen çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca, Manas destanıyla ilgili yayınlar da yapılmıştır, yapılmaktadır. Söz konusu projenin Kırgız ayağının ön planda olmasında Kırgızistan Koordinatörü Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev'in rolü büyüktür. TDK Şeref Üyesi seçilmiştir.

TDK, TÜRKSOY 2018 Cengiz Aytmatov Yılı kutlamalarına da önemli katkılarda bulunmaktadır.

TDK'nin Kırgızca/Kırgız lehçesi/Kırgız Türkçesi, Kırgız edebiyatı ve kültürüyle ilgili başlıca çalışmalarını dört başlık altında inceleyeceğiz:

A. Kırgız Şeref Üyeleri, Haberleşme Üyeleri
B. Kitap Yayımları
C. Süreli Yayınlardaki Makaleler
Ç. Kongre, Sempozyum Çalışmaları

A. TDK'nin Kırgız Şeref Üyeleri, Haberleşme Üyeleri

TDK'nin dernek döneminde (1932-1983) tüzüğü gereği Türkiye'den asıl ve yardımcı üyelerin yanı sıra yurt dışından da Türk diline hizmet etmiş ünlü dil bilimcilerden oluşan şeref ve haberleşme üyeleri bulunmaktaydı.

Dernek döneminde Kırgızistan, SSCB'ye bağlı bir sosyalist cumhuriyetti. Bazı Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan dil bilimcileri SSCB adına TDK şeref ve haberleşme üyesiydi. Tespit edebildiğimiz kadarıyla dernek döneminin SSCB vatandaşı şeref ve haberleşme üyeleri içinde Kırgız kökenli dil bilimci, Türklük bilimci bulunmamaktadır.

1983'te başlayan AKDTYK çatısı altındaki TDK Kamu Bilim Kurumu döneminde, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla yeni bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti'yle doğrudan siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkiler başlamıştır. Yeni dönemde, dil bilimciler, Türklük bilimciler artık Rusya Federasyonu devrede olmadan kendi Cumhuriyetleri adına TDK'ye şeref ve haberleşme üyesi kabul edildiler.

TDK'nin 1983, 1991 sonrası şeref üyesi Kırgız bilim insanları şunlardır:

- Prof. Dr. Bübüyna Oruzbeayeva (öldü)
- Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev
- Prof. Dr. Çetin Cumagulov

Şeref üyelerinden Prof. Dr. Bübüyna Oruzbeayeva hakkında TDK'ce bir armağan kitap yayımlanmıştır:

Bübüyna Oruzbeayeva Armağanı (2013), haz. Gülzura Cumakunova, Ankara, 208 s., TDK Yayınları: 1085.

TDK Haberleşme Üyesi, bir Kırgız bilim insanı vardır: Prof. Dr. Kadirali Konkobayev.

Kırgız şeref ve haberleşme üyelerinin önümüzdeki yıllarda artacağı şüphesizdir.

B. Kitap Yayımları

TDK'nin bugünlerde 1300'e yaklaşan kitap yayımları içerisinde, doğrudan Kırgızca/Kırgız lehçesi/Kırgız Türkçesi, Kırgız edebiyatı ve kültürüyle ilgili olanlar, küçümsenmeyecek bir sayıya ulaşmış durumdadır. Kitap yayımlarının bir bölümü doğal olarak Kırgızca/Kırgız lehçesi/Kırgız Türkçesiyle ilgili dil incelemeleriyken önemli bir bölümü ise destan incelemeleri, metin aktarmalarıdır. Çok azı da Kırgız edebiyatı ve kültürüyle ilgilidir. İlk kitap 1945 tarihli bir sözlüktür. Birçok kitabın içinde ise Kırgızları ilgilendiren bölüm, alt bölümler bulunmaktadır.

Kurumun doğrudan Kırgızlarla ilgili kitap yayımları ilk yayımlanma tarihlerine göre şöyle sıralanabilir:

Yudahin, K.K. (1945), *Kırgız Sözlüğü I-II*, Çev. Abdullah B. Taymas, Ankara, 809 s., TDK Yayınları: 93.

Yıldız, Naciye (1995), *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara, 956 s., TDK Yayınları:623. [2017'de ikinci baskısı yapıldı.]

Türkmen, Fikret (1995), *Manas Destanı Üzerine İncelemeler I/Çeviriler*, Ankara, 301 s., TDK Yayınları: 624.

Naskali, E. Gürsoy (1995), *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, Ankara 294 s., TDK Yayınları:625.

[23-24 Mayıs 1995 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Manas Toplantısı'nda sunulan bildiriler.]

Şavk, Ülkü Çelik (2002), *Kırgız Atasözleri*, Ankara 262 s., TDK Yayınları: 812.[2018'de ikinci baskısı yapıldı.]

Turgunbayev, Caştekin (2004), *Kırgız Türkçesinde Sıfat Fiil Ekleri*, Ankara, 408 s., TDK Yayınları:851.

Kırgız Destanları 1/Canıl Mirza, Abdıbalık Çorabayev Varyantı (2004), haz. Aynek Caynakova, Mahmet Açа, Ankara 196 s., TDK Yayınları: 839.

Kırgız Destanları 2/Er Eşim, Şırdakbek, Kozuke ve Bayan, Munduk ve Zarlık (2007), haz. Abdıldacan Akmataliyev, M. Mukasov, G. Orozova, C. Turgunbayev, Ankara, 311 s., TDK Yayınları: 891.

Kırgız Destanları 3/Kocacaş (2007), haz. Abdıldacan Akmataliyev, Keneş Kırbaşev, Fikret Türkmen, G. Uzun, B.B. Hancı, Ankara, 302 s., TDK Yayınları: 894.

Kırgız Destanları 4/Mendirman (2007), haz. Abdıldacan Akmataliyev, Aynek Caynakova, A. Özgün Öztürk, Ankara, 82 s., TDK Yayınları: 950.

Kırgız Destanları 5/ Eşimkul Menen Zaura (2007), Anlatan C. Naruzbayev, haz. F. Çelebi, Ankara 341 s., TDK Yayınları: 302.

Kırgız Destanları 6/Manas Destanı (2007), haz. S. Orozbakoğlu, S. Musaev, F. Türkmen, Ş. Uraimova, Ankara, 528 s., TDK Yayınları: 895.

Kırgız Destanları 7/Boston (2009), haz. Abdıldacan Akmataliyev, A. Kadirmambetova, Naciye Yıldız, Ankara, 515 s., TDK Yayınları: 994.

Kırgız Destanları 8/Kız Darıyka (2010), haz. K. Alimanov, G. Orozova, Abdıldacan Akmataliyev, F. Türker, Ankara 129 s., TDK Yayınları: 994.

Kırgız Destanları 9/Er Soltonoy (2010), haz. Abdıldacan Akmataliyev A. Kadirmambetova, S. Zakirov, İ.T. Kallimci, Ankara, 228 s., TDK Yayınları: 999.

Tan, Ali (2010), *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Ankara, 189 s., TDK Yayınları: 1009.

Sadıkov, Taspolat-Sarsembayev, Balut (2011), *Manas Destanı/Kırgızca-Türkçe Büyük Dizin*, Ankara, 1647 s., TDK Yayınları: 1030.

Kırgız Destanları 10/Güldane, Askazan Baatır (2012), haz. S. Egimbaeva, Zekeriya Karadavut, Ankara, 128 s., TDK Yayınları:1046.

Kırgız Destanları 11/Kurmanbek (2013), Anl. Kalık Akiyev, haz. M. Mukasov, U. Alimov, Ankara, 147 s., TDK Yayınları: 1011.

Kırgız Destanları 12/Seyitbek (2013), Anl. Oruzbey Urmambetov, haz. M. Mukasov, U. Alimov, Ankara, 140 s., TDK Yayınları: 1072.

Kırgız Destanları 13/Canış Bayış (2013), haz. Abdıldacan Akmataliyev, M. Mukasov, Mehmet Açа, Ankara, 151 s., TDK Yayınları: 1070.

TDK (2013), *Bübüyna Oruzbeayeva Armağanı*, haz. Gülzura Cumakunova, Ankara, 208 s., TDK Yayınları: 1085.

Özgen, Nurcan (2014), *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında (1900-1950) Kırgız Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 508 s., TDK Yayınları: 1108.

Orozobaev, Mayrambek (2014), *Kırgızcadaki İslam Öncesi Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı*, Ankara, 251 s., TDK Yayınları: 1110.

Temur, Nezir (2014), *Kırgız Türklerinde Sınçılık Geleneği ve Kırgız Sınçıları*, Ankara, 108 s., TDK Yayınları: 1114.

Kırgız Destanları 14/Coodarbeşim (2017), haz. C. Alimova, Ankara, 290 s., TDK Yayınları: 1215.

Kırgız Destanları 15/ Manas Destanı: Cusup Mamay Varyantı (2017), haz. Alimcan İnayet, Ankara, 299 s., TDK Yayınları: 1253.

Kasapoğlu, Hülya Çengel (2017), *Kırgız Türkçesi Grameri/Ses ve Şekil Bilgisi*,Ankara, 456 s., TDK Yayınları: 1209.

Görüldüğü gibi, TDK'nin yayımladığı kitaplar içinde; destan yayınlarının yanı sıra Yudahin'in Sözlüğü, Şavk'ın *Kırgız Atasözleri*; Özgen'in *Kırgız Edebiyatı Tarihi*; Kasapoğlu, Tan ve Turgunbayev'in gramer incelemeleri gibi çok önemli eserler bulunmaktadır.

Doğrudan, Kırgızlarla ilgili söz konusu yayınlardan başka, içinde Kırgız Lehçesi/Türkçesi, edebiyatı ve kültürüyle ilgili bölüm veya alt bölümler bulunan birçok kitap da gözden ırak tutulmamalıdır. Söz gelimi, Jirmunski ve Reilh'ın *Türk Destanları*, Kononov'un *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi*, Heyet'in *Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihî Seyri ve* Kormuşin'in *Yenisey Türk Mezar Yazıtları* kitapları gibi.

C. Süreli Yayınlardaki Makaleler

TDK'nin üç süreli yayınından ikisi ki; hakemli bilimsel dergidir ve uluşlararası indekslerde yer almaktadır, Kırgız dil bilimcileri yakından ilgilendirmektedir. Bu dergilerden ilki 1940 yılından bu yana yayımlanan *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*-Belleten'dir. Hâlen, yılda iki sayı olarak yayımını sürdürmektedir

Belleten'i taradığımızda doğrudan Kırgız lehçesi/Türkçesi, Kırgız edebiyatı ve kültürüyle ilgili aşağıda yayım tarihine göre sıraladığımız çok sayıda makaleyle karşılaşmaktayız. Bu makalelerin yarıya yakınının Kırgız ve Türk dünyası bilim insanlarınca yazıldığını görmekteyiz. Diğer yarısı ise çoğu üniversitelerimizin Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları böllümlerinde görevli T.C. vatandaşı bilim insanlarınca yazıldığını memnuniyetle söyleyebiliyoruz.

İnan, Abdulkadir (1959), "Manas Destanı Üzerine Notlar", *TDAY/Belleten 1959*, s. 125-159.

İnan Abdulkadir (1964), "Kazak ve Kırgız Yazı Dillerindeki Dudak Benzeşmesi Meselesi", *TDAY/Belleten 1964,* Ankara, s. 67-76.

Çağatay, Saadet (1965), "Kırgızca-Rusça Sözlük", *TDAY/Belleten 1965,* Ankara, s. 185-189. [Yudahin'in sözlüğünün değerlendirilmesi.]

Tezcan, Semih (1973-1974), "Türkçe Çevirisinin Yayını Dolayısıyla Manas Destanı", *TDAY/Belleten 1973-1974,* s. 359-363.

Constantin, I. (1985), "Yenisey Eski Kırgız Yazıtlarının İlk Zikri: Roman Seyyah Milesco'nun Günlüğü-1675", Çev. G. Karaağaç, *TDAY/Belleten 1985*, Ankara, s. 1-7.

Moldobayev, İ.B. (1992), "Manas Destanı Materyallerine Göre Kırgız ve Türkmenlerin Eski Kültürel İlişkilerinin Kaynakları", Çev. M. Duranlı, *TDAY/Belleten 1992,* Ankara, s. 91-97.

Alimov, Rysbek (2000), "Kırgızistan'da Yeni Bulunan Runik Harfli Eski Türk Yazıtları Hakkında Ön Bilgiler", *TDAY/Belleten 2000,* Ankara, s. 5-10.

Öner, Mustafa (2008), "K.K. Yudahin Sözlüğüne Göre Kırgızca Söz Varlığı", *TDAY/Belleten 2008/I,* Ankara, s. 101-112.

Caparov, Ş.-Cumakunova, G.-Sıdıkova, T. (2010), "Bübiyana Ömürzakovna Oruzbaeva", *TDAY/Belleten 2010/II,* s. 37-66.

Çertikov, M.A. (2013), "Yenisey Kırgızlarının Etnik Grubu Olarak Fu-Yu Kırgızları", *TDAY/Belleten 2013/Yaz,* Ankara, s. 35-42.

Kalieva, Kenjegül (2015), "Kırgızlarda Koyun Kemiklerinin İsimlendirilmesi", *TDAY/Belleten 2015/Yaz,* Ankara, s. 99-110.

Almássy, György (2016), "Kara Kırgız Dil Bilimi Notları", Çev. H. Ç. Arslan, *TDAY/Belleten 2016/Yaz,* Ankara, s. 87-102.

Alimov, Rysbek (2017), "Talas Yazıtları: İşaret Kadrosuyla İlgili Bazı Düzeltmeler", *TDAY/Belleten 2017/Yaz,* s. 129-144.

İlk sayısı 1996 yılında yayımlanan TDK'nin ikinci bilimsel araştırmalar dergisi *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat'*ın yayım alanı, adından da anlaşılacağı üzere doğrudan Türk dünyası dil ve edebiyatıdır. Genellikle Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı yayımlanmaktadır. Dergide, *Belleten'*e göre, Kırgızca/Kırgız lehçesi/Kırgız Türkçesi ve Kırgız edebiyatıyla ilgili makaleler, edebî ürünler daha çoktur. Kırgız

bilim insanlarının kaleminden çıkan makalelerin ağırlığı taşıması ise sevindirici bir husustur.

Dergideki doğrudan Kırgız dil ve edebiyatıyla ilgili makalelerden bir bölümünü, yayım tarihi sıralamasına göre hatırlatmakta yarar görüyoruz:

Akmataliyev, Abdıldacan (1996), "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Dünya Edebiyatındaki Yeri ve Önemi", Akt. L. Kartal, *TDDE*, S 2, Güz 1996, s. 419-421.

Aytmatov, Cengiz (1996), "Milyonlarca Mısra Biliyordu" Çev. O. Söylemez, *TDDE*, S 2, Güz 1996 s. 426-430.

Yaman, Ertuğrul (1997), "Manas Tipi ve Günümüze Uzanan Mesajlar", *TDDE*, S 3, Bahar 1997, s. 112-118.

Ergun, Metin (1997), "Manasçılarda Rüya Motifi", *TDDE*, S 4, Güz 1997, s. 125-132.

Cumagulov, Acike (1997), "Zavallı Sevgili Kan Kardeşim/Kırgızlarda Cenaze Merasimi", *TDDE*, S 4, Güz 1997, s. 141-151.

Aşçı, Ufuk Deniz (1998), "SSCB ve BDT Sahalarına Ait Kırgız Türkçesi ve Grameriyle İlgili Bir Bibliyografya Denemesi", *TDDE*, S 5, Bahar 1998, s. 499-525.

Turgunbayev, Caştekin (2000), "Kırgız Türkçesinde- GAn/-GOn Sıfat Fiil Ekinin İşlevleri ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları", *TDDE*, S 9, Bahar 2000, s. 271-288.

Atabay, İbrahim (2001), "Kırgızistan Gramerciliğinde Kelime Grubu Anlayışı" *TDDE*, S 12, Güz 2001, s. 591-598.

Sadıkov, T. (2001), "Ad Durum Çekimlerinin Kırgızca Türkçe Tipleri", *TDDE*, S 12, Güz 2001, s. 767-786.

Koç, Saadettin (2002), "Kırgız Edebiyatında Nesrin Gelişimi ve Tölögön Kasımbek", *TDDE*, S 13, Bahar 2002, s. 61-80.

Tan, Ali (2006), "Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri Üzerine"", *TDDE*, S 22, Güz 2006, s. 67-110.

Korkmaz, Ramazan (2008), "Aytmatov Anlatılarında Ritmin Büyülü Gücü: Türküler", *TDDE*, S 26, Güz 2008, s. 41-48.

Kamçıbekova, K. Abdirahim (2013), "Kırgız Türkçesinde Tat Alma Duyu Fiilleri", *TDDE*, S 35, Bahar 2013, s. 9-22.

Tenişev, Ethem (2014), "Eski Kırgızca", çev. N. Moldaliyeva, M. Orozobayev, *TDDE*, S 37, Bahar 2014, s. 51-90.

Usayev, Nurdin (2014), "Kırgız Türkçesindeki Bazı Deyimleri Açıklamada Eski Türkçenin Yeri ya da Ara Arkaik Kelimeler", *TDDE*, S 37, Bahar 2014, s. 97-110.

Alimova, Cıldız (2015), "Er Töştük ve Coodarbeşim Destanlarında Kullanılan Celmoguz Motifi Üzerine" *TDDE*, S 39, Bahar 2015, s. 7-14.

Usayev, Nurdin (2016), "Manas Destanı'nda 'Türkü Til' Kavramı", *TDDE*, S 41, Bahar 2016, s. 203-224.

Usayev, Nurdin (2016), "Manas Destanı'nda Bark Kelimesi ve Eski Türk Mezar Geleneği", *TDDE*, S 42, Güz 2016, s. 173-192.

Kamchybekova, Abdiraim Kıyal (2017), "Kırgız Türkçesinde 'Kara-' Duyu Filli, Anlamsal Özellikleri ve Kavram Alanı Üzerine", *TDDE*, S 43, Bahar 2017, s. 9-24.

Uzunkaya, Ferhat (2017), "*Gün Olur Asra Bedel*'de Özne ve İktidar", *TDDE*, S 43, Bahar 2017, s. 283-303.

Akın, Cüneyt (2017)," Kırgız Atasözlerinde Yönelim Metaforu Kullanımı", *TDDE*, S 44, Güz 2017, s. 9-18.

Aşlar, Halit (2017), "Tarihî Konulu Kırgız Romanlarında Şecere Unsuru ve Çeşitli Motiflerin Tespiti Üzerine", *TDDE*, S 44, Güz 2017, s. 83-94.

Öztürk, Faruk (2018), "Kırgızca Sözlüklerin Sınıflandırılması I" *TDDE*, S 45, Bahar 2018, s. 171-201.

Türker, Ferah (2018), "Kırgızca Türkçe Sözlük", *TDDE* S 45, Bahar 2018, s. 409-412. [Eser tanıtma, değerlendirme]

Ç. Kongre, Sempozyum Çalışmaları

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılıp bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Türkiye Cumhuriyeti bilim insanlarının Kırgız meslektaşlarıyla yüz yüze gelip araştırmalarını, yayınlarını paylaşmaları faaliyetleri hızlanmıştır. Bu çerçevede, TDK'den bilim insanları Kırgızistan, Kırgızistan'daki meslektaşları da Türkiye'deki konferans, kongre/kurultay ve sempozyumlara/bilgi şölenlerine katılmışlardır. TDK-Kırgızistan arasındaki çok sayıdaki faaliyeti yazmak, bir bildiri sınırlarını aşacağından sadece bazı örnekler vermekle yetineceğiz.

1995 UNESCO Manas Yılı'nda Kırgızistan'da çok sayıda bilimsel toplantı düzenlendi. Bu toplantılardan 24 Ağustos 1995 tarihindeki toplantıya TDK Başkanı Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, 1 Eylül 1995 tarihinde düzenlenene de Prof. Dr. Fikret Türkmen ve Prof. Dr. Hamza Zülfikar katılıp birer bildiri sundular.

29-31 Ağustos 1997 tarihleri arasında Kırgızistan'ın Oş şehrinde düzenlenen Dede Korkut Sempozyumu'na TDK Yönetim Kurulu Üyeleri Prof. Dr. Fikret Türkmen ve Prof. Dr. İsmail Parlatır katılıp bildiri sundular.

15 Aralık 1993 tarihinde TDK Şeref Üyesi Prof. Dr. Çetin Cumagulov, "Göktürk Yazıtlarının Okunuşunun 100. Yılı" dolayısıyla Ankara'da TDK Konferans Salonunda düzenlenen toplantıya katılıp bir konuşma yaptı.

23-24 Mayıs 1995 tarihleri arasında TDK- Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi işbirliğiyle düzenlenen Uluslararası Manas Toplantısı'na Kırgızistan'dan Prof. Dr. Raisa Kıdırbayeva, Doç. Dr. Aynek Caynakova, Doç. Dr. Tınçtıkbek Çorotegin ve Doç. Dr. Irıs Baybuteva katılıp birer bildiri sundular.

Kırgız bilim insanlarının TDK'nin en çok katıldığı faaliyetleri, şüphesiz dört yılda bir düzenlenen Türk Dili Kurultaylarıdır. Kurultaylara katılım, 1991 bağımsızlık hareketinden sonra başlamıştır. 1992 Kurultayına, sadece daha sonra TDK Şeref Üyesi seçilecek olan Prof. Dr. Bübiyna Oruzbeayeva katılmıştır. Sonraki yıllarda Kurultaylara katılım, bildiri sunma konularında büyük gelişme görülmüştür. Bu konuda bazı örnekler vermek istiyoruz.

1996 III. Türk Dili Kurultayı'na katılanlar: Prof. Dr.Bübiyna Oruzbeayeva, Dr. Gülzura Cumakunova, Kasımcan Sadıkov.

2000 IV. Türk Dili Kurultayı'na katılanlar: Prof. Dr. Bübiyna Oruzbeayeva, Prof. Dr. Çetin Cumagulov, Prof. Dr. Süleyman T. Kayıpov, Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev, Dr. Gülzura Cumakunova, Beksultan Jakiyev, Ayim İsakızı Jakipova, Kasımcan Sadıkov.

2008 VI. Türk Dili Kurultayı'na katılanlar: Prof. Dr. Gülzura Cumakunova, Doç.Dr. Taalaybek Abdiyev, Doç. Dr. Aida Kasiyeva, Dr. Baktygul Kulamshaeva, Rysbek Alimov, Aytolkun Taştanova, Venera Turatbekkızı.

2017 VIII. Türk Dili Kurultayı'na katılanlar: Prof. Dr. Kadirali Konkobay, Prof. Dr. Zamira Derbişeva, Doç. Dr. Burul Saginbayeva, Doç.Dr. Gülnara Jamasheva, Doç. Dr. Taalaybek Abdiyev, Dr. Negizbek Şabdanaliyev, Dr. Nurdin Useev.

SONUÇ

AKDTYK çatısı altındaki TDK'nin kardeş kurumlarından Türk Tarih Kurumu (1931) genel Türk tarihi çerçevesinde Kırgız tarihi, Atatürk Kültür Merkezi (1983) ise Kırgız kültürüyle ilgili araştırmalar yapıp yayımlamaktadır. Bu iki Kurumun, ayrıca Kırgızistan'la TDK benzeri gelişmiş ilişkileri bulunmaktadır.

Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da TDK'nin Kırgızistan'la ilgili faaliyetleri, çalışmaları artarak sürecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Karaçalı, Ali-Pekyürek, H. Emre (2010), *Bin Bir Kitap/TDK Yayın Kılavuzu*, Ankara, 593 s., TDK Yayınları: 1017.

Tan, Nail (2001), *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu*, Ankara, 344 s., TDK Yayınları:787.

ÂŞIKLIK GELENEĞİ İÇİNDE SITKÎ BABA'NIN SANATI VE ŞİİR DÜNYASI

THE ART OF SITKÎ BABA AND THE HIS WORLD OF POETRY IN THE TRADITION OF MINSTRELSY

РОЛЬ ТВОРЧЕСТВА СЫТКЫ БАБА В АШУГСКОЙ ТРАДИЦИИ

Dr. Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Oğuz Türkleri'nin Bozok koluna bağlı Dedekargın aşiretinden olan Sıdkı Baba'nın sülâlesi "Hacı Ahmetler" namıyla bilinir ve Malatya'nın Çerme Köyü'nde yerleşen Hoca Ahmetler Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde çıkan aşiret kavgaları sebebiyle Silifke yöresine göç ederler.

Sıdkî Baba Yenice'ye yerleşen Hacı Ahmetler'in, koleradan kurtulan tek erkek oğlu Mehmet'in (Gül, ss:6-7) Adana-Tarsus'ta doğan küçük oğlu Zeynel Abidin'dir. (İvgin, s:7)

Sıdkı Baba Alevî-Bektaşî kültür geleneği içinde büyümüş, Bektaşî şeyhi Feyzullah Çelebi ile oğlu Cemaleddin Çelebi'nin yanında eğitim almış, Kırşehir, Çorum-Alaca, Merzifon, Zile, Sivas, Erzurum, Erzincan başta olmak üzere hemen bütün Anadolu'yu dolaştıktan başka Şam'a, Bağdat'a kadar uzanarak Alevî-Bektaşî görüş ve inançlarını yaymaya çalışmış Bektaşî âşıklarının önde gelenlerindendir.

Âşıklık geleneği, diğer kültür değerlerinde olduğu gibi, belirli bir işlevi yerine getirmek, bir ihtiyacı karşılamak üzere geleneğin yarattığı önemli bir kültür değeridir.

Âşıklık geleneği kolay gibi görülse de icrası zor bir uygulamadır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Sıtkî Baba, Alevî-Bektaşî Edebiyatı, Âşıklık Sanatı, Şiir âlemi.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fak. Em. Öğr. Üyesi. İzmir/TÜRKİYE (Zileli.yardimci@gmail.com)

ABSTRACT

The family of Sıdkî Baba, which is from the Dedekargin tribe of the Bozok branch of the Oguz Turks, is known as "Hacı Ahmetler" name and Hacı Ahmetler, who settled in Çerme Village of Malatya, migrated to Silifke region due to the tribal strife in the regression period of the Ottoman Empire.

Sıdkî Baba was called Zeynel Abidin and was born in Tarsus, Adana. He was the youngest son of Mehmet, the only surviving son of Hacı Ahmetler from cholera, who settled in Yenice.

Sıdkî Baba grew up in the Alevi-Bektashi tradition, he studied with Bektashi heish Feyzullah Çelebi and his son Cemaleddin Çelebi. After visiting almost all Anatolia especially Kırşehir, Çorum-Alaca, Merzifon, Zile, Sivas, Erzurum, Erzincan, he extended to Damascus and Baghdad and he was one of the leading people in Bektashi ashik who tried to spread the Alevi-Bektashi views and beliefs.

The tradition of minstrelsy, as in other cultural values, is an important cultural value created by tradition to fulfill a certain function and to meet a need.

Although the tradition of minstrelsy seems easy, it is difficult to perform.

Key Words: Ashik Sıtkî Baba, Alevi-Bektashi literature, art of minstrelsy, poetry.

Âşıklık geleneklerini en iyi uygulayanlardan Âşık Şenlik, âşıklığın basite alınamayacağını, belirli kurallarının olduğunu ve kolay kolay öğrenilemeyeceğini vurgulayıp:

Meclisten kaçmazam kemandaram men
Âşıklık ilmini ne bilersen sen

diyerek âşıklığı ilim olarak görmekte ve rakibini bu ilmi bilmeyen biri olarak nitelemektedir.[1]

Âşıklık geleneklerini:

A. Saz çalma
B. Mahlâs alma
C. Rüya sonrası âşık olma (Bade içme)
Ç. Usta - Çırak
D. Âşık karşılaşmaları
a. Atışma - Karşılaşma (Tekellüm)
b. Taşlama – takılma
c. Soru – cevap (Atışma)
ç. Çözümlü muamma, muamma atışma
d. Barışma, övme, uğurlama
E. Leb-değmez (Dudak değmez)

[1] Cafer Özdemir, Âşıkların Dilinden Âşıklık Geleneği,Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 17, Bahar 2011, s.131

F. Askı (Muamma)
G. Dedim - Dedi tarzı söyleyiş
G.Tarih bildirme
H. Nazire Söyleme

biçiminde sıralamak mümkündür. Fakat her âşığın bu gelenekleri mutlaka yerine getirme diye bir zorunluluğu da bulunmamaktadır.

Kimileri, yanlış bir saplantı olarak, âşıklık geleneklerinin Alevi-Bektaşî âşıklarının uygulama alanları içinde olmayıp sadece Sünni âşıkların uygulama alanları içinde olduğunu empoze etmeye çalışılmaktadır ki, hiç de doğru bir davranış değildir.

Sıdkî Baba'nın şiirlerinin büyük bir bölümü Alevî-Bektaşî ulularına ve onlarla ilgili menkabelere, 12 imam'a ve Kerbelâ şahitlerine, Hz. Ali'ye dairdir. Bir kısmı ise tarikat âdâp ve ahlâkını, "sulûk" anlayışını dile getirmektedir ve Alevî-Bektaşî Edebiyatı'nın bütün özelliklerini taşımaktadır.[2]

Saz Çalma

Divan şairinin kalemi ne ise âşığın da sazı odur. Halk, âşığı sazsız düşünemez. Bu nedenle Halk ağzında "Sazsız âşık kulpsuz testiye benzer" diye bir söz vardır. Âşıklık gereklerinden biri de şiirleri saz eşliğinde söylemektir. Âşık hep sazıyla övünür. Sazı onun dili ve gönlüdür.

Saz, Sıtkî Baba'nın da yaşam tarzının en önemli unsurlarından biridir. 1863'te Tarsus'un Yenice Köyünde dünyaya gelen ve asıl adı Zeynel Abidin olan Sıtkî Baba'nın Yedi yaşında kucağına aldığı cürası önce *Pervane* mahlası, sonra *Sıtkî* mahlası ile ömrü buyunca kucağından inmemiş, zakirliğinde meydan sazı olarak işlevini yerine getirmiş;

Elhamdülillah maksat yerin buldu
Seslendi muhabbet telleri şimdi

dediği gibi muhabbetlerin ana unsuru olmuştur.

1875'te Hacıbektaş'a gelip, Bektaşî şeyhi Feyzullah Çelebi'nin dergâhına kabul edilmiş, dergâha ilk girişinde şeyhe;

Hublar ser çeşmesi nur-i Feyzullah
Arzettim cemalin seyrana geldim

deyince, şeyhinin sorduğu "Saz da çalar mısın?" sorusuna "Evet efendim, sözüme göre sazım da var." demiş;

Sinemde aşk odu elimde sazım
Ah ettikçe arşa çıkar avazım

diyerek sazlı sözlü âşık olduğunu vurgulamış;

Kaynar derunumda aşkın kazanı
Hakikat babında buldum nizamı
Mürşid-i kâmilden aldım düzeni

[2] Abdülbaki Gölpınarlı, "Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları", Türk Dili, C.XIX, S.207Ank. 1998,(Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı) s. 357-375

Telimiz dildedir, saza ne minnet

diyerek de sazın yanı sıra söz gücünü dile getirmiştir.

Âşıklarda üslup tavır ve süslemeler yöreden yöreye farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar ağız farklılıklarının yanı sıra gelenek, görenek, inanç, yaşam tarzı ile de ilintili olup Antep yöresinde Barak havası, Güney Anadolu'da Bozlak vb tarzların oluşmasına neden olmuştur. Alev-Bektaşi geleneğinde önemli bir ritüel olan semah havası da bu geleneğin önemli halkalarından biridir. Sıtkî Baba'nın bazı şiirleri de semah havasında söylenmektedir.

"*Âşıklık geleneği içinde önemli bir yere sahip olan saz, Alevi-Bektaşi âşıklarınca kutsal bir varlık gibi görülmüş, ona çok değer verilip özenle korunmuştur. Cem törenlerinin zakirleri görevlerini saz eşliğinde yerine getirir. Demeler, dualar, dini ritüellerin önemli bir bölümü sazla icra edilir. Bir oyun olmayıp, önemli bir ritüel olan semah saz eşliğinde dönülür.*

Sazın kimliği ve kişiliği vardır. Bu nedenle Alevi âşıklar sazlarını insana benzetirler. Sapının baş tarafına baş-kaş, burgularına kulak, sapına kol, yüz tarafına göğüs, deliklerine göz, tambur kısmına da gövde adını verirler. İnsana saygı nedeniyle de sazı yere bırakmayıp yukarıda tutmaya özen gösterirler.

Yine, Alevi - Bektaşi âşıkları sazların şekilleri ve sazın parçalarını özel remizlerle ifade ederler. Sazda tellerin üç sıra bağlanmasını, Allah-Muhammet-Ali üçlemesi, sazın on iki telini ise On iki imam'ın simgesi olarak görürler."[3]

Âşık Sıtkî ile ilgili bilgi veren bazı yazarların O'ndan bahsederken "On iki telli sazını zaman zaman ucu sivri bir kılıç gibi kullanmıştır" demeleri deyişlerinde ödünsüz oluşunu ve oniki telli saz kullanarak oniki İmam'a saygısını vurgulamışlardır.

Âşıklık geleneklerinin baş unsuru saz ve saz kültürü Alevi-Bektaşi âşıklarının öz malı olup, Âlevi-Bektaşi âşıklarının olmazsa olmazıdır.

Mahlas Alma

Mahlas, "*Şairlerin yazdıkları şiirlerde asıl adlarının yerine kullandıkları takma addır.*"[4] Halk edebiyatında mahlâs geleneğe bağlı uygulanan bir kuraldır. Mutlaka son dörtlükte kullanılır. Meydan Larousse'da "*Mahlâs geleneği Türk edebiyatına İran'dan geldi. İslâm öncesi ve sonrası Arap edebiyatında da bu gelenek vardı.*"[5] ve Türk Ansiklopedisi'nde yer alan bilgilere göre Araplar'dan İranlılar'a, onlardan da Türkler'e geçmiştir.[6] denmekte ise de bu görüş tartışma konusudur.

Reşit Rahmeti Arat'ın "*Eski Türk Şiiri*" adlı eserinde yer alan bazı şiirlerde *Şılıg Tigin*[7] gibi şairlerin adlarının ya da mahlâslarının bulunması nedeniyle Türkler'in İran şairleri ile temasa geçmeden önce mahlâs kullanmış olmaları görüşünü

---

[3] Mehmet Yardımcı, Âşık Edebiyatı Gelenekleri İçinde Alevî-Bektaşî Âşıklarının Yeri ve Önemi, Muhlis Akarsu Anısına Halk Ozanları Hacıbektaş Buluşması, 20-21 Haziran 2015

[4] Osman Nuri Ekiz, **Ansiklopedik Edebiyat Bilgileri Sözlüğü,** İstanbul l984, s.l68

[5] **Meydan Larouse**, C: 8, İstanbul 1990 s.239

[6] **Türk Ansiklopedisi**, C: XXIII, İstanbul 1964, s.156

[7] Reşit Rahmeti Arat, **a.g.e.** s.238

kuvvetlendirmekte ve mahlâsın Araplar'dan İranlılar'a oradan da Türkler'e geçtiği görüşünü çürütmektedir. İslâmiyet'in kabulünden sonra ise bütün divan ve halk şairlerinin şiirlerinde mahlâs yaygın olarak kullanılıp zamanla gelenek haline dönüşmüştür. Mahlâs, bir nevi şairin imzasıdır.

Mahlâs almanın çeşitli biçimleri bulunmaktadır. Bunlar:

l. Mahlâsını Kendi Seçerek Alma:

a. Adını, soyadını mahlâs olarak kullanır.

b. Yaşayışına ve sanatına uygun olarak kendi seçtiği herhangi bir ismi mahlâs olarak kullanır.

2. Bir Usta Âşıktan, İmam, Pîr ya da Mürşidden Alma:

a. Usta âşık sınava tabi tutar.

b.Usta âşık çırağının durumuna göre bir mahlâs uygun görür.

c. Şeyh ve pîrin manevi etkisiyle mahlâs alır.

3. Rüyasında Bade İçerken Alma. Olarak bilinir.

Yüzyıllardır süren bu geleneğin Âşık Sıtkî Baba'da görülen biçimi oldukça ilginçtir. Dergaha geldiğinde kendi seçtiği ilk mahlası olan *Pervane* mahlasını kullanan ve bu mahlasla:

Pervane'm der düştüm nâra
……

Pervane kılıcın almış destine
……

Pervane'yim yandım bir hüsn-i maha

gibi şiirler söyleyen âşık, iki yıl hizmet ettikten sonra, izin alıp memleketine gider. Döndüğünde şeyhi ölmüş yerine Cemaleddin Efendi geçmiştir. Pervane, hem eğitimine devam eder hem de tarikat işleriyle uğraşır.

Hacı Bektaş'ın manevi etkisi altında kalıp 12 yaşında evinden kaçarak Hacı Bektaş'a giden, eğitimini dergâhtaki medresede Feyzullah Çelebi'nin çocukları Cemaleddin ve Veliüddin Çelebi'lerle tamamlayan ve Feyzullah Çelebi'nin vefatıyla posta oturan Cemaleddin Çelebi yanında dergâha l4 yıl hizmet eden Âşık Sıdkî bir deyişinde:

Pervaneyim yandım bir hüsn ü maha
Düştüm leyl ü nehar ah ile vaha
Yaşım on ikide geldim dergâha
Hamdülillah can canana kavuştu

diyerek adının *Pervane* olduğunu işarat etmiş, l4 yıl hizmeti sonucu Merzifon'un Harız köyüne yerleşmek için izin istediğinde O sırada Hacı Bektaş dergâhının başında bulunan Cemalettin Çelebi'nin, dergâhtaki hizmetleri sırasında kendisine verilen görevleri yapmadaki çalışkanlığı, dürüstlüğü, gösterdiği sadakat ve bağlılığı sonucu Âşık Pervane'ye:

Ben elden geldikçe eylerim dua
Sıdkî sadakatin unutmam Sıdkî
Hünkâr'a emanet cümle eshabım
Cem-i hümmeti unutmam Sıdkî[8]

deyişinden sonra Sıdkî mahlasını alıp Hacı Bektaş'tan mahlas alan âşıklar arasına katılmıştır.

Şeyh Cemaleddin Çelebi tarafından Âşık Pervane'ye "*Sıtkile hizmetin unutmam Sıdkî"* demesi üzerine bu mahlası çok beğenen Pervane, bu sözden sonra Sıdkî mahlasını kullanmış, bu mahlası alışını da:

Mahlasım Pervane gezdim bir zaman
Sıdkî mahlasını verdi bir üstad
Yedullah sureti okundu ilân
Hamdülillâh beni eyledi irşad[9]

biçiminde dile ve tele dökmüştür.

Aynı konuyu çeşitli şiirlerinde de:

Cemaleddin Hünkâr dil-i şadıma
İrşad ile Sıdkî dedi adıma

On dört yıl dolandım pervanelikte
Sıdkî ismim buldum divanelikte

On dört sene hizmet ettim bir pîre
Bu Sıdkî mahlasın kazandım yeter

Sıdkî sadık bu mahlası bulalı
Kalmadı gönülde dünya melali

gibi övünerek dile getirmiştir.

Rüya sonrası âşık olma (Bade içme)

Türk kültüründe rüya motifinin izleri çok eskilere kadar gider. Çeşitli efsane ve destanlarda rüya motifine sık sık rastlanmaktadır.

İslâm toplumunda da *Farabî, İbn-i Haldun* gibi âlimler rüyalar hakkında çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Rüya motifi Türk halk edebiyatında sıkça karşımıza çıkan bir motiftir. Genellikle halk hikâyelerinde yer alan bu motif bazı âşıkların hayat hikâyeleri içinde de görülmektedir. Bade içme görülen rüya sonucu manevi bir deyişmeye uğramadır.

Âşık edebiyatında rüya; kişinin şiir söyleme yeteneği kazanmasında, dini bilgiler ile ledün ilmini öğrenmesinde, kişinin âşıklık özellikleri kazanmasında önemli etkendir.

---

[8] Mehmet Yardımcı, Halkbilim ve Edebiyat Yazıları, Malatya l993, s.147
[9] Muhlis Gül, Halk Ozanı Sıdkî Baba, Kadıoğlu Mat., Ank. 1984, s. 57

Bu durum Sıdkî Baba'nın bazı şiirlerinde:

Fakir Pervane'yim bir dolu içtim
Mürşid-i Kâmile sırrımı açtım[10]

Sundular aşk meyin mestanelikte
Kırkların ceminde dar'a düş oldum[11]

Sene bin iki yüz doksan üçünde
İçirdiler aşk bâdesin düşümde

Uğradık kırklara devran içinde
Sundular aşk meyin irfan içinde

biçiminde dile getirilmiştir.

Usta - Çırak

Âşık Edebiyatında yüzyıllar boyu yaşatılan geleneklerin en önemlilerinden biri de usta-çırak geleneğidir. Bu geleneğin özünde halkın gönül duygularının âşıklarca dile getirilerek halkın belleğine işleyip nesilden nesile ulaştırılması yatar. Bu geleneğin temsilcileri olan âşıklar, ustalarından öğrendiklerini, bir anlamda usta mallarını çırakları aracılığı ile geleceğe taşımışlardır.

Âşık Sıdkî tam anlamıyla usta-çırak ilişkisi içinde bulunmamıştır. Çünkü O, sazı elinde, ustasıyla diyar diyar gezip şiirler söyleyen bir âşıktan çok, tarikat bünyesinde, şeyhinin huzurunda kendini insan-ı kâmil olma yolunda geliştirmeye çalışan ve bu nedenle genellikle Allah ve Az. Ali sevgisini dile getiren nefesler söyleyen bir âşık görüntüsü çizer.

Bunun yanında meşakkatli bir ömrü kucağında sazla geçiren saz ve söz erbabı Esirî'nin, Cemaleddin Efendiyle yaptığı gezilerde, gittiği yerlerde büyük bir ilgiyle karşılandığı ve âşık kahvelerinde saz çalıp şiirler söylediği de bir gerçektir.

Tarih Bildirme

XV. Yüzyıldan itibaren Divan Edebiyatında Arap harflerinin her birine bir sayısal değer yükleyerek doğum, ölüm, düğün, zafer, felaket, deprem vb. çeşitli olayların meydana geldiğini EBCED hesabı diye adlandırılan bir teknikle tarih saptama işlemine tarih düşürme denir.

Tarih düşürme işlemi, Âşık Edebiyatında da Divan Edebiyatının etkisi ile uygulanmaya başlamış ve zaman içinde gelenek haline dönüşmüştür.

Âşık; kıtlık, yangın, sel felaketi, salgın hastalık, önemli savaşlar vb. toplumu yakından ilgilendiren sosyal hayatla ilgili olaylarla, kendi doğum tarihlerini şiirlerinde tarihî birer belge gibi kalmasını istemiş ve genellikle ilk ya da son dörtlükte

[10] Muhlis Gül, Halk Ozanı Sıdkî Baba, Kadıoğlu Mat., Ank. 1984, s. 52
[11] Muhlis Gül, Halk Ozanı Sıdkî Baba, Kadıoğlu Mat., Ank. 1984, s. 56

bazen de ara yerde tarih belirtmiştir. Tarih bildirme Âşık Sıdkî'nin şiirlerinde çok görülen bir uygulamadır. Önemli olayları tarih belirterek dizelerine aktarmıştır. Bir şiirinde dergâha giriş tarihi:

Bin iki yüz doksan üç oldu yıllar
Aktı gözlerimden kan oldu seller
Erişti nevbahar açıldı güller
Can bülbülü gülistane kavuştu

biçiminde dile getirilmiştir.
Harız köyüne gelişini de:

Sene bin üç yüz on Harız köyüne
Geldi de bir âşık Pervane gitti
biçiminde dizelere aktarmıştır.
Bir başka şiirinde de:

Bin üç yüz kırk oldu tarihi hicret
Kırk yedi yıl kıldım mürşide hizmet
dergaha hizmet süresini belgelemiştir.
Şeyhi ve yakın arkadaşı Cemaleddin Çelebi'nin vafatı ile de iki tarih düşürmüştür. Bunlar:
Bin üç yüz kırk oldu tarih yazıldı
Çeşmimizden kanlı yaşlar süzüldü
ve:
Servi ağacından tabut yonuldu
Seneler bin üç yüz kırka konuldu
biçimindeki tarih düşürmelerdir.

Dedim - Dedi Tarzı Söyleyiş

Halk şiirinde yaygın olarak kullanılan bir biçim olup koşma ve semaîlerdeki âşık ve sevgilinin (Dedim - Dedi ifadesine bağlı) karşılıklı söyleşmeleridir.
Dedim Dedi tarzındaki söyleşmelere Âşık Sıdkî Baba'da da rastlanmaktadır. Bunun güzel bir örneği:

Dedim vardın mı ol yâra, yüzün sürdün mü didara
Dedi düştü cihan zâra, nesl-i âl-i âbâ mahzun
biçimindedir.

Âşıklar, şiirleriyle halkın gönül âlemine güzel duygular saçarken onları eğitmeyi, topluma yararlı öğütler vermeyi, bazı bilgileri şiir yoluyla aktarmayı bir görev bilmişler, bu görev bütün âşıklarda bir gelenek haline dönüşmüştür. Bu yönden âşık şiiri eğitim işlevini de yerine getiren bir okul görevi görmektedir.

Âşık Sıdkî'nin şiirlerinde beslendiği ana kaynak Alevi-Bektaşi kültürüdür. Halka, özellikle "iyi, doğru, dürüst insan olma" yolunda öğütler verirken bu kültürden aldığı terimlerden yararlanmıştır.

Hakikat yoluna gitmeyen kişi
Ârifler katında naşidir naşi

İkilik tutmayın mümin kardeşler
Cümlemiz de bir kapının kuluyuz

Gitmez oldu şu insanın körlüğü
Ahirette bulamazsın dirliği
Sen neylersin ağalığı beyliği
Abdal ol hırkayı şalı gözle dur

Ârifin sözleri cevahir değer
Er olan bu yolda boynunu eğer
Ehl-i Beyte biat kılmazsan eğer
Cismin cehennemde yanar ha yanar

gibi söyleyişler halkı doğru yola yönlendiren deyişlerdendir.

Alevi-Bektaşi inancının sonucu sayılardan yararlanma âşıkların şiirlerinde sıkça rastlanan bir durumdur. Alevi- Bektaşi kültüründe bazı sayılar çok önemsenmiş ve kutsallık kazanmıştır.

Bir sayısı Allah'ı ifade eder. Allah birdir ve tektir. Sıdkî Baba'nın sayıların sembolik gücünü kullanarak halka öğütler verdiği görülür.

Bir sünneti yedi farzı kılmışız
Bir şahlar şahına bende olmuşuz
Bir gerçek elinden nasib almışız
Ol cive-i masivadan beriyiz

dörtlüğünde yer alan bir sözü önemsenerek kullanılmıştır.

Üç sayısı Alevi toplumu için de çok önemli olup *üçler* sözü ile Allah, Hz. Muhammet, Hz. Ali ifade edilmektedir. Samahlarda da üçler aşkına üç çift kalkıp samah oynanır. Sıdkî Baba'nın:

Üçler kapısından içeri girdi

deyişi Allah-Muhammed-Ali üçlemesine telmih olarak kullanılmıştır.

Dört sayısı da kutsal sayılardan biri olup, Bektaşilik'te tasavvuftan gelen *Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat* kavramları "*Dört Kapı*" ifadesiyle anlatılır. Sıdkî Baba'nın:

Dört kapının farzlarını sayamaz
Ser'i canı Hak yoluna koyamaz

ve:

Dört kapının kırk makamın manasın
Bir kâmil-i mürşidden öğren de bak

deyişlerinde dört sayısı bu kavramı ifade için kullanılmıştır.

İslam inancında önemli bir yer tutan beş sayısı çoğu kaynaklarda beş vakit namaz olarak gösterilir. Bunun dışında elde beş parmak vardır. Hattatlar Allah yazısını genellikle el şeklinde yazarlar. Ayrıca beş demekle Ehl-i Beyt kastedilir. Ehl-i Beyt, Hz. Muhammet, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. Sıdkî Baba'nın:

Destur oldu beşler cemine geçtim
Yediler elinden bir bade içtim

deyişindeki beşler, Ehli beyti ifade için, yediler de üçler âlemine katılan dört erenle birlikte yedi ermiş kişiyi temsil için kullanılmıştır.

Oniki sayısı halkımızca kutsal sayılan sayılar arasındadır. Bu sayı özellikle Alevi ve Bektaşiler tarafından kutsal bir sayı olarak bilinmektedir. 12 sayısı on iki din büyüğünün adı için On iki İmam deyimi olarak kullanılmaktadır. Birincisi Hz. Ali olan on iki imamlar sıra ile şunlardır. 1. *Hz. Ali,* 2. *Hz. Hasan,* 3. *Hz. Hüseyin,* 4. *Muhammed Bâkır,* 5. *Zeynel Abidin,* 6. *Câfer-i Sadık,* 7. *Musa-i Kâzım,* 8. *Ali Rızâ,* 9. *Muhammed Takî,* 10. *Ali Nakî,* 11. *Hasan Askerî,* 12. *Mehdî' dir.*

Edebiyatımızda on iki imamın adının geçtiği şiirlere "*Düvazdeh imam*" ya da "*Düvaz*" denilmektedir.

Bektaşilikte kırk sözü de çok önemlidir.

Bizim kırklar ile ulyamız birdir
Elif harfindeki noktamız birdir
Lezzetimiz hoştur meyvemiz birdir
Bir bahçede bir fidanın dalıyız

dörtlüğünde ise şiirlerde sıkça geçen kırklar sözü ile Alevi-Bektaşi kültüründe çok önemsenen ve Hz. Ali'nin başkanlık ettiği kırk kişinin meclisi olan *Kırklar Meclisi* kastedilmekte olup, güzel bir telmihe yer verilmiştir. Sıdkî Baba'nın da bu sayıları özenle kullandığı görülür.

Bir halk şairi olan ve divan şiirini de bilen Sıdkî Baba, tıpkı divan şairlerinde olduğu gibi başlı başına bir nasihatname meydana getirmiştir. *Nasîhatnâme-i Sıdkî,* adındaki dinî-tasavvufi bir mesnevi olan bu eserde sanat kaygısından uzak, hemen hemen herkesin anlayabileceği sade bir dille yazılmış, çeşitli başlıklar altında şeriat, tarikat, marifet ve hakikat konuları işlenmiş, yapılması gereken davranışlar üzerinde durulmuş, saliklere öğütler verilmiştir.

Eserde tasavvufi fikirlerini yaymak ve aynı zamanda ahlaki esaslara uygun olarak salikleri terbiye etmek istemektedir. Bablar içerisinde İslam ahlakının şubeleri olarak nitelendirebileceğimiz sabır, şükür, hilm, edep, emin olmak, şefkat ve merhamet, kalb-i selim sahibi olmak, pak olmak, kanaat, hayır gibi konuları ele alan Sıdkî, salikleri bunlara teşvik etmek ve özendirmek ister. Bunu yaparken kül-

fetten uzak, sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanır. Onun eserinde az sayıda Arapça ve Farsça terkibe rastlanır. Şair anlatımda ahengi sağlayan tam ve zengin kafiyelere sıkça yer verir. Bu kafiyeler bazen Arapça ve Farsça kelimelerle yapılırken bazen de Türkçe kelimelerle yapılmıştır.[12]

Edebiyatımızda Sıdkî Baba'nın dışında Sıdkî mahlasını kullanan dört âşık daha bulunmaktadır. Bunlar:

1. Kayserili Sıdkı (1820-1892): Pınarbaşı ilçesinin Gergeme köyündendir. Asıl

adı Memiş olan şair, uzun yıllar imamlık yaptığı için halk arasında "Memiş Hoca" diye tanınırdı.

2. Zileli Sıtkı (1858- yaklaşık 1914): Daha çocuk denecek bir yaşta iken

İstanbul'a gitti. Bütün hayatını orada geçirdi ve orada öldü. Zamanın saz şairleri gibi hem aruz hem de heceyle yazdı.

3. Hekimhanlı Sıtkı (1795- ?): Hekimhan'ın tanınmış ailelerinden Mehmet

Şerif Ağa'nın oğludur. Aile lakaplarına garipağlar denir. Biraz öğrenim gördüğü ve Malatya'da memurluk yaptığı söylenmektedir. Zaman zaman Sivas yöresinde de uğraşmıştır. 1854'ten sonra öldüğü sanılmaktadır

4. Sivaslı Sıtkı (1809-1865): Yağcızade Ömer Sıdkı Efendi olarak da bilinir.

Tarususlu Sıtkı'nın şiirleriyle en çok bu şairin deyişleri bir birine karışmaktadır.

İbrahim Aslanoğlu Aşık Sıtkı'nın şiirdeki başarısını:

"*Tarsuslu Sıtkı'da sadelik içinde güzellik vardır. Yabancı kelimelerden yardım beklemez. Dili halk dili, halkın duygusu; işlediği konularsa halkın derdi, halkın neşesi, halkın hayatı, kısacası geleneksel halk şiirimizin su katılmamış ürünleri…*" cümleleriyle ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Hayrettin İVGİN, *Âşık Sıtkı Pervane*, Emel Matbaacılık, Ankara 1976, s.7.

2. Cafer ÖZDEMİR, "Âşıkların Dilinde Âşıklık Geleneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 17, Bahar 2011, s. 211.

3. Abdülbaki GÖLPINARLI, "Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları", *Türk Dili Dergisi*, C. XIX, Sayı: 207, Ankara 1998 (Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, s. 357-375)

4. Mehmet YARDIMCI, Âşık Edebiyatı Gelenekleri İçinde Alevi-Bektaşi Âşıklarının Yeri ve Önemi, *Muhlis Akarsu Halk Ozanları Hacıbektaş Buluşması*, 20-21 Haziran 2015.

[12] Tuğba AYDOĞAN, Bektaşi Şairi Âşık Sıdkî Baba'nın Nasihatnamesi, Celal Bayar Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi , Yıl: 2011, Cilt :9, Savı :2*

5. Osman Nuri EKİZ, *Ansiklopedik Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, İstanbul 1984, s. 168.

6. *Meydan Laurouse*, Cilt: 8, İstanbul 1990, s. 239.

7. *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: XXIII, İstanbul 1964, s. 156.

8. Reşit Rahmeti ARAT, *Eski Türk Şiiri,* TDK yayını, Ankara 1972, s. 238.

9. Mehmet YARDIMCI, *Halkbilim ve Edebiyat Yazıları*, Malatya 1993, s. 147.

10. Muhlis GÜL, *Halk Ozanı Sıtkî* Baba, Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1984, s. 6-7-52-56-57.

11. Tuğba AYDOĞAN, Bektaşî Şairi Âşık Sıtkî Babanın Nasihatnâmesi, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2011, Cilt: 9 Sayı: 2.

HALKIN MİLLİ MANEVİ DEĞERİ OLARAK AZERBAYCANLILARIN GELENEKSEL DÜĞÜN TÖRENİ

WEDDING CEREMONIES OF AZERBAIJANI PEOPLE LIKE SPIRITUAL VALUES

ТРАДИЦИОННЫЙ СВАДЕБНЫЙ ОБРЯД АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ КАК НАЦИОНАЛЬНО-ДУХОВНАЯ ЦЕННОСТЬ НАРОДА

Doç. Dr. Şehla NURUZADE*

ÖZ

Makalede Azerbaycanlıların düğün törenleri – kızbeğenme, elçilik, nişan, kına, dini nikah, düöün ve diğer geleneklerinden bahsediliyor. Halkın geleneksel kültürünün , bakış açısının, milli manevi değerlerinin incelenmesinde düğün törenlerinin rolü büyüktür. Tarihin gelişim aşamalarında toplumun gelişme düzeyine, dini inançlarına, özellikle devletin önde gelen ideolojisine ilişkin olarak belirli değişikliklere maruz kalmıştır. SSCB'nin parçalanmasından sonra Azerbaycan ulusal canlanma dönemi yaşamaktadır. Sovyet mekanının diğer cumhuriyetlerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da Sovyet yönetimi döneminde halkın gelenekleri "geçmişin kalıntısı" adı altında mücadeleye uğramıştır. Fakat Azerbaycanlılar kendi kültürlerinin özgünlüğünü muhafaza etmeyi başarmışlar. Eski tarihi olan Azerbaycan halkının düğün geleneklerinin orijinal özellikleri bazı öğeler eklemek suretiyle bugün de korunmuştur. Makalede düğün törenlerinin halkın geleneksel kültürünün en istikrarlı öğelerinden birini oluşturduğu, onun aracılığıyla halkın örf ve geleneklerinin, milli manevi değerlerinin kuşaklar boyunca aktarıldığı sonucuna varılıyor. Halkın tarih boyunca oluşan milli manevi değerleri - dini inançları, aile değerleri, misafirperverlik gelenekleri, etiket kuralları, yemek kültürü, folkloru, müziği, dansları ve s. onun düğün törenlerine yansımıştır. Böylece düğün törenleri halkın bakış açısı, kültür, genellikle, gelişim tarihi hakkında bilgi vermektedir. Azerbaycanlıların düğün törenlerinin şekillenme sürecini genel Türk ve İslami bağlamda gözden geçirmek gerekir. Aynı zamanda halkın düğün törenlerinin kökenleri İslamöncesine dayanmaktadır. Modern düğün törenlerinde bile İslamöncesi

* Bakü Slavik Üniversitesi, Uluslararası ilişkiler. Tarih Bilimleri Felsefe Doktoru
Bakü/AZERBAYCAN
(nuruzade_sh@yahoo.com)

dini inanç öğeleri kalmaktadır. Fakat çoğu zaman insanların bu gelenekleri anlamına varmadan uyguladıklarını unutmamalıyız. Azerbaycanlıların kendilerine özgü zengin ve uzun gelişim aşamasını aşmış geleneksel düğün töreni mevcuttur. Azerbaycanlıların milli manevi değerler sisteminde düğün töreninin yerinin belirlenmesi için geleneksel düğün törenleri ve günümüzde onlarda oluşan değişikliklerin belirtilmesi gerekmektedir. Azerbaycanlıların düğün törenlerinin zamanla belirli değişikliklere uğramasına rağmen, halk kültürünün özellikleri muhafaza edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: düğün töreni, milli manevi değerler, İslamöncesi inançlar, Sovyet kültürü, halk kültürü.

ABSTRACT

Wedding ceremonies of Azerbaijanis such as bride-show, match-making, engagement, henna party, wedding and other such events were reflected in this article. The role of the wedding ceremonies is huge in the investigation of the traditional culture of people, outlook and spiritual values. The wedding ceremonies are undergo the certain changes during the period of development of the history depending on the level of development of the society, religious beliefs and especially the leading ideology of the state. After the decay of USSR Azerbaijan is in the period of national revival. Like in other states of the post-soviet space, also in Azerbaijan there was a struggle under the name of“the relic of the past” during the soviet period against the traditional customs of the people. However the azerbaijanis preserved cultural identity. Azerbaijan , which has ancient history, preserves the specific traditional features of the wedding customs of its people with adding several elements till nowadays. This article concludes that the wedding ceremonies form one of the most stable elements of the traditional culture of people, and through its the traditions of people, spiritual values transfer information from one generation to the next. Spiritual values of people formed historically - religious beliefs, family values, traditions of hospitality, the rules of etiquette, food culture, folklore, music, dance and etc. are embodied in its wedding ceremonies. So, they give information about outlook, culture, and in general history of development of its people.

Azerbaijanis wedding traditions should be considered from all-Turkic, all-islamic point of view. At the same time, the roots of the wedding ceremonies of Azerbaijanis go back to pre-islamic times. Even the elements of the pre-islamic religion beliefs remain in these wedding ceremonies. But it should be noted that, mostly people implement those traditions unconsciously. Azerbaijanis own rich and long history traditional wedding ceremonies. Traditional wedding ceremonies and the changes that are taken place in modern times should be shown in order to determine them in the system of national and moral values of Azerbaijanis. Identity of the culture of people is preserved nevertheless the wedding ceremonies of Azerbaijanis historically are subjects to changes.

Key Words: wedding ceremony, national spiritual values, islamic beliefs, the Soviet culture, the culture of people

Azerbaycan halkı eski ve zengin kültüre, milli manevi değerlere sahiptir. Halkın zengin geleneklerini yansıtan düğün töreni, onun belirgin özellikleri özel ilgi uyandırmaktadır. Önem bakımımdan düğün töreni halkın geleneksel kültürünün en istikrarlı öğelerinden birini oluşturmaktadır. Düğün töreni halkın milli-manevi değeridir ve bir takım değerleri içermektedir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra Azerbaycan ulusal canlanma dönemini yaşıyor. Sovyet mekanının diğer cumhuriyetlerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da 70 yıl Sovyet yönetimi döneminde halkın ulusal gelenekleri "geçmişin kalıntısı" bahanesiyle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Fakat Azerbaycanlılar kendi özgün kültürlerini koruyup kollamayı başarmışlardır.

Düğün törenlerinin aracılığılıyla halkın gelenekleri, milli manevi değerleri kuşaklar boyunca aktarılır. Tarihin gelişim aşamalarında toplumun gelişme düzeyine, dini inançlarına, özellikle de devletin ana ideolojisine ilişkin olarak belirli değişikliklere maruz kalıyor. Son faktör özellikle eski Sovyet halklarında yaygındır. Azerbaycan'da Sovyet hakimiyeti döneminde halkın diğer milli manevi değerleri gibi düğün geleneği de birçok değişikliklere uğramıştır. SSCB'nin kurulması ile tüm Sovyet cumhuriyetlerinde genel Sovyet kültürünün oluşturulması politikası uygulanmaya başlandı. Değişik gelişim tarihlerine ve kültürlere sahip milletlerin genel Sovyet mekanında bir ideoloji altında birleştirilmesi için ulusal (etnik) kültürlerin genel Sovyet kültürü ile değiştirilmesi gerekiyordu. Yeni ideolojiye uygun düğün törenlerinin propagandası geleneksel düğün törenlerinde bir takım köklü değişikliklerle sonuçlandı. XX. yüzyılın 20-30'cu yıllarında "kırmızı düğünler" (Bolşevik düğünleri) ve "komsomol düğünleri" doğrudan üretimde düzenleniyordu ve dini nikah uygulanmıyordu. Örneğin, 1935 yılında Bakü'de bu tür düğünlerden biri Teğmen Şmidt adına fabrika kulübünde yapılmıştır. Etkin komünistlerin katılımı ile kulüpte devlet nikahı yapıldıktan hemen sonra ideolojik içerikli sinema izlenmiştir ("Bakı fəhləsi", 1925, 1935). Bütün bu önlemlerdeki başlıca amaç toplumsal ilişkilerde din adamlarının katılımının engellenmesi, Sovyet halkları için genel düğün geleneklerinin oluşturulması idi. "Kırmızı düğünler" (Bolşevik) veya "komsomol düğünleri" sadece kentlerde yapılıyordu. Fakat Azerbaycanlılar'ın kültürel doğası bu tür törenlerin ülkede geniş yaygınlaşmasına engel oldu. Komünist ve Komsomolçular bile geleneksel düğün törenini tercih ediyorlardı. Sovyet yönetiminin ilk yıllarında İslam dini ile ilgisi olmayan düğün gelenekleri de "eski toplumun zararlı kalıntıları" damgasıyla yasaklanmıştı. Örneğin, Azerbaycan Merkezi Yönetim Kurulu (MYK) 1927 yılında "Bazı düğün geleneklerinin yasaklanmasına ilişkin" Karar vermiştir. Kararda belirtiliyordu: "Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi Yönetim Kurulu düğünün kutlanması için para verilmesi ... geleneğinin eski toplumun kalıntısı olduğu için Sovyet koşullarına uymadığını dikkate alarak karar veriyor: 1. Düğün için para vermek veya başka bir bağışta bulunmak yasaklansın; 2. Düğün için para veren veya başka bir bağışta bulunan ve onu kabul eden kişiler Ceza Kanununun 227. paragrafı doğrultusunda alınmış bağışın hacize uğraması ile beraber cezaya çarptırılacak" (Sobraniye uzakoneniy, 1927: 3).

Burada düğün parasıyla erkek tarafından kız tarafına verilen "süt parası"nın ve düğün töreninin masraflarının ödenmesinin öngörüldüğü belirtmeliyiz. Bu gelenek Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde uygulanıyordu. "Süt parası" erkek tarafının kızın "heri"sini (rızasını) aldıktan sonra annesine verdiği paradır. Bu paranın miktarı her iki tarafın anlaşması doğrultusunda kızın ailesinin statüsüne, eğitim düzeyine, aynı zamanda erkeğin ailesinin ekonomik durumuna uygun şekilde belirleniyordu.

Sovyet yönetiminin halkın geleneksel yaşam tarzına karşı yürütdüğü kampanyaya rağmen insanlar geleneksel düğün törenlerini belirli düzeyde koruyup kollamayı başardı. Geleneksel düğün törenlerine karşı gerçekleştirilen eylemlerin Sovyet yönetiminin ileriki yıllarında bir hayli zayıfladığı da belirtilmelidir. Sovyet ideolojisi ruhunda yetiştirilen genç nesil, özellikle kent nüfusu modern düğün törenlerini tercih ediyordu ve bu yüzden de bir sıra düğün gelenekleri ortadan kaldırıldı. Bu süreç aynı zamanda yeni bir yaşam temposu tarafından da etkileniyordu. Örneğin, eski dönemlerde Azerbaycan'da düğün 40 gün 40 gece, 7 gün 7 gece, 3 gün 3 gece devam ediyordu. Kuşkusuz, bu tür düğünler için düğün sahiplerinin ekonomik durumunun yüksek olmasını gerekiyordu. Fakir kısımın düğün töreni tantanasız yapılıyordu. Sovyet dönemi yıllarında düğünün devam süresi azaltıldı. Bu değişim aynı zamanda yeni yaşam temposu, sosyoekonomik süreçler, İkinci Dünya Savaşı sonrası halkın sosyal durumu ve çeşitli faktörler tarafından etkilendi. Azerbaycan'ın tarihi gelişim süreci ve yaşam tarzının değişmesi düğün töreninin sosyal anlamını değişti. Mesela, günümüzde kızın erkeğin ebeveynleri tarafından seçilmesi güncelliğini kaybetmiştir. Aynı zamanda o dönemde de aşk üstünde kurulan ailelerle beraber kızla erkeğin ortak rizası ile de evlilikler gerçekleşiyordu. Tabii ki bu, aile değerlerinin hepten değişmesi anlamına gelmiyor. Bu değişiklikler nesnel faktörler - sosyo-ekonomik ve kültürel değişikliklerin yanı sıra öznel nedenlerin - gençlerin eğitim düzeyinin ve toplumsal etkinliğin artımının, ihtiyaçlarında, bakışaçılarında, çıkarlarında yaşanan değişiminin etkisi altında oluşmuştur. Örneğin, yirminci yüzyılın 60-70'li yıllarında, özellikle bölgelerden Bakü'ye lisans eğitimi almaya gelen genç erkekler arasında şehirli kızlarla veya kendi öğrenci arkadaşları ile ebeveynin izni olmadan evlenmeleri hallerine rastlanıyordu.

Azerbaycanlıların düğün törenlerinin şekillenme sürecini genel Türk ve İslami bağlamda gözden geçirmek gerekir. Aynı zamanda halkın düğün törenlerinin kökenleri İslamöncesine dayanmaktadır. Modern düğün törenlerinde bile İslamöncesi dini inanç öğeleri kalmaktadır. Fakat çoğu zaman insanların bu gelenekleri anlamına varmadan uyguladıklarını unutmamalıyız. Bir yandan düğün günü gelin baba evinden çıkarıldığında Kuran'ın altından geçiriliyor, diğer yandan da kandilin etrafında döndürülüyor, onun arkasından ayna tutulup mum yakılıyor, aynı zamanda nazardan korumak için üzerlik otu yakılıyor. Modern dönemde düğün töreninde uygulanan İslamöncesi inançlar sadece halkın örf ve geleneği, özgünlük biçimini almıştır. Böylece düğün töreni geleneksel kültürün en istikrarlı öğesi olduğundan burada halkın tarihi gelişim aşamaları, dini inançları,bakış açısı, günlük yaşamı hakkında fikir oluşturabilirsiniz. Düğün halkın hayatı ile ilgili diğer tüm toplumsal olaylardan zenginliği bakımından farklıdır. Azerbaycanlıların milli manevi değerler

sisteminde düğün töreninin yerinin belirlenmesi için geleneksel düğün törenleri ve günümüzde onlarda oluşan değişikliklerin belirtilmesi gerekmektedir.

Tarihsel bakımdan düğün genellikle üç aşamadan oluşmaktadır: düğünöncesi; düğün; düğünsonrası dönem. Kızbeğenme, belge, küçük elçilik, büyük elçilik, nişanlılık, konuşma, paltarbiçme, dini nikah töreni, düğün hamamı, kına gecesi (xınayaxdı), düğün günü, hafta hamamı ("üçü" genellikle bölgelerde yapılıyor) - tüm bu törenler geleneksel olarak Azerbaycanlılar tarafından uygulanan düğün gelenekleridir.

Halk içinde "kızgörme", "kızbeğenme" geleneği düğün törenlerinin ilk koşullarındandır. Genellikle erkeğin ebeveynleri kızı düğün ve yas törenlerinde, hamamda görür, beğenir, daha sonra akrabalarından onunla ilgili bilgiler edinirlerdi. Köylerde kız genellikle çeşme başında beğeniliyormuş. Erkeğin ve kızın ebeveynleri kendi aile değerlerine uygun erkek veya kız ile akraba olmayı tercih ederlerdi. Erkeğin annesi veya kız kardeşi tarafından kızın hamamda beğenilmesi geleneğine XX yüzyılın 50-60'lı yıllarına değin Bakü'de rastlanıyordu. Fakat bu, erkeklerin kendi seçimi olmadığı anlamına gelmiyordu. Akraba-komşu çocukları ile küçük yaşlarından bir yerde büyüyen ve ergenlik çağına ulaşan erkekler daha sonra bu kızları sevip onlarla evlenirlermiş. Kızbeğenmenin diğer türü de "göbekkesme" veya "beşikkesme" geleneğidir. Yakın arkadaş veya akraba aileler halk arasında mevcut olan "göbeskesme" (beşikkertme) geleneğine esasen çocuklarını bebekliklerinden itibaren nişanlı ilan ediyorlardı ve bilindiği gibi, burada da başlıca seçim ebeveynlere ait olurdu. Çoğu zaman yeni doğan çocuk yetkinlik çağına erişince akraba veya arkadaşın çocuğu ile evleneceğini açıklanıyor ve erkekle kız da bu durumda deyikli, yani nişanlı bilinirdi. Bu gelenek sadece Azerbaycan'da değil, aynı zamanda diğer Türk kökenli halklarda da şimdiye kadar mevcuttur. Kitab-ı Dede Korkut destanında yukarıdakı gelenek böyle açıklanmıştır: "Baybican Bey dedi: "Beyler, siz şahit olun, Allah Teala bana bir kız verse, Bayböre Beyin oğluna göbekkesme adahlı olsun!" (Kitabi-Dədə Qorqud, 1962: 150). Etnografik bilgiler bu durumda kızın beşiğinin küçük bir parçasının kesildiğini onaylıyor. Bazen amca çocuklarının beşikkesmesi hallerine da rastlanıyordu. Modern dönemde tüm bu gelenekler neredeyse ortadan kaldırılmıştır. Azerbaycanlıların geleneksel aile değerlerini belirli bir düzeyde muhafaza edilmesine ve bu yüzden gençler aile kurdukları zaman ebeveyn rızasının da büyük öneme sahip olmasına rağmen, modern gençler daha çok kendi seçtiklerini tercih etmektedir.

"Kızbeğenme"den sonra küçük elçilik gerçekleşiyor. Küçük elçiliğe genellikle sadece kadınlar - erkeğin annesi, anneannesi, teyzesi ve diğer akraba kadınlar gidiyor. Kadınlar ziyaretlerinin nedenini belirterek kız tarafının görüşlerini alıyorlardı. Buna da "ağız aramak" (kız evinin fikrini öğrenmek) denir. Tabii ki kız tarafı derhal bir söz söylemeden evin erkekleri ile bu konuyu danışacaklarını belirtiyorlar. Anlaşmaya varıldığı takdirde evine haber yolluyorlardı. Geleneğe uygun olarak kız tarafı kendi onayını ilk defadan asla vermezdi. Günümüzde özellikle Bakü'de erkek tarafı kız tarafının rızasını öğrendikten sonra elçi yolluyor.

Bazen erkeğin babası "ağız aramak" için kızın babasına elçiliğe komşusunu gönderirdi. H.Sarabski yazıyor: "Komşu kızın babasına oğlanı över, sonra kendi

görüşlerini söylerdi. Kızın babası da onayını belirterek derdi: şimdi sana cevap veremem, kızın annesi var, dayısı var. Bir de bu konuyu onlarla da danışayım. Danışmadan sonra kızın babası onayını bildiriyor ve şirin çay içme gününü (Elçilikde kızın rızası alındığında bol şekerli çay veriyorlar) belirlerdi. Artık cevap erkeğin babasına iletilir, baba da hazırlık görmeye başlıyordu. Nitekim erkeğin babası yüzük, battaniye, başörtüsü, on girvenge (1 girvenge 400 grama eşittir - Ş.N.) noğul, nabat, fıstık, badem, iki kese kına alarak hazırlanıyordu (Sarabski, 2006: 91-92). Kız evinin onayından sonra bu kez yaşlılar elçi giderlerdi. Erkek tarafının elçileri bazen gelmelerinin nedenini açıkça söylerler. Erkeğin annesi veya babası olmadığı takdirde onlarla gelen ihtiyarlardan biri kızın babasına şunları söyler: "Allah'ın emri, Peygamber'in buyruğu ile kızınızı oğlumuza istemeye geldik".

Elçilik zamanı kızın babası izin verdikte sofraya şirin çay getirilir. Bundan sonra düğün töreninin sonraki aşamaları - büyük nişan, kınayaktı, parçabiçti, kebinkesti törenleri gerçekleştirilirdi. H.Sarabski Bakü'de elçilikten sonraki aşamanın hatta bir yıl sürebileceğine ve bu süre içinde kız evinin çeyizi hazırladığına ilişkin bilgi vermiştir: “Bu bir yıl boyunca bayramlar, yaz, bahar, sonbahar dönümü, Nevruz Bayramı'nda kız için bayram armağanı, yeni mahsül, yemiş, ayrıca Kurban Bayramı'nda koyun alıp yolluyorlardı. “Oğlan evinin borcu olduğunu, kız babasının evinde olduğu sürece giysilerini alıp göndermek damat tarafın borcuydu" (Sarabski, 2006: 93). Nişan (büyük nişan) dışında belge yapıldığı durumlar da oluyordu. Az görülmesine rağmen yapılıyordu. Kızın herisinin verildiği, fakat bazı durumlardan dolayı düğün yapılamadığı dönemlerde kız tarafına nişan yüzüğü (buna hatircemlik yüzüğü de denir), bir baş örtüsü ve tatlı yollanır. Yüzüğün sembolik anlamı sonsuzluktur, baş örtüsü ise kızın nişanlandığı kişiye tam "bağlandığına" işarettir. Tatlı ise ilişkilerin tatlı olması dileğini belirtiyor. Ayrıca erkek tarafından gelen adamlar keselerine uygun şekilde göre kız ve yakın akrabaları için honçada çeşitli hediyeler getirirler. Böylece bundan sonra kız nişanlı bilindiği için başka bir aile ile akraba olmayı düşünemezdi (elçilik yapmaya) ve kız artık o oğlanın "namusu" olarak görülüyordu. Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde, özellikle Bakü'de yirminci yüzyılda belge küçük nişanda veya heride takılıyordu. Erkek tarafı kıza taşlı yüzük getirir ve böylece kız herili bilinyordu (Sarabski, 2006: 34). Bazen elçilik töreni nişan düzeyinde gerçekleşiyordu. Çoğu zaman buna küçük nişan denir ve birkaç gün sonra "büyük nişan" yapılıyordu. Kitab-ı Dede Korkut destanında elçiliğe küçük düyün, düğüne ulu düyün, ağır düyün deniyordu (Kitabi-Dədə Qorqud, 1962: 54). Büyük nişanda erkek tarafı kız için honçalarda elbiseler, takılar, tatlılar - genellikle şekerbura, baklava, şorgoğal vb. götürüyor.

Nişanla düğün töreni arasındaki süreçte bir takım gelenekler uygulanıyordu. Bunlardan biri “ayakaçtı” idi. Kız tarafı damatın ailesini misafir çağırıyor. Gelenlere çay sofrası (sofrada çay ve çeşitli tatlı türleri - pasta, baklava, şorqoğalı vb.) ikram ediliyor. Bu geleneğe vezourt denir. Ayakaçtıdan sonra mustakbel damat çekinmeden kız evine gidip gelebilir. Yani bundan sonra oğlanın kız evine gelmesine büyüklerin onayı ile izin verilir. Fakat damat bir takım etik kuralları izlemek zorundadır, kız evinde aşırı fazla zaman geçirmesi, büyüklerin yanında kızla konuşması olumsuz karşılanıyor, geceyi orada kalamaz. Burada Azerbaycanlıların

milli qamanevi değeri olan etik kurallara, aile değerlerine önem verdiği görülüyor. Ama kız için ayakaçtı töreni yapılmıyordu. Onun erkek evine gitmesi geleneklere göre doğru değildi. Günümüzde nişandan sonra birçok ailelerde kız için de "ayakaçtı" töreni yapılıyor.

Düğün töreninin bir sonraki aşaması "paltarbiçme" ("paltarkesme") veya "şirniiçme" geleneğidir. Erkek tarafı kız için aldıkları elbise, kumaş, süs eşyaları ve diğer şeyleri honçalarda kız evine götürürlerdi. XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında en güzel kumaşlar brokar, ipek, sokak bana dar geliyor, komşu bağrı çatlatan, alıştımyandım, gülü kadife, pombarhit olarak görülüyordu. Gelinlik elbisesi için kırmızı renkli kumaş alınırdı. Gelinin başına kırmız ipekten duvak salınırdı. Bu tören yirminci yüzyılın sonlarınadek yapılırdı. Honçaya aynı zamanda kumaşı biçmek için yeni, kullanılmamış iğne, iplik, oyuncak, makas ve diğer dikiş malzemeleri olmalıydı. Kumaşı kesen kadın makası kumaşın üzerinde gezdirerek oradakilere söyler: "Makas kumaşı kesmiyor". Erkek tarafı da "makası keskinleştirmek kolay" söyleyerek, o kadına bahşiş (para veya hediye) verirlerdi (Abdulla, 2005: 129). Dikilen elbiseler sırasında gelinin koca evine giderken giyeceği gömleğin yakası kesilemezdi. İnançlara gore, hazır kıyafetleri geceler cin ve diğer kötü ruhlar giyerek ziyafet yaparlar. Eğer kızın "baht gömleği" sayılan bu elbiseyi kötü ruhlar giyse, o zaman gelin çileye düşebilir. Bu yüzden gömleğin yakası gelin gittiği zaman kesiliyor. Nahçıvan'da paltarbiçti zamanı erkeğin en yakın akrabaları kız için tabag hazırlardı. Tabag honçadan çok büyük olur. Bir masanın üstünü kaplayacak şekilde olan tabağa çeşitli şekerler, tatlılar, meyve, çerez ve kıza hediyeler konur.

Azerbaycan'da "paltarbiçti" geleneği 1990'lı yıllara kadar sürmüştü. Günümüzde bu tören neredeyse yapılmamaktadır. Halkın eski dönemlerden bugüne kadar koruyup kolladığı zengin ve renkli düğün törenlerinden biri de "kınayaktı" törenidir. Bu törende sadece kadınlar ve kızlar bulunuyor. O gece gelinin eline, ayaklarına kına sürdükten sonra törene katılan kızlar, gelinler de gelinin kınasından ellerine yakarlardı. Bu törende mizah, şaka nitelikli çeşitli oyunlar gösterilir, geceden sabaha kadar süren töreni neşeli bir atmosfer kaplıyordu. Eski görüşlere göre, kına gecesinden itibaren gelinin saadeti - mutlu günleri başlardı (Azərbaycan etnoqrafiyası, 2007: 415). Masallı bölgesinde kınayaktı törenine kızbaşı deniliyor. Kırmızı elbise, ele kına yakmak halk arasında sevinç ve mutluluk sembolü olarak kabul ediliyor. Ilginç gerçeklerden biri de "bir zamanlar Azerbaycan'da nişanlı erkek ve kızların bilinmesi için kırmızı renkli kıyafetler giymiş olduklarıdır. Erkek tarafından kız için kırmızı renkli elbise götürülürmüş, kız da nişanlısı için kırmızı renkli gömlek örerek yollarmış. Böylece onlar çevrelerinde olanlardan farklanırmış. Herkes onların nişanlı olduklarını öğrenirmiş" (Azərbaycan etnoqrafiyası, 2007: 429). Kız evinde kınayaktı veya kına nane gecesi yapıldığı zaman erkek evinde de serpayı gecesi gerçekleşiyordu. Aynı gün erkek evinde baş serpayı önemli şahıs kısmında katılıyor, ayrıca erkek tarafı kız evine kına veriyordu. Kınayaktı'da kız tarafı parti düzenliyordu. Müzisyenler erkek adamları ile birlikte gelerek partiye neşe katıyorlardı. Kınayı ıslatana bahşiş (hediye) verilirdi. Bakü'de kınayaktı (hinenahan gecesi; kınayakan"; kınanağan) gecesi meclise kız gelinler

toplanırdı. Erkek evinden gelen kişiler de bu mecliste yer alırlardı. Erkek tarafının adamları kına törenine honça ile geliyorlardı. Honçada gelinin kınası ve kırmızı kına baş örtüsü bulunuyordu. XX. yüzyılın başlarında honça bakır tepsi veya sinilerde üzeri örtüyle örtülmüş şekilde getiriliyordu. Honça örtüleri tepsilerin boyuna uygun koyu kırmızı renkli kadifeden, astarı ganovuztan yapılıyordu. Yaklaşık 60 cm'lik tepsiye butalar, geometrik çizgiler ve desenler çiziliyordu. Baş örtüsü butalar, gül ve pilekle süsleniyordu. Erkek tarafından gelen honçadakı kına özel kına camında (kasa), çanak veya tabagda hazırlanıyordu. Geline kına yakmazdan önce özel bir camda bey için kına götürülür ve siniye konarak damat tarafına veriliyordu. Geline kına yakılması özel kına yakan kadın - meşşate, derne veya kızın yengesi tarafından yapılıyordu. Bu kişinin *başıbütün*, yani evli, çocuklu olması önemli şartlardandı. Azerbaycan'ın bölgelerinde kınayaktı töreni belli farklarla düzenlenmektedir. Örneğin Nahçıvan'da cumartesi günü (yani kına gecesi) öğle vakti çocuğun annesinin gönderdiği meşşatte (gelini süsleyen) iki üç kişiyle kız evine gelir, eşyayı getiriyorlar. Bu eşyaların içinde kına, rasıh, parfüm, allık, kirşan ve diğer şeyler bulunuyor. Meşşate kızın çeyiz döşeğini yere seriyor, ilk önce onun üstüne bir erkek çocuğu yatırıyor (yani gelinin ilki erkek çocuğu olsun anlamındadır). Daha sonra gelin yatağa yatıyor ve düğün gününe kadar saçından, telinden, kaşından bir tüy bile alınmayan kızın kaşlarını, yüzünü temizlerler. Onun için saç ve kakül kesilir. Nahçıvan'da kınayaktı töreninde kına ile beraber kız için rasıh da hazırlanıyor. Mazı denilen bitkiden katı bir sıvı yapılıyor. Bu sıvıyı küçük kaplara dökerek özel çöplerle kaşa çekiyorlar. Kuruduktan sonra yıkıyorlar. Bu renk on güne kadar kaşta kalıyor.

"Kına gecesi"nde halkın milli manevi değerleri olan folklörü muhafaza edilmektedir. Erkek tarafı kız evinin giriş kapısına varmadan geldiklerini göstermek için hakışta derler. Hakışta bazen atmaca niteliği taşıyor. Hakıştaların bazılarının içeriğini gelin kaynana ilişkisi oluşturuyor. Kınayaktı töreninde söylenen şarkılar genellikle bu konuda oluyordu. Törende serpayı (meclisi yöneten kişi) aşağıdaki satırları diyerek, kınayı gelinin sağ avucuna yakıp, elini büktükten sonra kırmızı renkte olan kına örtüsü ile sarıyor (Abdulla, 2005: 131-132). Bekar kızların hepsi kınayı sağ avuclarına sürüyorlar. Azerbaycan'ın bölgelerinde ücra köylerde kına gecelerinde kadınların avazla şarkılar okuma geleneği hala sürüyor. Azerbaycan'da Sovyet yönetimi yıllarında kınayaktı töreni özellikle bölgelerde geleneksel biçimde yapılıyordu. Erkek evinden kız evine kına yollanır ve bu törende kızlar, kadınlar kızın eline kına yakarlardı. Aynı zamanda kendi ellerine de sürerlerdi. Ama Bakü'de bu tören daha basit bir şekilde düzenleniyordu. 1990'lardan sonraki dönemde kınayaktı töreni daha gösterişli yapılmaya başlandı. Kuşkusuz bu dönemde milli manevi değerlere, geleneksel kültüre olan ilginin artması düğün törenlerinin yeniden kalkınmasına neden oldu. Günümüzde bölgelerden farklı olarak Bakü'de "kınayatı" töreni daha görkemli yapılıyor ve belirli değişikliklere uğramış durumdadır. Bakü'de bu tören genelde lokantalarda, düğün evlerinde düzenleniyor. Önceki yıllarda honçaların tepsilerde hazırlanmasına rağmen, günümüzde incilerle, güllerle ve diğer süslerle süslenmiş ve buta, kalp biçiminde sepetlerde getiriliyor. Sepetlerde çeşitli şekillerde süslenmiş kınalar (törende yer alacak genç

kızların sayısına uygun olarak), gelin için kırmızı renkli baş örtüsü, kına yakdıktan sonra ellerine geçirilecek kırmızı renkli eldiven, özel tatlılar, üzerlik yandırmak için özel kap, diğer sebetlerde gelin için kıyafetler, parfümler ve altın takılar konuyor. Gelin özel tahtta oturuyor. Bir süre sonra meclise davet edilen kadın gelinin eline, daha sonra bekar kızların eline kınadan çeşitli desenler çiziyor. Belirtmek gerekiyor ki, Azerbaycan'da geleneksel olarak kına kızın avucuna güneş biçiminde çiziliyordu, genç kızlar ise genelde parmaklarını kınaya batırıyorlardı. Bu, güneşe tapınma, aynı zamanda kötü ruhlardan korunma anlamına geliyordu. Günümüzde bu inançlar önemini kaybetmiştir. Gelinin ve kınayaktıda yer alan bekar kızların ellerinin kına ile gül çizilmesi durumu XX. yüzyılın 90'lı yıllarından sonraki döneme rastlar. Kınayaktı törenindeki yeni geleneklerden biri de bekar kızların gelinin başının üstünde kırmızı örtü tutarak, onun etrafında dolanarak şarkı (özellikle, "Yüksek Yüksek Tepelere" adlı türk şarkısı) okumasıdır. Aynı zamanda bekar kızlar saçlarına rengarenk küçük tüller takıyorlar. Bu törene gelin ve bekar kızlar ulusal kiyafet, aynı zamanda Osmanlı Türkiye'sine özgü ulusal elbiselerde, özellikle Hürrem Sultan tarzı giysilerde geliyorlar. Hiç kuşkusuz bu gelenek genç neslin bakış açısına Türkiye etkisinin güçlü olduğunu göstermektedir. Türklerle aynı kökenden olmaları Azerbaycanlı gençlerin Türkiye'ye has kına töreninin geleneklerini benimsemesine olanak sağlıyor. Diğer yandan günümüz Azerbaycanlıların düğün törenleri küreselleşmeden etkilenmiş durumdadır. Bu süreç doğal olarak Bakü'ye daha çok yansımaktadır. Az da olsa, gençler kına törenini geleneksel olmayan şekilde düzenlerler. Örneğin kına törenine katılan bekar kızlar saçlarına çiçeklerden taç takarlar.

Düğün törenlerinin bir sonraki aşaması “kebinkesme” törenidir. Düğünden önce mutlaka dini nikah (kebin) kıyılması gerekiyor. XIX yüzyılın sonu XX yüzyılın başlarında nikah düğünden önce camide hoca tarafından kıyılıyordu. Törende genellikle erkek ve kız tarafından iki kişi adam (avukat) ve diğer kişiler de yer alıyordu. Kızın avukatı kızın nikahı onayladığını hocaya söylerdi ve erkek tarafından belirlenmiş sayıda altın para talep ediyordu. Daha sonra hoca Fatiha-hayır nikâh duasını okur ve nikah kıyardı. Kebinde altın paranın, yani mehrin miktarı yazılıyordu. Nitekim boşanma gerçekleşdiği takdirde erkek nikah kağıdında belirtilen altın parayı kıza vermek zorundaydı. Kebin genellikle kız evinde kıyılırdı. Damat taraftan gelmiş birkaç yaşlı erkek ve kızın ailesi için nikâh sofrası kurulurdu (Quliyeva, 2011: 26). Sovyet döneminde geleneksel düğün töreninin önemli aşamalarından biri olan dini nikah yasaklandı. 1923 yılının Ocak ayında ASSC MİK tarafından nikah hakkı konusunda imzalanan Kararnamede belirtilmiştir: “Müslümanlar evlenirken 1920 yılı 28 Nisan tarihinden itibaren şeriat bazında kıyılmış dini nikah sivil dava için hukuki nitelik taşıyamaz” (Səttarov 1964: 61). Böylece dini nikahın hukuki güç taşımadığı belirtildi. Fakat Sovyet yönetimi tarafından dini nikahın hukuki statüsünün kaybedilmesine ilişkin kanunlar imzalanmasına, dine karşı mücadeleye rağmen, Azerbaycanlılar evlendikleri zaman devlet onaylı nikay kıymakla beraber dini nikah da kıyıyorlardı. Sovyet döneminde dine karşı mücadele yapılmasına rağmen komünistler, komsomolçular bile evlendiklerinde kebin (dini nikah) kıyarlardı. Hatta düğünden önce nikâh kıyılmadığı takdirde bazı aile-

lerde kızın babası itirazını belirterek, düğün yapılmasına karşı çıkardı. İmamın yanına kızın ve erkeğin yakınları, kimi zaman ise damatın babası yalnız giderek nikahı kıydırırdı. Müslümanların dini nikahı kenar kişilerin katılımı olmadan bağlandığından dolayı yeni toplumsal kurallar Müslüman evlilik geleneklerini çok fazla değiştiremedi. 1990'lardan sonraki dönemde de düğünden önce kız ve erkek camide iki tanığın katılımıyla nikahlarını kıydırıyorlardı. Düğün törenlerinin bu aşaması inanç düzeyine bakılmaksızın her bir Azerbaycanlı için mühimdir.

Düğünden iki üç gün önce damatın evine kızın kardeşleri, amcası, dayısı, halası ve diğer yakın akrabaları gelinin çeyizini getirirler. Erkeğin annesi gelinin çeyizini vermesi için gelinin kardeşine nemer (güzellik olsun diye para) veriyor. Daha sonra gelinin yengesi, kız kardeşi evi süslemeye gidiyorlar. Kızın çeyizlerini kırmızı kurdele ile bağlıyorlar. Bu, İslamöncesi inançlar belirtisidir ve gençleri nazardan, kötü ruhlardan korumak anlamını taşıyor. Kaynana evi süsleyenlere hediye verir.

Düğün şenliklerinde yemeğe fetir (yağlı çörek) veriliyordu. Akrabalar ve komşu kadınlar düğünden üç dört gün önce toplanır ve düğün için fetir yaparlardı. Erkeğin annesi fetir yapanlara bahşiş verirdi. Bu törene "fetirüstü" denir. "Fetirüstü" töreni günümüzde köylerde muhafaza edilmektedir. Azerbaycan'da eski dönemlerde düğün özel kurulmuş çadırda yapılyordu. Günümüzde kentlerde lokantalarda, düğün evlerinde yapılıyor. Fakat köylerde düğünler hala mağarlarda(çadırlarda) düzenleniyor. Düğünden bir gün önce düğün mağarı kuruyorlar. Mağar halı ve kilimlerle süsleniyor.

Ayrıca diğer Türk halklarında olduğu gibi, azerbaycanlılarda da eski dönemlerde “kız şahı” geleneği yapılıyordu. Günümüzde bu gelenek hemen hemen hiç yapılmaz. Fakat yirminci yüzyılın 80-90'lı yıllarına kadar “kız şahı” veya “şahbezeme” (“şahsüsleme”) geleneği Azerbaycan'ın batı bölgelerinde sürdürülüyordu. Tahtadan şah (dal) yapılıyor (genellikle ağaç dalından), üstüne ayna, mum, kumaş, tatlı, meyve takılıyordu. Bir genç şahı alıp müzik çalarak, ateş açarak kız evine gelirdi. Kız evinde de yiyip içip güzel vakit geçirirlerdi. Şahsüsleme geleneği bazen erkek düğününün ikinci günü – gelin gelmeden önce ve düğünün sonunda yapılıyor. Bu törende damat müzik sesleriyle düğüne getiriliyor. O, düğündekileri selamladıktan sonra sağdış ve soldışla (damatın yanında oturan arkadaşları) beraber mekanın yukarısında halılar döşenmiş, süslü bir sandalyede - beylik tahtında (bu tahta "döş masası" da denir) otururdu. Damadın karşısına kırmızı sofralı masa konur, üzerine kırmızı kurdele bağlanmış ayna, şamdan ve tatlı tepsileri dizilir, ayrıca bir tepsi meyve, onun ortasına da süslü şah konulurdu. Damatın annesi ve babası, daha sonra kız kardeşleri, halası, teyzesi ve diğer yakın akrabaları kafalarının üzerinde tuttukları honçalarla düğün evine girerek, honçaları damadın karşısına diziyor, onun ve sağdışla soldışın karşısında oynadıktan sonra her üçüne de bahşiş veriyorlar. Şahbezeme denilen bu eğlence eski oğuz Türklerinin düğünlerinde önemli yer kaplardı. Bu şekilde evlilik hayatı için güzellik, bereket, zenginlik, damat ve gelin için bolhasatlı ağaç gibi çok sayda çocuk dilerlerdi. Daha sonra honçaya dizilmiş mumlar yakılırdı. Tüm bunlar damadı kötü ruhlardan, tüm pisliklerden korumak için yapılan girişimlerdi (Azərbaycan etnoqrafiyası, 2007: 416-417).

Düğün törenlerinde bir sonraki aşama düğündür. Düğünöncesi gelenekler, genellikle kızbeğenme, elçilik ve nişanlanma aşamaları yapıldıktan sonra düğün günü netleşiyor ve her iki taraf (kız ve erkek tarafı) düğün töreni hazırlıklarına başlıyor. Düğün karşılıklı rizayı gösteren son aşamadır ve nikahın kesin olarak onaylandığını belirtiyor.

Azerbaycanlıların kendilerine özgü zengin ve uzun gelişim aşamasını aşmış geleneksel düğün töreni mevcuttur. Düğün töreni ülkenin çeşitli bölgelerinde çeşitli şekilde düzenlenmiş, zaman içinde birçok değişikliklere uğramıştır. Fakat buna rağmen, Azeriler kendilerinin geleneksel düğün töreninin özgünlüğünü korumayı başarmışlar.

Düğünden birkaç gün önce misafirler davet edilir. Azerbaycan'da geleneksel olarak düğün davetiyeleri komşu köylere, akrabalara, arkadaşlara ve tanıdıklara ileten özel haberçiler ve elçiler olmuştur. Böyle haberleri iletmekle uğraşanlara Abşeron bölgesinde destiferman, Karabağ'da şatır, Lenkeran bölgesinde salayçı deniliyor (Allahmanlı, 2011: 229). Günümüzde bu gelenek bölgelerde hala sürdürülüyor. Ama şehirlerde misafirlere özel davetiyeler gönderilmektedir.

Azerbaycan'da geleneksel olarak düğün töreni sırasında kız baba evinden çıkarken, babası onun elinden tutarak, kandilin veya fırının etrafında döndürüyordu. Bu gelenek çok az farkla neredeyse ülkenin tüm bölgelerinde sürdürülüyor. Lenkeran'da babası gelini üç kez ateşin etrafında döndürerek söyler: “Baba evinin külü güzel olur”. Zengezur'da babası gelinin elinden tutarak, iki üç kez ateşin etrafında döndürür: “Biz seni buraya hayatının sonuna kadar bu eve hizmet edesin diye getiriyoruz”. Azerbaycan'ın çoğu bölgelerinde gelin baba evinden uğurlanırken onun başına üç kez tuz döndürülür ve ateşe atılır, sonra da gelini üç kez ateşin başına döndürülüyor. Burada tuz geline karşı nazarların kesilmesi, ateş damadın evinde yuva kurmak, ateş yakmak dileğini simgelemektedir (Azərbaycan etnoqrafiyası 2007: 366). Buraya Azerbaycanlıların İslamöncesi inançları - ateş töreni yansımıştır. Halk arasında eski zamanlardan itibaren ateşin temizleyici, koruyucu etkiye sahip olduğuna ilişkin bir inanç yaygındır. Bu gelenekler bazı değişikliklerle günümüzde de sürdürülmektedir. Düğün günü yapılan diğer İslamöncesi inançlardan biri de gelinin beline kırmızı renkli şeritin bağlanmasıdır. Gelini baba evinden götürmeden önce onun kaynı veya damadın arkadaşı kızın beline kırmızı kurdele bağlıyor, gelini lambanın etrafında döndürüyor ve kızın annesi onun arkasından su atıyor. Gelin baba evinden düğüne gittiği sırada damadın yakın akrabalarından olan bekar kızlar yanan mumu, gelinin yakınlarından biri olan evli kadın ise aynayı gelinin arkasından götürüyor. Iki mum ve ayna düğün evinde gelinle beyin yanıbaşına konur. Gelin baba evinden çıktığında onu Kuran'ın altından, bazı bölgelerde ekmeğin altından geçirirler. Bazen gelinin hem Kur'an'ın, hem de ekmeğin altından geçirildiği gibi ilginç durumlar da mevcuttur. Nitekim bu gelenekte de İslam'la birlikte İslamöncesi inançların izleri görülmektedir. Örneğin damadın erkek kardeşi kırmızı kurdeleyi yedi kez (genellikle üç kez) gelinin başından ayağına kadar daire şeklinde geçirerek beline bağlar ve şu sözleri söyler:

“Anam-bacım qız gəlin,
Əl-ayağı düz gəlin,

Yeddi oğul istərəm,
Bircə dənə qız gəlin.

Gelinin beline kırmızı kurdele bağlanması onu kötü ruhlardan korunmak amacıyla yapılıyor, yedi veya üç rakamı ise halk arasında kutsal kabul ediliyor. Böylece bu geleneğin yardımıyla geline kötü ruhların dokunmasının ve çocuksuz kalmasının engellendiğine inanılıyor. Belirtmek gerekiyor ki, günümüzde insanlar gelinin beline kırmızı kurdelenin bağlanmasını onun bakireliğiningöstergesi olarak kabul ediyorlar. Aynı zamanda birçok halklarda kötü ruhların bakire kızlara daha çok zarar verdiği bilinmektedir.

XX. yüzyılın 60'lı yıllarına kadar olan dönemde bölgelerde (şu anda Nahçıvan'da da) gelinin başını kırmızı duvakla kapatırlardı. Bu gelenek bazı bölgelerde, örneğin Ordubad'ta günümüzde de sürdürülüyor. Burada da İslamöncesi inançlar görülüyor. Kırmızı renk aynı zamanda güneşin sembolüdür. İnançlara göre, kötü ruhlar güneşin belirtisi olan kırmızı renkten korktukları için geline zarar veremezler. Gözegelme (nazar) kötü ruhların eseri diye biliniyor. Gelinin yüzü kırmızı duvak örtdüğünden dolayı görünmüyor ve bu yüzden de nazardan korunuyor.

Gelin baba evinden çıkarıldığı sırada yapılan geleneklerden biri de onun başına arpa, buğday, pirinç, şeker ve bozuk para saçılmasıdır. Örneğin Ağstafa ilinin Muğanlı köyünde gelin geldiği zaman başına şekerler ve parayla birlikte elma da atılıyor. Ordubat'ta almaya demir paralar takılıyor ve gelin baba evinden çıkınca onun başına atılıyor (elmanın hayat, nesil artımı, mutluluk getirdiğine inanılıyor). Bazı bölgelerde bu gelenek günümüzde de sürdürülmeltedir. Burada şer güçlerin ve kötü ruhların evlenenlere vereceği zararları önlemek amaçlanıyor. Böylece gelini nazardan ve kötü ruhlardan koruyorlardı. Gelinin ayağının altına demir atılması onun eşinin evinde demir gibi sağlam, hayatının sonuna kadar yaşaması dileğini belirtmektedir. Bu niyetle Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde gelinin ayağının altına bakır tepsi de konuluyor. Suya tapınma, su ayini de Azerilerin dini inanç tarihinde önemli yer kaplamaktadır. Gelin damat evine uğurlandığı sırada arkasından su atarak, "yolun su gibi berrak olsun" derler.

Azerbaycan'da düğün genellikle mağarlarda (çadırda) yapılıyor ve "kız düğünü" (gelinin ailesinin düzenlediği düğün) ve "erkek düğünü" (damadın ailesinin düzenlediği düğün) geleneksel olarak ayrı ayrılıkta organize ediliyor. Günümüzde düğünler düğün evlerinde ve restoranlarda yapılmaktadır. Bölgelerde genellikle kız düğününde sadece kızlar, kadınlar yer alıyor ve törene kadın şarkıcı ve müzisyenler davet ediliyor.

Düğün zamanı gelinin getirilmesi ve düğün evinden damadın evine götürülmesi aşamasında sembol gibi kabul edilen Vağzalı oyun havası çalınıyor. Vağzalı müziği XIX yüzyılda Şuşa'da yapılmıştır. Oyun havasının temelini oluşturan ve daha önce Karabağ'ın ağırı denilen bu tarihsel melodi daha sonra iki bölüme ayrılarak, Asta Karabağ'ı ve Vağzalı havalarına dönüşmüştür. Müzik vağzal (tren istasyonu) kelimesinden çok daha önce – XVI yüzyılda ortaya çıkmıştır. İlk ismi Atlandırmadır. Türk halkları gelini de atla getirirlerdi. Vağzalı müziğini çalarak, gelini ata bindirirmişler. Onun her elinden birisi tutar, diğer kişi de atı çekermiş.

Düğünlerde şabaş (düğünde dans edenlerin başına serpilen para) serpilmesi de ulusal geleneklerdendir. Günümüzde şehir düğünlerinde şabaş geleneği hemen hemen hiç yapılmamaktadır. Bugüne kadar sürdürülen düğün geleneklerinden biri de sağdışla (damat tarafından) soldışın (gelin tarafından) olmasıdır. "Sağdış" ve "soldış" sözlerindeki "dış" aslında "tuş" kelimesinin tahrife uğramış şeklidir ve "tek taraf", "yan" anlamını vermektedir.

Günümüzde düğüne genellikle hanendeler, ozanlar ve modern sanatçılar davet ediliyor. Eski dönemlerde düğünlere şarkıcıyla ozan grubu aynı anda çağırılarak, sırayla çıkarlardı. Azerbaycan'ın dahi bestecisi Üzeyir Hacıbeyov "Azerbaycan müzik hayatına bakış" isimli makalesinde şöyle yazmıştır: "Azerbaycan'ın birçok ilçelerinde düğün sırasında, bayram veya başka güzel günlerde insanlar biraraya gelerek, iki taraflı müzik çalarlardı. Hanende ve sazende grubu çoğu zaman üç kişiden oluşuyordu ve onlardan biri şarkı söyler, diğerleriyse tar ve kamançada çalardı; bu destenin tüm ehli muğam ve destgahların hepsini gereğince bilmek zorundadılar "... Ozan grubu ekseriya üç kişiden oluşuyordu; bunlardan biri şarkı söyler, aynı zamanda da saz çalar, diğer ikisi ise balaban çalardı; ozan grubu çoğu zaman muğam ve destgahlardan habersiz olup, listeleri halk şarkılarından ve masallardan oluşuyor; masal anlattıkları zaman ozanlar odanın içinde dolaşabilir, yeteneklerini sergileyerek, gerekirse söz veya müzik ile tatlı tatlı masallar söylerlerdi" (Azərbaycan etnoqrafiyası, 2007: 42). Etnografik gözlemlerden de anlaşıldığı üzere, Azerbaycan'da geleneksel düğünleri zurnasız hayal etmemiz imkansızdır. XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında ozanlar faaliyetlerini genellikle Azerbaycan'ın bölgelerinde sürdürüyorlardı. El ozanları saz çalarak düğünlerde müziklerle, okudukları şarkılarla, anlattıkları destanlarla halkı neşelendiriyorlardı. Halka ait tarım, kültür, gelenek görenek, ahlak, aşk, sosyal durum ve diğer konular ozan müziklerinin ana mevzusuna dönüşüyordu. Geleneksel düğünlerde genellikle Yallı, Terekeme, Uzundere, Vağzalı (Qazah bölgesinde buna Atdandırma, Gelin atlandı da derler), Heyvagülü, Mirzeyi, Qeşengi, Ceyranı, Heyratı, Sultanı, Keçimemesi, Cengi, Qazağı, Halay ve diğer oyun havaları okunuyordu. Eski bayram ve törenlerden gelen oyun havalarından biri de Halay'dır (daire anlamındadır). Azerbaycan'ın güneydoğu bölgesinde (Astara, Lenkeran, Masallı) düğün ve el şenliklerinde kız gelinlerin oynadıkları Halay oyunu sadece ritmik el çırpmayla ve müzikle eşlik ediliyor. Oyunlar tek tek veya grupla oynanılıyordu. Ama Yallı sadece grupla dansediliyordu. Azerbaycanlıların milli manevi değerlerinden olan halk müziğinin ve danslarının yapımı, onların muhafaza edilmesi ve kuşaklar boyunca aktarılmasında düğün törenleri büyük önem arz etmektedir. Düğün şarkıları halkın yaşamını yansıtır, halkın genel olarak iç alemi, arzu ve isteği, görüşleri, iyi gün dilekleri, sevinci, kötü gün kederi onun müziğine, türkülerine yansımıştır. Geleneksel düğün şenliklerinde saz, siyah zurna, goşanağara çalınıyordu. Çok üzülerek belirtmeliyiz ki, giderek geleneksel düğün törenlerinin içeriği ve biçimi değişmiş, burada yapılan halk oyunu ve eğlencelerinin çoğunluğu da güncel hayattan çıkmış, sadece folklor örnekleri olarak kalmıştır.

Düğünden sonra üç gün zarfında kızın annesi gelin ve damat için yemek gönderiyor. Yemekler kuymak, düşbere, qutap, turşu kavurma, fisincanlı pilav gibi

yemeklerden oluşuyordu. Düğünden bir hafta sonra haftahamamı düzenleniyor. Yakınlar damadın evine davet ediliyor, yemekler yapılıyor, sofra kuruluyor. Gelinin ve damadın annesi geline ve damada hediyeler veriyor. Mecliste sadece kadınlar yer alıyor. Çoğu zaman aynı gün gelini hamama götürüyorlardı. Kullanılacak her şeyin yenisi alınırdı. Hamamda misafirler de yıkanırlardı. Üzeçıktı töreni haftahamamından sonra yapılıyordu. Üzeçıktı töreninde geline damadın ebeveynleri tarafından yüzük hediye olunuyordu. Düğünden bir ay sonra istenilen vakit damadın ailesi gelinin ailesini, daha sonra gelinin ailesi onları misafir çağırıyor, "ayakaçtı" yapıyorlardı. "Ayakaçtı" zamanı gelinin ailesi kızlarına halı ve diğer hediyeler veriyor (Quliyeva, 2011: 34).

Sonuç. Görüldüğü gibi, eski tarihi olan Azerbaycan halkının düğün geleneklerine has özellikler bazı öğeler eklemek suretiyle bugün de muhafıza edilmektedir. Düğün törenleri halkın bakış açısı, kültür, genellikle gelişim tarihine ilişkin bilgiler vermektedir. Halkın tarih boyunca oluşan milli manevi değerleri - dini inançları, aile değerleri, misafirseverlik barındıran gelenekleri, etiket kuralları, yemek kültürü, folkloru, müziği, dansları ve diğer özellikleri onun düğün törenlerine yansımıştır. Halkın milli manevi değerlerinden biri olan misafirperverlik geleneği özellikle elçilik, nişan ve düğün törenleri sırasında kendine özgü tarzda sergileniyor. Bu gelenek kız ve erkek evininin bir birine hediyeler vermesinde, ev sahibinin gelen misafirleri güzel güzel karşılayarak uğurlamaya çalışmasında beliriyor. Modern düğün törenleri aracılığıyla halkın milli manevi değeri olan danslar - Yallı, Terekeme vb., müzik sanatı - halk şarkıları, ozan müziği, hanendelik sanatı, halaylar ve s. kuşaklar boyunca aktarılmaktadır. Azerbaycanlıların düğün törenleri tarih boyunca belirli değişikliklere uğrasa bile, ulusal kültürün özgünlüğü korunmuştur.

KAYNAKÇA

1. Abdulla, Bəhlul. *Azərbaycan mərasim folkloru*. Bakı: Qismət, 2005.
2. Allahmanlı, Məhəmməd. *Azərbaycanın Qərb bölgəsinin mənəvi mədəniyyətindən (tarixi-etnoqrafik tədqiqat).* Bakı: Nurlan, 2011.
3. Azərbaycan etnoqrafiyası. Üç cilddə. III cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2007.
4. Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı: Azərnəşr, 1962.
5. Quliyeva, Nərgiz. *XIX-XX əsrlərdə Bakı şəhər əhalisinin ailə və ailə məişəti*. Bakı: Elm, 2011.
6. Sarabski, Hüseynqulu. *Köhnə Bakı. Bakı*: Şərq-Qərb, 2006.
7. Səttarov, Məqsəd. S*osializm quruculuğu dövründə Azərbaycan xalqında ateizm dünyagörüşünün formalaşması.* Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1964.
8. "Bakı fəhləsi", 1925, 1 oktyabr, № 223
9. "Bakı fəhləsi", 1935, 2 iyun, № 124
10. Sobraniye uzakoneniy i rasporyajeniy raboçe-krestyanskoqo pravitelstva AZ.SSR. 1927, Baku, 1927, № 1.

GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE MAKEDONYA YÖRÜK TÜRKLERİNDE EVLENME GELENEKLERİ

WEDDING TRADITIONS OF YURUK TURKS IN MACEDONIA IN THE PAST AND TODAY

СВАДЕБНЫЕ ОБРЯДЫ ТЮРКОВ-ЙОРУКОВ МАКЕДОНИИ В ПРОШЛОМ И НАСТОЯЩЕМ

Dr. Abdullah DEMİRCİ*

ÖZ

Bu makalede Makedonya'da yaşayan Yörük Türkleri ve onların evlenme gelenekleri tanıtılmaktadır.Birinci bölümde Makedonya Yörük Türkleri ile yaşadıkları yerler hakkında bilgi verilmiş ayrıca tarihi geçmişleri ele alınmıştır.İkinci bölümde ise bu topluluğun evlenme gelenekleri değerlendirilmiştir. Geçmişte ve günümüzdeki evlenme gelenekleri karşılaştırılmış değişiklikler belirtilmiştir. Makedonya Yörük Türklerinin tarihi ve sosyal durumu tespit edilerek göçlerin etkisi de vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Makedonya Yörük Türkleri, Evlenme gelenekleri.

ABSTRACT

In this artical Yuruk Turks living in Macedonia and their wedding traditions are introduced .In the first part, it is mentioned about Yuruk Turks in Macedonıa and their environment besides their historical prosses is evaluated. In the second part wedding traditions of this community is studied.

Key Words: Yuruk Turks in Macedonıa, wedding tradations.

* Keçiören Kalaba Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Ed. Öğretmeni. Ankara/TÜRKİYE

I. MAKEDONYA TÜRKLERİ (YÖRÜK TÜRKLERİ)

Evlad-ı Fatihan olarak anılan Makedonya'daki Türkler, bugünkü resmi verilere göre ülke nüfusunun yüzde 4'ünü (80 bin) oluşturuyor. Ayrıca kendini Türk kabul eden 30-40 bin kadar da Torbeş mevcut ki bunları Makedon devleti Türk değil, Makedon Müslüman olduğunu iddia ediyor. Halbuki geçmiş yıllarda Aşağı Jupa bölgesinde yaşan Torbeşler, çocuklarının Türkçe okuması için geçtiğimiz yıllarda açlık grevi yapmışlar ve uzun, kararlı mücadeleleri sonucunda isteklerine kavuşmuşlardı (YALÇIN 2001).

Bir başka görüşe göre nüfusu 100 bin olan Makedonya Türkleri, Türkçe yayın ve eğitim hakkına sahip olmakla birlikte siyasi anlamda Makedon Meclisinde temsil edilmiyor. Makedonya Türkleri'nin geleceği için olumsuz bir başka gelişme de bugünlerde çarpışan Makedon ordusu ile Arnavut gerillalar arasında yaşama mücadelesi vermek zorunda kalmaları. Ayrıca Türkler, Arnavutlar'ın öne çıkan talepleri ile bölgede kültürel ve siyasi anlamda kaybolmama endişesini taşıyorlar. Türk kültürü açısından en büyük kayıp ise, 1912 Balkan Savaşından itibaren devam eden göçle, Türk unsurunun azalması ve sahipsizlikten dolayı geçmişten beri yaşayan kültürünün izlerinin silinmeye yüz tutması olmaktadır.

Makedon yönetimi, Türkleri ya gayri müslimlerin çoğunlukta olduğu köylere serpiştirmiş veya Türk köylerine gayri müslim halkı İskân ederek Türkelri azınlık durumuna düşürmüştür (KALAFAT 1994:35). Bu anadili eğitimini de olumsuz yönden etkilemektedir. "Özellikle Doğu Madedonya olarak anılan bölgede, köylerde yaşayan ve bağlı oldukları belediyede yüzde 20'yi bulamayan Türk asıllı vatandaşların çocukları Makedonya okumak zorunda kalıyorlar" (YALÇIN 2001).

Konumuz olan Makedonya Türk Yörükleri, 70-80 yıldır yerleşik hayata geçmişlerdir. "Makedonya'da Yörük Türkleri, Arnavut ve Çenkeriler gibi hayvancılık ve tarımla uğraşmaktadırlar. İşlerinde kireç çıkarıp, kullanıma hazır hale getirenleri de vardır. Tarım kooperatifleri çok azdır. Bunlar da Makedonyalı diğer Müslümanlar gibi Almanya, İsviçre ve Norveç'e göç ediyorlar. 1950 göçünden sonra boşalan Yörük Köyleri şimdilerde yeniden toparlanmaya çalışıyor (KALAFAT 1994:35).

Güney Makedonya Türk yörükleri hakkında aslen oralı olan ve 20 yıl o bölgeyi gezen Hasan Mercan şu bilgileri vermektedir:

"Bugün Makedonya'da yaşayan Türkler, bölgenin güneyinde yoğunlaşmıştır. Daha yakın bir zamana kadar şu köyler yaşamaktaydı:

Sarıgöl (32 hane), Kılavlı (29 hane), Alikoç (22 hane), Kocaeli (20 hane), Dedeli (18 hane), Pırnali (17 hane), Papranik (17 hane), Buçim (15 hane), Kurthamzali (19 hane), Osoniça (16 hane), Kocacık (20 hane), Kocacık (17 hane), Fındıklı (16 hane), Dorlabas (18 hane), Ayranlı (16 hane), Sevindikli (18 hane), Konçe (18 hane), Kızıldoğan (17 hane), Gökçeli (16 hane), Kanatlar (20 hane), Hocalı (17 hane), Gradeç (15 hane), Güreller (17 hane)."

Son zamanlarda meydana gelen savaş ve bölgede değişen siyasi olaylar nedeniyle orada yaşayan yörükler de nasibini almış, şu köyler zarar görmüştür: Kızıldoğan, Gökçeli ve Hocalı, Şu köyler de haritadan silinmiştir: Sarıgöl, Ayranlı ve Sevindikli.

Bugün ise; yine Güney Makedonya'da canlı bir şekilde yaşayan köyler şunlardır: Osoniça, Alikoç, Kurthamzali, Pirnali, Buçim, Kocacık Dorlabas, Konçe, Gradeç, Güreller Papranik.

Güney Makedonya yörükleri, Balkanlardaki Türklerin çağcıl simgeleri olmuş bir Boy'un merhabasıdır.

Beş yüz yıllık göçebelikliğinden, Balkan savaşları bitiminde yaylalık bölgelerin yerlisi olmayı bilmiş ve bu konudaki başarılarıyla da tarihi bir mucizeyi gerçekleştirmiştir Güney Makedonya yörükleri.

Balkanlarda beş yüzyıldır yaşayan yörüklerle bugün, Anadolu'da yaşayanlarla her bakımdan benzerlikler tesbit ediyoruz. Onu koruyabildikleri için de onur denen benliğin gönenci olarak nitelendirilmişlerdir.

Güney Makedonya'da bundan onbeş yıl öncesine kadar 36 yörük köyü, yaşıyor, yaşatıyor, varlıklarını odaklıyorlardı.

İşsizlik, aşsızlık, zaman zaman da baskı ve zulüm nedeniyle başlarına bela kesilen o işler acısı GÖÇ (ekseriyeti Türkiye'ye) başlayınca sayıları azaldı, boşalan köyler de yerle bir edilip haritadan silindi. Örnekse, Sarıgöl'ü, Kılavlı'yı gösterebiliriz.

Balkan yörükleri gelenek ve göreneklerini olduğu gibi sürdürmektedirler..." (MERCAN 2000:58).

II. MAKEDONYA TÜRKLERİ'NİN (TÜRK YÖRÜKLERİNİN) GEÇMİŞİ

Geçmişte Balkanlar'ın Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli rolleri bulunan Yörükler, hakkında oldukça yayın yapılmıştır. Bu kaynakların en önemlisi , M. Tayyib Gökbilgin'in hazırladığı ve 1957'de yayınlanan "Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan" adlı eserdir.

Gökbilgin, Osmanlı tahrir defterlerini inceleyerek Rumeli'ye Anadolu'dan göçen Yürükleri ele almış, hangi aşiretin, ocağın nerede yerleşmiş olduğunu, sayılarla bildirmiştir. Mesela bugün de Makedonya'da mevcut Kocacık köyünün ataları olan Kocacık Yürükleri hakkında var olan 4 defteri inceleyerek bilgi vermiştir (sf. 90-94).

"Osmanlı Türkleri, Makedonya'yı 14. Asırda istila ettiler. Buraları diğer yerler gibi yalnız askeri bir istilaya uğramıyordu. Anadolu'dan Türk kitleleri getirilerek iskân edilmekteydi. Bu göçlerin çoğu için yeni köyler tesis edilmek zaruriydi. Köy kurulacak yer, tesbit edildikten sonra, orada oturacak olanlara, işlemek üzere arazi de verilirdi. Bu arazi, müştereken tasarruf edilecek topraklardı. Devlet otoriteleri tarafından verilen bir hüccet veya fermanla, bu müşterek arazi, iskan edilen köylünün malı olurdu" (GÖKÇEN, 1951).

"Yürüklerin Rumeli'ye geçmeleri Osmanlıların Balkan Yarım adasını zaptı ve orada yerleşmeleriyle başlamış, bu iş ilerledikçe bununla mütenasip olarak, yürük taifelerinin sayıları ve ehemmiyetleri artmış, daha sonra da bunları askeri bir teşkilata bağlamak, kendilerine mahsus bir nizam ve kanun vücuda getirmek lüzumu hasıl olmuştur" (GÖKGİLGİN, 1957: 9). Bu ifadeler, askeri ve mali açıdan

Yörüklerin neden bir esasa bağlandığını göstermektedir. 15. yy. sonlarında yazılan Fatih Kanunnamesinde (1487-88) bu hususa yer verilmiştir.

Bu Yörük topluluklarının isimlendirilmesi konusunda Gökbilgin şöyle demektedir: "Yürüklerin yaşayış tarzları icabı olarak oldukça dağınık ve az kalabalık birer topluluk halinde yaşadıkları ve buralara da çok defa bu küçük toplulukların-ki bunu büyükçe bir ailede de kabul edebiliriz-en büyük, en nüfuzlu ve ileri gelen şahsiyetlerinin ismini veya lakabını yahut da her ikisini birden verdikleri açıkça görülmektedir" (GÖKBİLGİN 1957: 99).

Balkan Yörüklerinin Osmanlı'nın askeri ve yerleşme düzenindeki yerini şu ifadede bulmak mümkündür:

"Osmanlı Devleti'nin Makedonya'daki iskan siyasetinde şu hedefler göze çarpar: Anadolu'dan getirilen Yürük kitleleri daima yüksek yerlere yerleştiriliyordu. Bunlara verilen emlak ve arazinin bir kısmı yerli Bulgar veya Rum köylerinin sınırları içindeydi. Bu arazi, yerli Hristiyan halk tarafından yarıcılık usulü ile işlenirdi. Elde edilen mahsulün yarısı, mal sahibi olan Yürüklere verilirdi. Böylelikle hem birer karakol gibi olan yürük köyleri vasıtasıyla askeri bir otorite sağlanmış olur, hem de arazi atıl kalmamış olurdu" (GÖKÇEN, 1951: 318).

Yörüklerin Osmanlı Rumeli'sindeki rolü hakkında bir yabancı araştırmacının 1934 yılında yayınlanan çalışmasndaki tesbitleri de oldukça önemlidir.

"Osmanlılar, hakim islav tabakasını islam olmadıkları müddetçe kovmak veya yerleştirmekle kaldırdıkları halde, Yürükler işgal etmiş oldukları yerlerde otlakları sürüleri ile beraber ellerine geçirerek eski yerli olan çoban ahaliyi sürmüşlerdir. Avrupa'ya kuvvetle adım atmış olan Osmanlı hakim tabakası, siyasi ve askeri kudretinin çökmesi ile, geldiği gibi bir çabuklukla Anadolu'ya geri aktığı halde, Yürükler ilk istila zamanlarında ellerine geçirdikleri yerlerde bugün dahi sağlam oturmaktadırlar. Bence Yürüklük, Osmanlı müstemleke siyasetinin devamlı netice veren biricik teşebüsüdür, çünkü diğerleri, sırf askeri karakterlerinden dolayı muvaffak olmamışlar veya devamlı netice bırakmamışlardır (TRUHELKA 1993:263-264).

Fakat Balkan Harbinden sonra Osmanlı, bu topraklardan çekilmek zorunda kalınca, buradaki Türk unsuru zor durumda kaldı. Özellikle eğitim ve ekonomi alanında yalnız, sahipsiz kalan Türklerin çoğu çareyi Türkiye'ye göçte buldu. Balkanlar ve Türklük adlı eserinde Yaşar Nabi, bu konuya yer vermektedir.

"Balkan Türklerinin münevver tabakasını teşkil eden bu sınıf halk, (zengin toprak sahipleri) sahip oldukları toprakların, yarıcıları veya hükümet tarafından zaptedilmesi yüzünden, göç bayrağını pek erken açmaya mecbur kalmıştır. Gerçi bunların çoğu geride bıraktıkları büyük bir kıymet ifade eden toprakları yüzünden eski vatanlarıyla olan alakalarının büsbütün kesmemişler ve misafir suretiyle de olsa, sık sık geriye dönmüşlerse de bir defa köklerini söküp çıkardıkları zeminde bir daha tutunmak imkânını bulamamışlar ve açtıkları göç yolunda, bir sürünün kılavuzu gibi, artlarından birçok zanaat sahipleriyle fakir işçileri ve köylüleri de sürüklemişler ve netice itibariyla Cenubi (Güney) Sırbıstan'daki Türk nüfusunun bir hayli azalmasına sebep olmuşlardır" (NABİ, 1999: 60).

1919'da yapılan Zirai ıslahatla buradaki Türklerin toprakları ellerinden alınmış, Yugoslavya'nın muhtelif mıntıkalarından 150.000 kadar göçmen getirilip, Makedonya vilayetlerindeki bu arazilere yerleştirilerek, buranın etnik manzarası değiştirilmiştir.

Yaşar Nabi, siyasi faaliyetlerin ve Türkçe yayınların engellenmesinden sonra eğitimdeki içler acısı durumu şöyle anlatmaktadır:

"Makedonya Türkleri hesabına çok acıklı olan bir başka nokta da mektepsizliktir. Mektep ve tahsil bakımından, Türklerin, Yugoslavya'da, Bulgaristan'dan da mahrum bir vaziyette bulundukları şüphe götürmez bir hakikattir. Yugoslav Makedonya'sında orta tahsil verecek bir tek Türk mektebi bulunmadığı şöyle dursun, memleketimizdeki üç sınıflı köy mektepleri derecesinde bir ilk mektep bile yoktur" (NABİ, 1999: 69).

1956 yılında çocukluğunun geçtiği bu yerleri tekrar ziyaret imkânı bulan Yaşar Nabi, burada kalanlar için durumun pek değişmediğini şu sözlerle anlatıyor:

"Daha benim orada olduğum zamanlarda Üsküp'ün yarıdan çok Türkleri göçmüştü. Aradan otuz iki yıl daha geçti. Üsküp'ün Türk aslından yerlilerinden pek azı kalmış geriye. Şimdi orada Türklüğü temsil edenler daha çok uzak illerden gelenlerle, Arnavutlar. Bu gidişle beş on yıl sonra Makedonya'da Türk kalmayacak. Hatta fırsat verilse Arnavut da kalmayacak. Bu akına Bosna Müslümanları üzülüyorlar. Onlar için göç yasak. "Eskiden ta Bosna'dan tutun da Türkiye'ye kadar uzanan bir Müslüman koridoru vardı. Bu vasıta ile sizinle irtibatımız bulunduğunu düşünüyorduk. Halbuki şimdi zincirinin orta halkaları birer birer kopup gidiyor. Buradaki İslam alemi ile ta ötedeki arasında büyük bir boşluk meydana geliyor." diye acınıyorlar (NABİ, 1973: 44-45).

Sözümüzü toparlamak istersek, yukarıdaki sözler, acı bir gerçeğin ifadesi ve bugün olanların habercisiydi diyebiliriz.

III. GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE MAKEDONYA TÜRK YÖRÜKLERİNE EVLENME GELENEKLERİ

Bu çalışmada, 19. yüzyıl Makedonya Yörük Folklorunun bir bölümünü oluşturan düğün adetleri, günümüzdeki duruu ile karşılaştırılacaktır. Bunun için "19. Yüzyılda Makedonya Yörük Folkloru'nu 1952 yılında Türk Folklor Araştırmalar, dergisinde yayınlayan İbrahim Gökçen'in araştırmalarından yararlanılmıştır. Günümüzdeki veriler için ise Kültür Bakanlığı adına Makedonya Türk Yörüklerinin yaşadığı Dedeli, Kocali, Topolnitça köylerinde derleme yapan Zümrüt Nahya'nın "Makedonya Türk Yörüklerinin Evlenme Gelenekleri Üzerine" adlı çalışması kaynaklık etmiştir. Ayrıca bu yöre ile ilgili diğer kaynaklara müracaat edilerek veriler, zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Kültür Bakanlığı HAGEM Arşivine konu ile ilgili müracaat edilmişse de arşivin dijital ortama aktarılması gerekçesiyle kapalı olması dolayısiyle istifade edilememiştir.

Makedonya yörük Türklerinde, geçmişte gelin adayını aile büyükleri buluyor ve erkek tarafının kızı istemesiyle evlililik işlemi başlıyordu. Aileler mutabık kalırsa, oğlan evinden ağırlık gönderilir. Buna nişan denir (GÖKÇEN 1951).

Eskiden kaçarak evlenme çoğunlukta iken günümüzde büyük azalma olduğu belirtilmiştir (NAHYA 1986:13). Makedonya Türk yörüklerinin adetlerinden birisi ise akraba evlilikleri yapmayışlarıdır. Kızlarını başka köye vermek, başka köyden ya da köy içinde akraba olmayan ailelerden kız almak tercihleridir (NAHYA 1986:113). Yörüklerde yakın evlilik olmadığı için başlık parasının yanısıra gelin adayı bulmak da zor oluyor (KALAFAT 1994:35).

Erkek çocuklar eskiden 18-20 yaşında evlenirken günümüzde okumak isteği, askere gitme durumu evlenme yaşını yüseltmiş 20-25 yaşına çıkartmıştır. Kızlar ise eskiden 17-18 yaşında evlenirken günümüzde daha da ileri yaşlara kadar bekleyebilmektedir.

Eskiden eş seçiminde anne babanın sözü geçerli iken artık gençler kendileri eşlerini seçmekte ve anne baba da o kızı istemekte ve kızlarını o gence vermektedirler. Bu durum kız seçiminde göz önünde bulundurulan soy sülaleye, ahlaka, çalışkanlığa verilen önemi etkilemiştir. Bu durumda erkek evlat da, kız evlat da evlenme isteklerini ailelerine söyleyebilmektedir. Eskiden bu söz konusu olamazmış.

İstenmeye karar verilen kızın evine Dedeli köyünde önce kadınlar (erkek tarafı yakın akraba kadınları ve kaynana) giderlerken Kocali köyünde kızın akrabalarından bir erkeğe durum açılarak erkek ailesi adına Dünürlüğe gitmesi istenir.

Bu dünürler (dünür) giderek kızı isterler. Kadınlar (Dedeli köyünde) durumu kız annesine söylerken, dünür (Kocali köyünde) kız babasına durumu söyler. Dedeli köyünde sonunda erkek babası ile kız babası karara varırken Kocali köyünde sonuna kadar anlaşma Dünür vasıtasıyla yürütülür. Söz kesildiğinde Baba hakkı, Takıncak (takı) ve armağanlar belirlenir.

Makedonya Türk Yürük köylerinde para hesabı eski dinara göre yapıldığından ödenen başlık miktarı ona göre söylenmektedir. Verilen bilgilere göre baba hakkı 50.000 dinar ile 1.000.000 dinar arasında değişmektedir. Bunu para düğünde kız evine ödenmektedir (NAHYA 1986: 114).

Söz kesildiğinde bu belirlenmek üzere karşılıklı yağlık alınıp verilir. Gelin kıza alınanlar, akrabalarına alınan armağanlar, düğüne kadarki süre içersinde ara ara gönderilir.

Geçmişte (19. yy) "Erkek tarafının kızı istemesinden sonra mutabık kalınırsa, oğlan evinden ağırlık gönderilir. Buna nişan denir. Bu ağırlık küpe, altın, yüzük, elbiselik kumaş, yemeni gibi kadın eşyasıdır. Bunları götüren bir kadındır. Buna karşılık, kız evinden oğlana münasip hediyeler gönderilir. Bu hediyeler çorap, mintan, yemeni, bir sini tatlı gibi şeylerden mürekkeptir. Oğlan evinden giden hediyeler içinde 6-15 okka ağırlığında türlü meyvalarla şeker bulundurmak adetti" (GÖKÇEN 1951).

Nişan, kız evinde kadınlar arasında yapılır. Dedeli köyünde oğlan tarafından gelen kadınlar karşılanır. Bir demet fesleğen suya batırılarak gelenlere serpilir. Kaynana, odanın bir köşesindeki yerine oturtulur.

Gelin kıza nişanlığı giydirilir. Başına çiçek takarlar, yüzüne, arka ve öne olmak üzere, iki oyalı kırmızı kıvrak örterler. Gelini kaynanaya getirirler. Kaynana nohut, şeker, para karışımını kızın başından serper. Bu bereket olması için yapılan

bir uygulamadır ve Türkiye'de oldukça yaygındır. Gelin önce kaynananın elini sonra ayağını öper. Kaynana da gelinin sırtını 3 defa sıvazlar ve 3 kez başını aşağı bastırır. Gelin oğlan evine geldiğinde de yapılan bu hareket, gelinin kaynanaya itaat etmesini sağlamak amacıyla yapılan bir pratikdir.

Daha sonra gelin, oturur dayre çalıp söyleyerek kızlar oyun oynarlar. Yüzük ve lira takılır (Nişan altını). Şerbet ikram edilir.

Nişandan sonra erkek evinden kız evine Nişan bohçası gelir. Kız evi de erkek evine nişan bohçası yollar. Ev içindekiler dahil herkese armağan vardır bu bohçada.

Nişanla düğün arasında bayram geçerse karşılıklı kıza ve erkeğe içinde giysi bulunan "bayramlık" gönderilir.

Düğün, daha çok her iki ailenin ekonomik gücünün en fazla olduğu zamanda yani ürünler satıldıktan sonra yapılmaktadır.

Düğünler hazırlıklar yapıldıktan sonra Pazartesi günü başlar, gelin Perşembe günü alınır.

Pazartesi günü (ya da Perşembe günü) erkek tarafının almaya söz verdiği herşey sandıklara konur. Sandıklar da atlara yüklenir. Üzerine kilim örtülerek en öndeki atın üzerine süslü bir oğlan çocuğu oturtulur. Erkekler de atlarla birlikte kız evine giderler. Çocuk atdan indirilirken ona bir hediye verilir. İnince gelin kızın kucağına oturtulur. Gelen erkeklere yemek verilir.

Kocali köyünde o gece erkek tarafına okunan (davet edilen) erkekler gelir, yemekler yenilir. Bu geceye dünürlük gecesi denir.

Günümüzde Üsküp'teki düğün geleneğinde ise, ailenin yaşlı erkekleri ve damat, Perşembe günü çeyiz almaya giderler ve erkek tarafı sembolik mahiyette bir miktar para vermeden çeyiz verilmez. İki yaşlı erkeğin şahitliğiyle dini nikah kıyılır. Bu esnada erkek tarafı gelince altın armağan eder (ÜLKER, 1995: 74).

Geçen yüzyılda Mayadağ, Karasinan ve Alçak Yörük köylerinde ise düğün öncesi ve davet şöyledir:

"Düğün zamanı gelince, evvela hısım, akraba, bildikler, düğüne davet edilirler. Buna (düğün okumak) adı verilir. Davet edilenlerin uzun bir listesi yapılmıştır. Düğün davulla olacaksa, davul zurna çalan insanlar buldurulur. Bunlar ekseriyetle Çingenelerdir. Salı günü bu çalgıcılar, kılavuzla beraber köye gelirken düğüne davetli olan delikanlılar tarafından karşılanır. Bu sırada tüfekler, tabancalar atılır. Yolda ateş devam eder. Oğlan evine yaklaşınca ateş, muhtelif hedeflere tevcih edilir. Bu hedefler, sırıklara dikilmiş kabak, desti, yumurta gibi şeylerdir. Hedefler tahrip edildikten sonra, gençler düğün evinde oyun oynarlar (GÖKÇEN, 1951: x).

Dedeli köyünde sandıklar, kız evine indirildikten sonra bir kaç bohça kızlarla erkek evine gönderilir. Damat bahşiş vererek bohçaları alır. Bir tepsi baklava da gönderilmiştir. Bu baklavayı akşam güveyin erkek arkadaşları, yemeğe geldiğinde yerler ve bu sofraya "Baklava Bozum Sofrası" denir.

Ertesi günü sandıklarla gelenler (çeyiz) eve ipler gerilerek serilir. Kızlar çeyiz sererler. Herkes gelip çeyizleri görürler (NAHYA 1986:115).

Geçen yüzyılda Mayadağ, Karasinan ve Alçak köylerinde Çeyiz sermeye Ispap (esvap) Serimi denirdi. "Çarşamba günü akşam üzeri, ikindi zamanı oğlan

tarafı, kız evinde yemek yerler.bunlar kalkıp oğlan evine giderler. Kızlar bu merasimde dibalarını ve kaftanlarıın giyerler. Bu kıyafetle tekrar geri dönerek kız evine avdet ederler. Kız hayatta bunların karşısına çıkar, ellerini öper. Burada taslarla ziyaretçilere bir şerbet verilir. Bu şerbet, pembe renkte olup karanfillidir ve adına (Kamen şerbeti) denir. Bu merasime de (Kamen) adı verilir. Işti bu şerbet içildikten sonra kızın hazırladığı çeyizlerin serildiği odaya girilir. Burada bütün çeyiz eşyası duvarlara ve uygun yerlere serilmiştir" (GÖKÇEN, 1951: 648).

Geçmişte (19. yy) Salı günü akşamı ile Çarşamba günü akşamı kız evinde yapılan merasime kına gecesi denirdi. "Bu eğlencelerde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı evlere toplanırlar. Lakin erkeklerin oyununu kadınlar da seyrederler. Herkes dağıldıktan sonra gelinin ve yakın davetli akrabaların elerine kına yakılır. Gelinin eline kına konulurken kızlar şu şarkıyı söyler:

Gelin olmuş, melin olmuş (Mail olmuş)
Her yollara kail olmuş
Yarın sorun anasına
İzin versin kınasına
Anası der: Ben veremem
Hem veremem, hem kıyamam

Varın sorun babasına
İzin versin kınasına
Babası der: Ben veremem
Hem veremem, hem kıyamam

Kız ve kızın ev halkı, bu ayrılıktan müteessirdir. Ekseriyetle gelin olan kızlar ağlarlar" (GÖKÇEN 1951).

Günümüzde 3. Gün Çarşamba (Cumartesi) gecesi kına gecesidir. Erkek tarafı kadınları kız tarafı kadınları kız evinde toplanırlar. Çalıp, söylenip oynadıktan sonra gelin yüzü örtülü, giysili olarak bir iskemleye oturtulur. Önce ellerine sonra ayaklarına kına yakılır. Avuçlarına para konarak kına yakılır.

O gece gelinin yanında bir kaç kız arkadaşı kalır, beraber yatarlar. Ertesi gün eli ayağı yıkanır.

Bu arada geçen asırda Mayadağ, Karasinan, Alçak Yörük Türklerinde rastlanan bir adet de, Çarşamba günü koşu yapma adetidir. "Koşuya münasip bir düzlükte başlanılır. Müsabakaya iştirak edecekler; yalnız bir donla kalırlar. Çizilen bir çizgi hizasına dizildikten sonra hakemin komutası ile koşu başlar. Koşucuların varacakları yerlere, birer hedef konmuştur. Bunlardan en uzağa konan bir top kıymetli çuhanın derece derece berisine doğru saçaklı bez, basma topları konmuştur. Bunların kıymetleri yaklaştıkça azalır. En yakına da bir sığır tezeği konur. Bunların adına (öğdül)denir. Sığır tezeği ile beraber öğdüllerin sayısı koşucuların adedine eşittir. Koşucular, muvaffakiyet derecesine göre bu hediyeleri alırlar. En geri kalana sığır tezeği düşer. Bundan sonra pehlivan güreşi için hazırlık yapılır. davullar ağır pehlivan havaları çalmaya başlar. Yağlı pehlivanlar meydanda görüşe tutuşurlar. Akşama kadar bu devam eder (GÖKÇEN, 1951: x).

Ertesi gün oğlan evinde bayrak alınır. Davetliler erkek evinde toplanırlar. Bayrağı bir erkek akraba tutar. İki de çavuş bulunur. Burada güvey tıraşı yapılır, sonra giydirilir. Bu işler bitince güvey eve girer.

Kaynana ile kadınlar tek tek atlara binerler, arkadan da erkekler. Önde bayrak ve çavuşlar kız evine doğru yola çıkarlar.

Kız evinde gelin giydirilir. Gelinin yüzü pullar ve tellerle süslenir. Alından yanaklara doğru pullar ve teller yapıştırılır. Çenesine de bir pul yapıştırılır. Bu işi bir kadın yapar buna "gelin telleyicisi" denir.

Gelen gelin alıcılar, atlardan iner içeri alınırlar, yemekler yenir. Gelinler gelir, kaynanın elini öper. Kız evinin önünde davullar çalınır.

Bu sırada çeyizler ipleri, çivileri ile birlikte sökülerek sandıklara konur. Sandığın üstüne oturan kız tarafı çocuklarına para verilerek sandıkları alınır atlara yüklenir. Gelinden önce erkek evine götürülür. Orada bulunan hizmetçi iki kadın, bu çeyizi bir odaya sererler. Atlar tekrar kız evine gider.

Gelin evden ayrılırken herkesin elini öper birer mendil verir onlar da ona para verirler. Babasının anasının elini öper, babası gelini ata bindirir (Şimdi otomobille gidiyormuş), davullar çalınarak gelin kaynatanın yanına getirilip teslim edilir. O da teslim edene para verir. Gelinin atını bir yedekçi tutar.

Gelin, erkek evine gelince güveyin bir arkadaşı nohut, şeker, para serper, tabağı da fırlatır atar. Gelinin eline para verilir. Gelin de bu parayı serper. Kucağına oğlan çocuğu verilir o da ona bir hediye verir, daha sonra attan iner. Dedeli köyünde koltuk yapılır. Güvey, gelini alıp eve sokar. Kocali de ise gelini attan inince bir döşeğe alırlar. Gelin, kaynana ve kayınbabasının elini öper. İki koltuğunun altına ekmek koyarlar, eline de iki güğüm verirler suları döke döke eve gider. Bu gelenek bahsi geçen köylerde de vardır. Buna koltuk çöreği denir (GÖKÇEN, 1951: 648). Güvey gelini içerde bekler, gelin içeri girince ayağına basar.

Güvey gelini söylemeye çalışır, söyletmelik olarak herhangi bir şey takma âdeti yoktur.

Sonra gelini bırakıp çıkar. Gelinin yanında 2-3 kadın kalır. Akşam yemekler yenir. 5-10 kişi ile hoca kalır diğerleri gider, hoca dua okur. Güvey herkesin elini öper ve gerdek odasına girer. Kadınlar çıkar.

"Akşam namazına yakın güveyi gelinin oturduğu yere gelir, çeyiz mandığını açar, içinden üç entari alır. Duvara asar ve gelinin sırtına üç yumruk vurarak dışarı çıkar.

Yatsı namazından gelen güveyin sırtına, arkadaşları iki-üç yumruk vurarak içeri tıkarlar. Önüne de daha önceden leğen, ibrik konmuştur. Güveyi bunları ayakla devirir. Bu sırada gelini de iki-üç adım attırarak güveyinin yanına getirirler. Gelin kocasının elini, ayağını öper. Bu işler olurken gelinin yatak odasında ve yatağının içinde iki kadın, küçük bir erkek çocuğu yuvarlar (GÖKÇEN, 1951: 649).

Ertesi gün gelin yatağı toplanırken toplayanlar gelinin bıraktığı hediyeyi, güveyin bıraktığı parayı alırlar. Çarşafı kız evine götürürler. Orada da çarşafa para atarlar. Bu para geline verilir.

Ertesi gün güvey 15-20 erkekle birlikte kız evine gider, el öper para verirler, helva yedirirler. Güvey, helvaya para koyar.

15 gün sonra gelin, güveyle ana evine gider. Kızın anasını babasını kız ardına davet ederler. Onlar da erkek evine gelirler, yemekler yenilir. Daha sonra da erkek evi gelinleri ile birlikte kız evine giderler onlara da yemek yedirirler. Böylece aileler arası yakın ilişki başlamış olur.

Geçen yüzyılın Mayadağ, Karasinan ve Alçak köylerinde var olan ve bahsi geçen köylerden farklı olarak düğün adetlerinden biri de ziyafetlerdir.

Yürükler gerek sünnet düğününde, gerek evlenme düğünlerinde verdikleri ziyafetlere (Konuk) derler. Bu ziyafete davet edilenler bir listeye yazılır ve bir adam vasıtasıyla bu liste dolaştırılarak düğüne okunur. Evlenme düğünlerinde ziyafet günleri şöyledir.

1- Cumartesi günü oğlan tarafı küçük mikyasta bir emek verir, bu yemek iki sofra olur. Kızın vereceği Pazar günü ziyafetine oğlan evine davete gelenler bu yemeği yerler.

2- Pazar günü de kız evi büyük bir ziyafet verir. Ziyafette oğlan ve kız tarafının davetlileri bulunur. Vakit ve hale göre bu ziyafet 20-30-50 sofra kadar olabilir. Her sofra yuvarlak olup etrafına on iki kişi alır. Bu ölçü, büyük insanlar içindir.

3- Haftanın Salı günü oğlan bu ziyafete karşılık konuk yapar. Yukarıda söylendiği gibi, iki taraf da bu ziyafete iştirak eder.

4- Haftanın Çarşamba günü (son konuğu) yapılır. bunun adına (karışma konuğu) da denir. Bu ziyafete iştirak edenler gelinin sakınmayacağı yakın akrabalardır. Bu hafta, sona erdikten sonra ziyafetlere akraba ve taallükat gelini ayrı ayrı kendi evlerine yemeğe davet ederler. Bu ziyafetler, bir ay kadar devam eder (GÖKÇEN, 1951: 649).

Gelin, evin büyükleri ile konuşmamazlık etmez. Gelin erkeğin babasına evine alınır. Ekonomik güçleri yettiği zaman ayrı bir eve çıkabilirler.

Nohut, şeker, para serpme olayı Türkiye de çoğu kez gelin erkek evine geldiği sırada yapılırken burada nişanda ve düğünde birkaç kez tekrarlanmaktadır. Akraba evliliğine rastlanmayışı, sağdıç ve yengenin olmayışı, söyletmelik verme, söylemezlik âdetinin olmayışı saptanan farklılıklardır. Makedonya Türk Yürüklerinde ise gelin ne zaman kaynananın elini öpse ayağını da öpmekte, kaynana da onun sırtını sıvazlamakta ve başına bastırmaktadır. Kaynanaya itaat bu uygulamalarla geline öğretilmekte, kabul ettirilmektedir.

Dağ köyü sayılan Kocali köyünde gelenekler daha az değişmiştir. Şehirle ilişkinin az olmasının yanı sıra köyde Türk olmayan toplumların yerleşmemiş olması bu az değişmede rol oynamaktadır (NAHYA, 1986: 116).

SONUÇ

Zümrüt Nahya'nın belirttiği gibi Makedonya Türk Yörük köylerinin düğün adetleri, Türkiye Yörükleri ile mukayese yapıldığında farklılıklar çok azdır. Aynı coğrafyada yer alan yani Orta Makedonya'daki Mayadağ, Karasinan ve Alçak köyleri ile Güney Makedonya'da yer alan dedeli, Kocali ve Topolnitça köyleri arasında da mukayese yaptığımız zaman benzer ifadeyi kullanabiliriz. Ancak arada yüzyıla

yakın bir zaman süreci olduğunu düşünürsek bazı farklılıkların olacağı da şüphesizdir.

Geçen yüzyılın Mayadağ, Karasinan ve Alçak köylerinde var olan düğün esnasında koşu yarışması ve pehlivan güreşlerinin Güney Makedonya'daki Dedeli, Kocali ve Topolnitça köylerinde artık yapılmaması buna bir örnektir. Yine aynı köylerde düğünde rastlanan ziyafet geleneğinin günümüzde azalması bir başka farklılıktır. Bunlar yöresel farklılığı ifade edebildiği gibi, zaman içindeki ekonomik gerilemenin göstergesi olarak da kabul edilebilir düşüncesindeyiz.

Mayadağ, Kocali, Topolnitça köylerinde güveyin odasına girerken iki kadının küçük bir erkek çocuğu yatağın içinde yuvarlanması, bahsi geçen köylerde ise gelinin erkek evine gelince kucağına erkek çocuk verilmesi doğacak çocuğun erkek olmasının istendiğini gösteren ortak seremonilerden biridir.

KAYNAKÇA

GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1957) Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan. İstanbul: İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Yay.

GÖKÇEN, İbrahim (1951-1952) XIX. Yüzyılda Makedonya Yürük Folkloru. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Yazı Dizisi. (IX-XI) 18-49. sayılar

KALAFAT, Yaşar (1994) Orta Toroslar ve Makedonya Yörükleri Halk İnançları Karşılaştırması -I- Milli Folklor Dergisi Sayı: 23- Güz 1994.

MERCAN, Hasan (2000) Güney Makedonya Yörüklerinde Çorapların Dili. Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi. Sayı: 20 (Kültür Bak. Yayını).

NABİ, (NAYIR) Yaşar (1973) Yollar Boyunca Değişen Dünyamız. İstanbul: Varlık Yayınları.

NABİ, (NAYIR) Yaşar (1999) Balkanlar ve Türklük II. İstanbul: 2. Bs. Cumhuriyet Yayınları.

NAHYA, Zümrüt (1986) Makedonya Türk Yürüklerinin Evlenme Gelenekleri Üzerine (Bilimsel bildiri) Skopye (Üsküp). Makedonya Akademisi Yayını.

TRUHELKA, Ciro (1993) Çev: Prof. Dr. Ahmet Temir-Balkan Yürükleri Hakkında-Türk Kültürü Araştırmaları XXX/1-2, Ankara T.K.A.E. Yay.

ÜLKER, Çiğdem (1995) Üsküp'te Düğün Adetleri. Milli Folklor D. Sayı: 27, Güz 1995.

YALÇIN, Nedim (2001) Gerilimin Ortasında Kalan Topluluk: Makedonya Türkleri Zaman Gazetesi. 28.03.2001 Tarihli Nüsha.

1924 GEORGIAN ANTIBOLSHEVIK REBELLION IN THE PLAY OF PLAYWRIGTH NIKO SHIUKASHVILI "THE SOVYETIZATION OF AN AMERICAN UNCLE"

DRAM YAZARI NİKO ŞİUKAŞVİLİ'NİN "AMERİKALI AMCANIN SOVYETLEŞMESİ" ADLI OYUNUNDA GÜRCÜLERİN BOLŞEVİKLERE KARŞI YAPTIKLARI AYAKLAMANIN SAHNELERİ

КАРТИНЫ ГРУЗИНСКОГО АНТИ-БОЛШЕВИВИСТСКОГО ВОССТАНИЯ 1924 ГОДА В ПЬЕСЕ ДРАМАТУРГА НИКО ШИУКАШВИЛИ «СОВЕТИЗАЦИЯ АМЕРИКАНСКОГО ДЯДУШКИ»

Zurab OKROPİRİDZE*

ABSTRACT

Georgian Literature constantly paid much attention to the crisis events on different stages of historical development of the nation. The establishment of Bolshevik regime (1921) in Georgia belongs to the mentioned events, which turned out to be hard and bloody for the Georgian nation. Despite hard censorship, Georgian dramatist, Niko Shiukashvili (1870-1938) was able to show artistically the performed anti-Georgian activities of the 20s in his play the "Sovietization of American Uncle" (1927). This comedy was a sequel of the play "American Uncle", created in 1926. In the same year 1926 – 1927, their performance on the Rustaveli Tbilisi Theatre stage (director – Aleksandre Akhmeteli) brought public recognition to the writer. He boldly denounced Bolshevik swindlers, whose cheating and violence prevailed in the country. The government felt outraged after seeing the second play of Georgian anti-Bolshevik uprising of 1924, which was brutally suppressed by the Communist Government. The authenticity of the author`s truth is confirmed by a special report from 83rd American Congress of House of Representatives. It was said that Bolsheviks shot more than 9 thousand innocent people, and more than 20 thousand were exiled. One of the commanders of the uprising, Solomon Zaldasta-

* Doctorant of Sokhumi State University./GEORGİA

nishvili, tells about the cruelty of the government. According to the play, Bolshevism is one of the terrible events of the Russian Imperial Politics. The moral and principles of the writer implacably contradict to the social philosophy of the violent regime.

Key Words: Nıko Shıukashvılı, dramaturgy, Sovietization, insurrection, The Bolsheviks.

ÖZ

Gürcü Edebiyatı'nda Gürcü Milletinin gelişmesinin her aşamasında vuku bulan kriz dönemleri ayrıntılarıylayer almıştır.

1921'de Gürcistan'da kurulan ve Gürcü Milleti için kanlı ve zor bir dönem olan Bolşevik İktidarı da bu olaylardan birisidir.

Ağır sansura rağmen Gürcü oyun yazarı olan Niko Şiukaşvili (1870-1938) "Amerikalı Amcanın Sovyetleşmesi" adlı eserinde (1927) adı geçen rejim tarafından Gürcülere karşı yapılan hareketleri edebiyata yansıtabildi.

Bu komedi 1926'da yazılan "Amerikalı Amca" adlı bir tiyatro oyunun devamıdır. Aynı yıllarda (1926-1927) Şota Rustaveli Tiflis Devlet Tiyatrosu'nda (Reji - Sandro Akhmeteli) sahnelenen bu oyun yazara büyük ün getirdi.

Yazar, yaptıkları sahtekarlık ve zalımlıklarıyla dolup taşan ülkeyi ele geçiren Bolşevik hilecileri cesurca kınadı. Dönemin Gürcistan Hükümeti, ikinci oyunu sahnelendikten sonra fazlasıyla öfkelendi. Çünkü, bu oyunda Bolşevik İktidarı tarafından 1924'te kan içinde bastırılan Gürcülerin Bolşevikliğe karşı yapılan ayaklama sahnelenmişti.

Yazar tarafından kaleme alınan ve komedide gösterilen gerçekler ABD'nin 83. Parlamento'nun Temsilciler Meclisi'nce alınan raporlarda belli olmaktadır. Raporlara göre, Bolşevikler 9000'den fazla kişiyi kurşuna dizdiler ve 20 000' den fazlasını sürdüler. Ayaklamanın komutanlarından birisi olan Solomon Zaldastanişvili hükümetin zülmünden bahsetmiştir. Esere göre, Bolşevizm Rus Emperyalst siyasetinin en korkunç fenomenidir. Yazarın morali ve prensipleri şiddetli rejimin sosyal felsefesine aykırıdır.

Anahtar Kelimeler: Niko Şiukaşvili, dram, soveyetleşme, ayaklanma, Bolşevizm.

АННОТАЦИЯ

Грузинская литература всегда с большим интересом наблюдала за кризисными явлениями, которые развивались на разных этапах исторического развития нации.

Установление большевистского режима (1921) в Грузии является одним из вышеупомянутых явлений, которое оказалось трудным и кровавым для грузинской нации.

Несмотря на жёсткую цензуру, грузинский драмматург Нико Шиукашвили (1870 – 1938) в своей пьесе «Советизация Американского

Дядюшки» (1927) смог литературно показать анти-грузинские действия 20х годов, вызванные данным режимом.

Эта комедия является продолжением пьесы «Американский дядя», созданная в 1926г. В те же годы 1926-1927, представление на сцене Тбилисского театра имени Руставели (режиссёр Александр Ахметели) принесло писателю общественное признание.

Он смело обличил большевистских мошенников, чьими махинациями и насилием кишела страна. Правительство пришло в ярость особенно после показа второй пьесы грузинского анти-большевистского восстания 1924 года, которое было яростно и жестоко подавлено коммунистическим правительством.

Подлинность авторской комедии подтверждается специальным отчётом 83 Американского Конгресса Палаты Представителей. В нём сказано, что большевики расстреляли больше 9 тысяч неповинных ни в чём людей и переселили больше 20 тысяч людей. Один из коммандиров восстания, Соломон Залдастанишвили, рассказывает о жестокости правительства. Согласно произведению большевизм - самое ужасное явление русской имперской политики. Мораль и принципы писателя непримиримо противоречат социальной философии насильственного режима.

Ключевые слова: Нико Шиукашвили, драматургия, советизация, восстание, Большевики.

The main highway of the centuries-old Georgian writings was the reflection and analysis of the problems facing the country. Naturally, the creators observed the crisis events with double interest formed because of some reasons at the stage of historical development of a nation. Such tragic events cascade turned the establishment of the Russian-Bolshevik regime in Georgia (1921). It has thoroughly undermined the national lifestyle. Particularly hard and bloody were punitive operations carried out by the regime in 20-30 years. Communist authorities overthrew the 1924 years anti-Bolshevik rebellion of Georgians with the ruthless cruelty. According to a special report of the 83rd Congress of the USA House of Representatives, Bolsheviks have shot over 9,000 innocent people, including women and children, more than 20,000 people were exiled[1]. This topic was strictly tabooed. Despite the censorship of the Soviet Union, the revolt of August in 1924, found a peculiar reflection in Georgian writings. The original comedy " The sovietization of an American uncle" (1927) by well-known Georgian playwright Niko Shiukashvili(1870-1938) is important in terms of access and analysis of the terrible phenomenon as Bolshevism. The play is a continuation of the writer's comedy "an American uncle" created in 1926. They reflect the socio-political reality of Georgia in

[1]a special report of the 83rd Congress of the USA House of Representatives N6: "about a communist aggression in Georgia". The Governmental printed organ of the USA, Washington, 1955, pp. 32-33.

the 20s of the 20th century. Because of the deeply critical pathos of the plays the great Georgian director Alexander Akhmeteli (1886-1937) performed them at the Rustaveli Theater in Tbilisi. ("An American uncle" was performed in 02.12.1926; "The Sovietization of an uncle" in 08.12.1927). The creative boldness and mastership of an author and the director have brought great recognition to "an American uncle". Every staging ended with the sold out notice. The performance caused the government's indignation. For him the play " was harmful and burning…[2]". Officious hoped that the playwright would go back and point the second part like a communist. The hope was given by the significant title, but it happened on the contrary: the writer whipped the Soviet government. In the " AnAmerican uncle" the struggle (which creates a collesion of the play) between swindler Kvachi and rich merchant Arshakahas a new scale and importance in "The sovietization of an uncle". The playwright just sovietized the play formally: he made the main characters communists. Qualitatively they were the same.

Bolshevik Kvachi[3] and his friend "An American uncle" (the same counterfeiter Ivanica) are arranging the combinations more powerfully. Arshaka- who is yet the candidate of the Party, is tryingto defence himself from Kvachi and to gain more influence. Also aranked man namedKombalabecame a communist, who is the former servant of the merchant. The whole country has become a field of their machinations and violence. With the act of righteousness the secret of the success of the both plays were a natural and healthy comic. The spectator viewed the obscenity which has a massive character. According to AkakiVasadze, the public artist of the Soviet Union, the performance " has become such a serious political libel, that soon it was released from the repertoire".[4] By the communist press -"The sovietization of an American uncle" is the laughing-stock of a sovietization". [5] The performance made clear the viciousness of the new system, though the main reason of the Government's anxiety was the evidence of anti-bolshevik revolt in 1924. The first days of the rebellion are described in the work. From the play it is clear that the Bolsheviks have the difficulties with the rebels. Fear of the government is evident. Solomon Zaldastanishvili, one of the leaders of the uprising, said that a large number of towns and villages have moved to the rebels. "The government has lost courage… It was looking an easy solution."[6]One of the solutions for officious was to create a wide network for informers. The Bolsheviks were active in this direction. The informers were encouraged. There was no one to hear the denounced person actualy was connected with the rebel or not. People were shot on the basis of suspicion and rumours. If we look at the special report of the USA House of Representatives, "Thousands of unarmed Georgians were cruelly killed without a

[2] "A Soviet art" , 1927 year, N6. P.9

[3]Kvachi, as a literary type was firstly introduced in the novel ("KvachiKvachantiradze", 1925yr) by Georgian writer MikheilJavakhishvili. He became a collective noun of a literary hero ,a swindler, and a liar. This type was an accurate comic material.

[4]AkakiVasadze, memories, thoughts, 1977 yr, B. I . p.234

[5] A newspaper "Musha"(a worker), 1925yr, N1515

[6] Solomon Zaldastanishvili, the Georgian revolt in 1924, memories, 1989yr, p.36

court, interrogation and verdict".[7] In his memoirs, Solomon Zaldastanishvili confirms the same.[8]

Merchant Arshaka is the main informer in the play. He constantly watches, listens to people, tries to get some news. For this work he was favoured being a candidate of a Party.

His appetite became larger , he concluded that : " there is nothing better than being a Bolshevik…"[9]Arshaka also demands party membership. He must prove that he is worthy to be a communist, that's why they're calling him up to fight against rebellions. He became frightened. His striving to become a great Bolshevik and at the same time a hampering sense of fear, creates a comic mood. Here the comism is sharpened like a knife blade. He is asking a ranked communists to leave him at the place, because " when you catch and chain the criminals, I will go after them as a convoy…"[10]

Together with the listening, the government has discredited the participants in order to get rid of the widespread layers of the population. Freedom fighters were baptized as robbers, who in his opinion deserved the death. The swindler Bolshevik Kvachi easily tries to convince Kombala ,the chairman of the council of ignorance village in writing and reading , in the robbery of rebellions. He encourages Arshaka's former cottager: "It was also written in newspapers that you annihilated the robbers… Perhaps, you will be scheduled as a minister. On what Kombala answers: " why not, are they better than me, or what…" [11]It is comic and dramatic too. Unfortunately, Kombala is right, there is nobody better than him and it bothers the author too. The new ideology has destroyed the educated layersof society - the intelligence and the clergy through him and people like him. For Bolshevism, as a anti-human preacher, it was unacceptable their world outlook based on deep humanism and high morality, national, spiritual values and principles. Consequently, they viewed as an adversary and an ideal leaders of the insurgents.

The fact that they couldn't find somebody who could read and write in the village after the suppress of the rebellion by the play, shows us the scale of the mass repressions. The comedy describes a specific fact: Kombala is arresting a wife and ahusband ,a family of intellectuals, and uses a force on their daughter. Kvachi is behind all his actions. For him, the biggest Bolshevik- is an authority , which always gives an advise: to correspond the time and to be as flexible as a strap. Indicating by this swindler ,Kombala takes into custody a large number of population for the condolence of the rebels. For Kvachi's apprentice the content of the commandments- the God, homeland, human- wasn't clear. The Bolsheviks set

---

[7]a special report of the 83rd Congress of the USA House of Representatives N6: : "about a communist aggression in Georgia"The Governmental printed organ of the USA, Washington, 1955, pp. 32-33.

[8] Solomon Zaldastanishvili, the Georgian revolt in 1924, memories, 1989yr, p. 40

[9]NikoShiukashvili, "The Sovietization of an American uncle", the museum of Rustaveli theatre, inv. N649. P. 23

[10] There, p. 27

[11] There, p. 12

him on the road of Mankurt. Violence has become an essential condition for Kombala. He really thinks that he fights with robbers. He wants to be respected for this "merit" , he demands the minister portfolio. It was a tragedy of the situation, when the country became an arena for violators, swindler herd , apart from a mass repressions.

Bolshevik leaders did not hide the bloodbaths that were put on the pretext of suppression of the rebellion in Georgia. Only a month after the coup, SergoOrjonikidze cynically stated at the plenary session: "We have appealed to mass murders… We have been a bit exaggerated."[12]

On the background of such brutality, nothing seems to happen, "the educated" Bolshevik instructors go to village to village and demand the population to protest the actions of European imperialism and announce a solidarity to unemployed English workers. The peasants wished their fortune: we work so much, we are still in poverty, they are unemployed but however support themselves. At the end they said that the God doesn't sacrifice his creations.[13]With this subtext NikoShiukashvili points out that not the English workers, but Georgian people have to protest, who are bleeding in the fight of freedom. The playwright calls on Georgians not to give up in the battle, do not lose the hope for the future, because freedom is the supreme value and the battle for him always makes sense.

The morality and principles of the author are incompatible with the social philosophy of the violent regime. He exposed the barbarism committed by the Communists during the events of 1924 with rare boldness towards the Georgian people. The aim of the playwright was to show Bolshevism as the most extreme and terrible continuation of the Russian imperial policy. The noted play has played an important role in the development of Georgian dramaturgical writings and theatrical art along with "An American uncle" and other creations of the playwright.

VERIFICATIONS

1. ShiukashviliNiko, "The sovietization of an American uncle", the museum of Rustaveli theatre, inv. N649
2. Zaldastanishvili Solomon, the Georgian revolt in 1924, memories, 1989yr
3. a special report of the 83rd Congress of the USA House of Representatives N6: : "about a communist aggression in Georgia" The Governmental printed organ of the USA, Washington, 1955.
4. VasadzeAkaki, memories, thoughts, B. I, TB. 1977
5. "A Soviet art" , 1927 year, N6
6. "Istoriani" 2012 yr, N8
7. Newspaper "Musha" 1927yr, N1515

[12]A magazine" Istoriani". 2012yr, N8, p.22

[13]NikoShiukashvili, "The sovietization of an American uncle", the museum of Rustaveli theatre, inv. N649, p.18

ORTA ÇAĞ AVRUPASINDA ESARETTEN FEODALİZME TOPLUM

THE SOCIETY FROM THE SLAVERY TO THE FEUDALISM IN THE MEDIEVAL EUROPE

ОБЩЕСТВО НА СТАДИИ ПЕРЕХОДА ОТ РАБСТВА К ФЕОДАЛИЗМУ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЕВРОПЕ

Doç. Dr. Pınar ÜLGEN*

ÖZ

Orta Çağ Avrupa tarihinin temel özellikleri, kölelikten feodalizme kadar uzanan süreçte yaşananlardır. Çünkü bu dönemde gerçekleşen her şey, sonraki yüzyıllarda gelişen Avrupa'yı yaratmıştır. Feodal düzen, Batı Roma İmparatorluğunda köleci düzenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Yani birbirlerine bağlı sistemlerdir. Bu nedenle feodalite, evrensel değil de, Batı toplumlarına özgü olarak kabul edilmektedir.Ancak Anlaşılacağı üzere kölelik, feodalite ve özgürlük üçgeni içerisinde köleler, köle olmayan ya da hür olan insanların hepsi bir gelir karşılığında işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Esaretten feodalizme geçiş süreci ve etkileri, Orta Çağ Avrupa'sını büyük oranda etkilemiştir. Bu çalışmamızda da köleci ve feodal sistemin Orta Çağ Avrupasına olan etkilerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini sosyo-ekonomik, kültürel ve hukuki yönden genel olarak değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Feodalite, Avrupa, Kölelik.

ABSTRACT

The main features of the Middle Ages European history are those that were lived in the periods from slavery to feudalism. Because everything that happened in

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Tokat/TÜRKİYE
(ulgenpinar@gmail.com)

this period created Europe that developed in the next centuries. The feudal order had emerged as a result of slavery in the Western Roman Empire. So are the systems connected to each other. For this reason, feudalism is accepted not as universal but as specific to the Western societies. But it is understood that in the triangle of slavery, feudalism and freedom, all slaves, non-slaves or free men all started to work as workers in return for an income. The transition from captivity to feudalism and its effects greatly influenced medieval Europe. In this study, we will try to evaluate the effects of the slave and the feudal system on medieval Europe and their relations with each other in terms of socio-economic, cultural and legal aspects.

Key Words: Middle Ages, Europe, Feudalism,Slavery.

GİRİŞ

Feodal düzen, kendisini var eden toplumsal koşulları yaratan Batı Roma İmparatorluğundaki köleci düzenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle evrensel değil de, Batı toplumlarına özgü olarak kabul edilmektedir. Genel anlamda kölelerin özgürlüğüne değil, başka biçim ve yönleriyle yeni bir egemenliğin altına girmesine dayalıdır. Sınıfsal temelini üretim araçları, mülkiyetini tam olarak elinde bulunduran toprak derebeyleri ile çok sınırlı mülkiyet hakkına sahip köylü sınıfları oluşturmaktadır. Sonraki süreçte topraktan başka şeylere de uygulanan bu imtiyaz, Germence'den Latince'ye geçen "fevuns" (tımar, zeamet anlamına gelen "fief") ya da "Feodum" (feodal yani derebeylikle ilgili) gibi isimlerle adlandırılmaktadır. Feodalizm, genel anlamda ekonomik, toplumsal, siyasal ve hukuki bir rejimdir. [1] Bunun yanı sıra Feodalite, teknik anlamıyla da bazı hür insanlara karşı öteki hür insanların (vassallar) itaat ve hizmet düzenlemeleri ve zorunluluklarını ve lordun vassalına karşı koruma ve himaye zorunluluklarını yaratan kurumlar toplamı olarak görülmektedir.[2]

Toplumsal yapı, her zaman değişken olmuştur. Bunun en açık şekilde hissedildiği dönem de Orta Çağ'daki bu değişim sürecidir. Geçmiş yıllardaki gelişim sürecine baktığımızda Merovenjler döneminde de kölelerin toplu olarak Kral I. Thierry tarafından satıldıkları görülmektedir. Bu kayıtlara göre;

"Beni takip edin Ben, sizin ülkeye girmenize önderlik edeceğim…..Sığırları ve köleleri bolca bulacağınız yerlere….".[3]Buradan kölelerle sığırların eşit değerde tutulduğunu anlıyoruz.

---

[1]C. Seignobos,*Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi* (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık yay., İstanbul, 1960, s. 113; Pınar Ülgen, "Orta Çağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış", *Mukaddime Dergisi*, S.I, Mardin, 2010. s. 3-4; M. Janos, "Serfs and Serfdom":Words and Things", *Review*, 1980,ss.3-18.

[2]F.L.Ganshof, *Qu'est-ce que la feodalite*, Brüksel, 1944,s.XX.

[3] Pierre Bonnassie, *From Slavery to Feudalism in South Western Europe*, s.33.

Anglo-Sakson zamanında da aynı anlayış devam etmiştir. 892-893 yıllarında ise Kral Alfred, çıkardığı kanunlarla kölelerin daha az haklara sahip olduklarına dikkat çekmektedir. Alfred'in kanunları onu "Westseaxnacyning" olarak tanımlamaktadır. Bu betimleme, sadece milli bir yasa kitabını değil; aynı zamanda Batı-Sakson toprağına yönelik başvuruyu anlattığı için de önemlidir. Bu yasanın 17. ve 20. Maddeleri, köleleri korumaya yöneliktir. 17. Maddede "eğer bir köle, lordun ellerinde ölürse lord, suçludur" denilmektedir. 20. Maddeye göre ise köle bir gözünü kaybederse Lord,buna karşılık on kişiyi özgür bırakmalıdır.[4]

Kral Alfred'in zamanına kadar West-Saxon yani Batı Sakson toplumu, daha karmaşık bir haldeydi. Toplum, burada 3 sınıfa ayrılmıştı:

1. Ceorlas denilen sınıf, toprak zenginleri idi. Bunlar, köle sahibi olabilirlerdi.

2. Ceorlas statüsünün altında bulunan "esnewyrhton ya da Hiredlabourers" yani kiralık işçiler vardı. Bunlar köle değillerdi. Fakat hürlerin haklarına da sahip değillerdi.

3. Köleler, bu yasa kitabında hürlerden ayrı tutulmuşlardır. Köle, genellikle fiziksel olarak suçlanırken hürler, maddi tazminat ödeme şeklinde cezalar alırlardı. Örneğin bir köleye tecavüz eden biri 25 şiling ve 25.1 şiling öderdi. Eğer bir kadın kendisini köle olarak değil de sığır olarak görürse sadece 18. 1 şiling tazminat isteme hakkına sahipti. Yasa kitabının 43. kısmında kölelerin her çarşamba günü Tanrı adı altında bir şeyler satabileceği belirtilmektedir.[5]

İşte bu karmaşık süreçte kölelikten feodalizme geçiş aşamasının nasıl gerçekleştiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Çünkü bu karmaşık ortamı yaratan unsurlar da önemliydi. Şöyle ki; McCornick'in görüşü ve tezi, Roma imparatorluğunun düşüşünden sonra ekonomik zayıflamanın yeniden organize edilmiş olduğu şeklindedir.[6] Verlinden'in Orta Çağ köleliği hakkındaki görüşü ise daha çok sosyal harmoniyi ilgilendiriyordu. Bunda Roma'nın çöküşünün[7] ve arkeolojinin de etkisi unutulmamalıdır.[8]

Bunun yanı sıra Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve istilalar ile üretim güçleri zarar görmüş, tarım azalmış; sanayi, parasızlık yüzünden çürümüş, ticaret yavaş yavaş yok olmuş ya da şiddetle yasaklanmış, şehir ve köy nüfusunun azalmış olduğu görülecektir. Ancak bu şartlardan ve bu şartların belirlediği askeri örgütlenme tarzından Germen askeri yasasının etkisi altında feodal mülkiyet gelişmiştir. Tıpkı kabile mülkiyeti ya da komünal mülkiyet gibi bu da bir komün üzerine kuru-

---

[4] David A. E. Pelteret, *Slavery in early Medieval England From the Reign of Alfred Until the Twelfth Century,* (AlfredAETHELRED'den Law Codex'ten aktarılmıştır), Great Britain, 1995, s. 81, 84

[5] Joachim Henning, "Slavery or Freedom? Europe's Economic Advancement", s. 269.

[6] Aynı eser, s. 271.

[7] Ç. Verlinden, *L'esclavage dans I'Europemedievale I, Bruges,* 1955-Ghent,1977.

[8] J. Henning, "Gefangenenfesseln im slawischen Siedlungsraumund der europaische Sklaverhandel im 6. bis 12. Jahrhundert", *Germania 70,* 1992, ss. 403-426; Lori Lee, "ArchaeologicalRecord of the SlaveTrade",*The Historical Encyclopedia of World Slavery,* c.I, s. 47-48.

ludur; ama doğrudan doğruya üretimde bulunan sınıf, eski komünde olduğu gibi köleler değil; serfleşmiş küçük köylülerdir.[9]

Böylece şartlar uygun olduğu sürece Batı Avrupa'daki siyasi yönetimler, feodal beyler ile kilise arasında paylaşılmıştır. Bu noktada kralın gücü oldukça sınırlı kalmıştı. Malikane bünyesinde ise feodal beylerin, topraklarında çalışanlar üzerindeki otoriteleri sınırsızdı. Bu toprakları işleyen serflerin yer değiştirmeleri, başka malikaneden birisiyle evlenmeleri gibi bazı unsurlar tamamen feodal beyin iznine bağlıydı.[10]

Hatta Tanrı'nın toprak ve halk egemenliği, kölelerin keyfi ve cezai konuları İncil'de ve de Roma hukukunda kaydedilmişti.[11] Hatta Tanrı'nın yarattığı her insan, köle dahi olsa Tanrı tarafından korunmaktadır. Onun bedeninden hizmet isteyen kişi, onu 20 ya da 30 solidi ödeyerek alabilirdi.[12]

İktidarı uygulama biçimini imparatorun kendisinin belirlemesi yöntemi aslında Romalılardan beri vardı. [13] Yani Roma imparatorluğu, yine Roma imparatorluğunu taklit ediyordu. Bütün dengeler, Roma'nın organik, emperyal egemenliğinden alıyorlardı güçlerini. Siyasal düzen, aslında doğanın düzenini yansıtıyordu. Buradaki armoni Tanrıların istediği barıştı. [14]

Ayrıca bu geçiş sürecindeki anlayış farklılığı konusunda kutsal kitap Tevrat'ta ise şu sözler, yer almaktadır:

"Yar.24: 35 "RAB efendimi alabildiğine kutsadı. Onu zengin etti. Ona davar, sığır, altın, gümüş, erkek ve kadın köleler,develer, eşekler verdi."[15]

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Museviler arasında da kölelik, normal karşılanan bir olgu olmuştur. III. - VI. yüzyıllar arasında köleliğin sosyal hayattaki yerinin neden en alt tabakada olduğunu bu şekilde daha rahat anlayabiliriz. Çünkü kölelik, bu Orta Çağ toplumlarının en temel sosyal dayanakları olan din bütünlüğü içerisinde değerlendiriliyordu.

Bu noktada Aquina'lı Thomas'ın, din ile dünyayı uzlaştırma çabaları dikkat çekmektedir. Örneğin bütün insanların eşitliğini savunduğu halde köleliği zorunlu ve yararlı bulmaktadır. Ona göre mülkiyet, kişilerin sosyal durumunu koruyacak kadar olmalıdır.[16]

---

[9] Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul,1972, s.80-81.

[10] Cahit Aydemir ve Hüseyin Haşimi Güneş,"Merkantilizm'in Ortaya Çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, c. V, S. 15, 2006,s.138.

[11] Thomas N. Bisson, "Medieval Lordship", *Speculum*, c. 70, No. 4 , 1995, s.746.

[12] "Agobardi Lugdunensis Opera Omnia", *Opusculum* VI, (Çev. W. L. North, Ed. L. Van Acker), CorpusChristianorum- ContinuatioMediaevalis 52, Turnholt: Brepols, 1981, ss. 115-117.

[13]Patrick Le Roux, Roma İmparatorluğu, (Çev. İsmail Yerguz), Dost yay., Ankara, 2005, s.23.

[14]Patrick Le Roux, Roma İmparatorluğu, s. 29

[15] Hz. Musa, "Yaratılış Kitabı", *Tevrat,* Bölüm 24, Konu 35.

[16]Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 307; Ramazan Kılıç-Mine Demirçelik, "Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Sürecinde Orta Çağ Ve Reform Hareketi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Kütahya, 2011, s. 184; Ayrıntılı bilgi için St. Augustinus, *İtiraflar, (*Çev. Çiğdem Dürüşken), Alfa yay., İstanbul, 2014.

Aquina'lı Thomas'ın mülkiyet hakkındaki doktrini tarihte farklı sonuçlara sebep olmuştur. Thomas'ın tezinin temelinde insanların eşit olduğu ve katı ahlak kurallarına bağlılık bulunmaktadır. Ancak Thomas, sonradan ferdi mülkiyetin önemi ve servet farklılıklarının meşruluğunu kabul etmiştir.[17]

Ancak zamanla köleliğin tamamı işçi sağlamak için önemli bir kaynak olarak kabul edilmiştir. Zaten aralarında çıkar ilişkileri vardı. Ama Lynn White'ın dediğine göre bu durum, sadece köle sınıfı için değil aynı zamanda özgür insanlar için de geçerliydi.[18]

March Bloch'un da dediği gibi feodalite, devletin derin bir şekilde güçsüzleştiği ve özellikle de bireyleri koruma konusunda tamamen yetersiz kaldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Feodal toplum, kandaş bir toplum ve devlet gücünün egemen olduğu bir toplumdan farklıdır. Bu toplumu belirleyen kişisel bağımlılık, ilişkiler, ilkel arkadaşlık örgütlerinin yapay akrabalığından bazı şeyleri korumakla birlikte ve kral iktidarından kalan birçok özellik taşımaktadır.[19]

Bu nedenle feodal sistem, iki döneme ayrılmaktadır. XI. yüzyılın ortalarına kadar süren birinci çağ, alışverişin ve paranın az olduğu, üretimin hemen hemen olmadığı ve oldukça durağan kırsal bir mekanın örgütlendiği dönemdir. İkinci dönem ise büyük toprakların açıldığı, ticaretin canlandığı, para ekonomisin yaygınlaştığı, tüccarın üretici üzerinde giderek artan bir üstünlük kurduğu dönemdir[20].

Feodal sistem, genel olarak Batı Avrupa'ya özgü olarak kabul edilmektedir. Ve Charles Martel de kendi döneminde atlı süvari birliklerini kurarken onları beslemek için de geniş kilise topraklarına el koymuştur. Bu nedenle de Martel, Avrupa feodalitesinin kurucusu olarak tanınır.[21] Çünkü ortaya çıkışı ve yerleşim süreci Karolenj imparatorluğu zamanına rastlamaktadır. [22] Bu nedenle feodalizmin ortaya çıkışıyla Karolenj imparatorluğunun arasındaki bağ oldukça kuvvetlidir.[23]

---

[17]Felicien Challeye, *Mülkiyetin Tarihi*, (Çev. Aytuğ Turgut), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s.64.

[18]Lynn White, "Medieval Engineering and the Sociology of Knowledge", *Pacific Historical Review,* c. 44, No. 1 1975, s. 3;Edwin S. Hunt-James M. Murray, *A History of Business in Medieval Europe, 1200-1550,* s.16

[19]Marc Bloch, *Feodal Toplum,* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Doğu-Batı yay., Ankara, 2005, s. 577-578.

[20]Jacques Le Goff, *Orta Çağ Batı Uygarlığı,* (Çev: Hanife Güven- Uğur Güven), Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1999, s. 70.

[21]HughTrevor-Roper, *The Rise of Christian Europe,*Londra, 1966, s. 96.

[22] Norman Davies, *Avrupa Tarihi,* (Çeviri Ed: Mehmet Ali Kılıçbay), (Çev: Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya), İmge yay., Ankara, 2006. s. 344.

[23]. Ayrıntılı bilgi için bkz. F.M.Stenton,*The First Century of English Feudalism, 1066-1166,* Oxford, 1961. J. C. Holt, "Politics and Property in Early Medieval England", *Past and Present* 57 , 1972, ss. 3-52; S. F. C. Milsom, *The Legal Framework of English Feudalism* Cambridge, 1976; Paul R. Hyams, *King, Lords and Peasants in Medieval England: The CommonLaw of Villeinage in the Twelfth and ThirteenthCenturies*, Oxford, 1980; Paul R. Hyams, "Warranty and Good Lordship in Twelfth-Century England",*Law and History Review 5,* 1987, ss. 439; John Hudson, *Land, Law, and Lordship in Anglo-Norman England,* Oxford, 1994.

Buna bağlı olarak Georges Duby ise banal lordluğu, Karolenj öncesi dönemdeki yorumların yayılması bakımından önemli kabul etmiştir.[24] Jacques Le Goff ise vassallığın[25] sembolik rituelini farklı bir açıdan ele almıştır ve de bunu bir ilerleme olarak değil de, biraz daha ailesel terimlerle bir yapı olarak vurgulamıştır.[26]

Bu konuyla ilgili olarak bağlılık yemininde de sadakat vurgulanmaktaydı. Buna örnek olarak azat edilmiş bir kölenin sadakatla ilgili tavrı verilebilir. Şöyle ki;

"Modus Faciendi Homagium & Fidelitatem (Sadakat ve Saygı Gösterme Durumu) ,(1275

Azat edilmiş bir köle, Efendisine bağlılık yemini ederken ellerini Rab'bin ellerinin arasında bir arada tutarak şöyle der: "Ben bu güne kadar, sizler için, yaşam için, dünyevi şeref için ve sizlere sahip olduğum topraklar için size iman ettim. Her şeyi siz lordlarıma borçluyum". [27]

Ayrıca bu tarz bağşılık yeminlerini de içeren feodal sözleşmeler, gelecek nesiller için senetlere kaydedilmişlerdir. Örneğin;

" Teslis adına..Amin. Ben, Louis, Tanrı'nın inayetiyle Fransa kralı, bu andan itibaren mevcut olan ve gelecekteki herkese, Champagne Kontu Henri'nin bizim huzurumuzunda Savigny tımarını Beauvais piskoposu Bartolomée ve ardıllarına temlik ettiğini bildiririm. Ve bu tımara karşılık söz konusu piskopos bir şövalye ve Kont Henry için adalet ve hizmet yardımı için söz vermiştir…ve gelecek piskoposların da aynı biçimde davranacağını kabul etmiştir. Mantes'da Fani Dünya'nın 1167 yılında düzenlendi…ve katip Hughes tarafından verildi."[28]

İşte bu sözleşmeler aslında feodal toplumda aşırı hiyerarşik bir yapı oluşturmuştur.Ve 843 yılında Verdun antlaşması ile herkesin bir Lordu olmalı ilkesi benimsenmiştir. Böylece feodal piramit dediğimiz kavramlar ortaya çıkmıştır.

Ve bu piramidin en üst kısmında soylular, en alt kısmında ise serfler bulunmaktadır. Serfler, mal-mülk edinebilirlerdi. Villeinlerin her birinin 40-50 dönümlük arazileri vardı. Hatta serflerin bazıları kendi serflerine sahiplerdi. Ancak özgür insanlar, daha büyük çoğunluğu oluşturuyorlardı. Bazı Alman köylerinde ise serfler, özgür insanlardan daha iyi bir konuma sahiplerdi. Çünkü serflik, Esch'de işletmeleri ellerinde bulunduruyor ve birliğin en iyi bölümü onlara ait idi.[29]

---

[24]Georges Duby, *La societeauxXIe et XIIesiecles dans la regionmdconnaise*, Paris, 1953.

[25] Bir Gallo-Romen terimi olan "vassus" ya da "vassalus" köken olarak Keltiktir. Eskiden bir köleye şekil veren kişi olarak tanımlanırdı. Günümüzde ise bunun yerine kullanılan kelime ise "vassal"dır. Modern Fransızca'da ise bu kelime "vassal" olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Marc Bloch, *Slavery and Serfdom in the Middle Ages*, s. 23-24.

[26]Jacques Le Goff, "The SymbolicRitual of Vassalage", *in Time, Work, and Culture in the Middle Ages*, (Çev. Arthur Goldhammer), Chicago, 1980, ss. 237-87.

[27]*The Statutes of the Realm: Printed by Command of His Majesty King George the Third, in Pursuance of an Address of the House of Commons of Great Britain, From Original Records and Authentic Manuscripts,* (Ed. A. Luders), c. . I, Londra, 1810-1828, ss. 227-228.

[28] N. Brussels, *L'u'sage Général Des Fiefs En France,* 1727, s.3; J.H. Robinson,*Readings in European History,* c. I, Boston, 1904, s. 178'den aktarılma.

[29]Rhiman A. Rotz, "Class Structure: Western", *Dictionary of Middle Ages*, (Ed. Joseph R. Strayer), c. 7., Charles Scribner's yay., New York, , s. 419.

Dolayısıyla bazı serf ödentileri de oluyordu. Örneğin "Merchet vergisi"[30], bir serf kızını evlendirdiği zaman veya bir dul kadın yeniden evlendiğinde ödenen bir yükümlülüktür. Bu, özgür olmama halini belirleyen ödentilerin en yaygın olanlarından biriydi; fakat aynı zamanda bir de ekonomik haklılaştırması bulunmaktadır, çünkü bir kimse manoir dışında evlendiğinde hem bu kuşakta hem de gelecek kuşaklarda manoir'ın emek arzını azaltmış olmaktadır. Serfin oğlu Kiliseye girmek üzere eğitilmişse, baron haklı olarak bir emekçinin ve ileride baba olacak bir kimsenin kaybının telafi edilmesini talep etmektedir. Serfler, her ne kadar toprağa bağlanmışlarsa da başka bir yere kaçabilirlerdi. Onları geri getirmesi de masraflı ve zor idi. Bu durumda manoir dışında kaldıkları sürece yıllık olarak "Chevage" adıyla bilinen bir ödentide bulunmak zorunda idiler.[31]

Yeni düzene ayak uyduramayıp yitirecek hiçbirşeyi kalmamış köylü erkekler, antik gizemciliğe ilgi duyan aydınlar, libertenler ve farklı nedenlerle toplum dışına itilmiş insanlar, inançsızlar ve inanç arayanlar da farklı görüşlere sahip oluyorlardı. Bu noktada Orta Çağ tarihinin bir köylü ayaklanmaları çağının olduğu da unutulmamalıdır.[32]

1381 yılında İngiltere'de gerçekleşen "Köylü devrimi" aslında bu sürecin bir devamıdır. Kral II. Richard ile devrim lideri Wat Tyler'ın son buluşmasında kral, yanındakileri diğer bölgelere gönderdikten sonra onları ölüme terk etmiştir. Çoğu da Londra'da kalmıştır. Ayrıca krala isyan ettikleri için 20 şiling ödemiş ve de bu savaşa son vermişlerdir. [33]

Aslında bahsedilen bu köylü devrimi, bir başlangıçtan ziyade bir son olarak da kabul edilebilir. Bu duruma XIII. yüzyılın ortasında köylülerin yükselişinin getirdiği bir huzursuzluk semptomu da denebilir.[34]

Bu konuyla ilgili olarak Kraliyet tarafından 1315 yılında şöyle bir bildiri yayınlamıştır:

"Doğa kanununa göre, bütün kadın ve erkekler, hür doğarlar. Fakat kesin kullanımlar ve gelenekler tanıtılmıştır ve krallığımızda da bu durum, devam ettirilmiştir. Belki de atalarının suçlarından dolayı sıradan halkımızın çoğu, köleliğin esareti altına girmiştir...bu durum, bizim hoşumuza gitmemektedir. Bizim bölgemiz, Frank krallığı olarak adlandırılmaktadır. …"[35]

---

[30] Serfin kızını bazen de oğlunu evlendirdiği zaman İngiltere'de ödediği vergidir. Bu vergiye Fransa'da formariage, Almanya'da Bedemund denilmektedir. Başlangıçta bu vergi, sefin kızının manor dışındaki biriyle evlenmek istemesi durumunda ödenen bir tür ceza niteliğindeydi. Ancak zamanla birçok yerde manor içi evlilik yapan kızlara hatta bazen erkekler için de ödenmiş bir vergidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. R.H. Hilton, *The Decline of Serfdom in Medieval England*, s.66.

[31]Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi İlkçağdan Sanayi Devrimine*, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge yay., Ankara, 1995. s. 90.

[32] Ahmet Güngören, *Cadılığın Günbatımı*, Patika yay, 1998, s. 43.

[33] Charles Oman, *The Great Revolt of 1381,*Clarendon yay., Oxford, 1906, s. 200-203,205; Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupa'sının Ölümle Dansı,* Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul, 2017, s.99.

[34] R. H. Hilton, "Peasant Movements Before1381", *Essays in Economic History,* (Ed. E. Carus-Wilson), c. II, 1962.

[35] John H. Mundy, *Europe in the High Middle Ages 1150-1309*, s. 167.

Kölelik ve özgürlük kavramlarıyla ilgili olarak Karl Brunner'in sözlerinde özgürlüğün çözümü ise şöyle belirtilmektedir:

"Erken Orta Çağların başarılı bir kırsal konsepti vardır".[36]Buradaki üretim şekilleri ile kadın köleler, serfler ve diğer aristokrat kadınların hepsi aynı yerde çalışmaktaydılar. Zamanla yerel otoritenin etkili olması ile birlikte kölelerin konumları da değişmiştir.[37]Ayrıca erken Orta Çağ'da Afrika'da başlayan köle ticareti, modern zamanlara kadar devam etmiştir.[38]

Bunların yanı sıra Müslüman esirlere de bazı Portekiz kayıtlarında rastlanmaktadır. Kral I. Alfonso zamanında bu esirler sayesinde Portekiz krallığında büyük askeri avantajlar elde edilmiş ve bunlar, XII. ve XIII. yüzyıllarda etkili olmuştur. 1147 yılında I. Alfonso, Kuzey Avrupa haçlılarıyla Lisbon'un düşüşünden sonra ele geçirilen esirleri geri almak için antlaşmalar da yapmıştır. 1217'de Alcacer'de Sal'ın düşüşünden sonra ele geçirilen 3000 müslüman köle Lisbon'da köle olarak satılmışlardır. Bu konuyla yakından ilgili olduğu ve de XII. ve XIII. yüzyılların en iyi örneği olarak kabul edilen dul kadın Maria Afonso, kızını ve damadını terk etmiştir. Böylece bu kadın, köle olarak sayılmıştır. Çünkü hiçbir bağlantısı kalmamıştır. Bu olay, 1251 yılında yaşanmıştır.[39]

Bu kurumun XI. ve XII. yüzyıllar boyunca İngiltere'de çökmeye başlaması modern kapitalizmin bir sonucu olarak kabul edilmekteydi. Wyatt, köleliğe farklı bir bakış açısı getirmiştir. Şöyle ki; Wyatt, bu kurumun ekonomik bir kurum olmasından ziyade kültürel bir kurum olduğunu vurgulamıştır. Ve de bu kurumun İngiltere, İskoçya Wales ve İrlanda'daki erken Orta Çağ topluluklarının sosyal dokusunun tamamlayıcı parçası olduğu görüşünü savunmaktadır.[40]

Ayrıca Vikingler de bu konuda etkin olmuşlardır. X. ve XI. yüzyıllarda İskandinavlar, Hristiyanlığa geçtikten sonra Viking akınları yavaşlamış ve 1066 Hastings savaşı ile Kuzey Avrupa'nın geriye kalan halkıyla birleştirilmiş ve İskandinav köleler, yavaş yavaş özgürlüğe kavuşmuşlardır. Bazen efendi, bazen kilise bazen de kanunla özgürlüğe kavuşturulmuştur köleler. 1314 yılında çıkarılan bir ferman ile İsveç eyaletinde tüm köleler, serbest bırakılmışlardır.[41]

Burada bir paradoksla karşılaşmaktayız. Eğer özgürlük, bu kadar önemliyse neden Hristiyanlar, Avrupa'da köleliğe ve köle ticaretini arttırmamışlardı. İşte bu

---

[36] Karl Brunner, "Continuity and Discontinuity of Roman Agricultural Knowledge in the Early Middle Ages", *Agriculture in the Middle Ages-Technology, Practice and Representation,* (Ed. Del Sweeney), Philadelphia, 1995,s. 30.

[37]Edwin S. Hunt-James M. Murray, *A History of Business in Medieval Europe, 1200-1550,* s. 19-20;David Levine, *At the Dawn of Modernity,* California Üniversitesi yay., Los Angeles-Londra, 2001, s. 25

[38]JoachimHenning, "Slavery or Freedom? Europe's Economic Advancement", s. 276.

[39] François Sayer, MuslimSlaves and Freedmen in Medieval Portugal, Al-Qantara, XXVIII,2,2007, s.492.

[40] David Wyatt,*Slaves and Warriors in Early Medieval Britain and Ireland 800-1200,*Brill yay.,Leibon- Boston, 2009.

[41]JimComer, "Vikings",*The HistoricalEncylopedia of World Slavery,*c.II, s.674-675.

soruya verilen cevap, Hıristiyan özgürlüğünün aslında ruhsal özgürlüğü vurgulamasıdır. Fiziksel özgürlük, onlar için önemli değildir.[42] Şüphesiz ki, ruhsal özgürlük ve fiziksel özgürlük birbirinden farklıdır. Ancak o dönemde Hristiyan vatandaşlar arasında böyle bir algı oluşmuştur.

Ayrıca H. J. Nieboer adlı ünlü bir etnoğrafyacı ise köle sayısındaki değişikliklerin köleliğin üretim fazlasından ortaya çıkarak olası hale gelmesine bağlamaktadır.[43] Yani üretimin çok olması ile birlikte bunları işleyecek işgücü oranının kölelerle sağlandığına dikkat çekmektedir.

Kölelerin sayısı, Avrupa'nın her yerinde diğer coğrafyalara göre daha az sayıda olmasına rağmen bu hissedilmekteydi. İtalyanlar ise kölelerini hep dışarıdan getirirlerdi. Aynı şekilde Venedik'te de belli sayıda bir köle nüfusu oluşmuştu. Cenova, bu dönemde Müslüman kölelere sahipti. Kıbrıs'ta Famagusta'da oturan bir Cenovalının isteği üzerine 1300 yılında 5'i bayan biri de erkek köle sahibi olmuştur. Bu konuda İris Origo şöyle demiştir:

"XIV. yüzyılın sonuna kadar Toskana'da en azından bir köle olmaksızın kalmak çok zordu. Gelinler, köleleri çeyizlerinin bir parçası olarak getirirlerdi. Doktorlar ise onları ücretlerin yerine sayarlardı. Bunu dindarlığın bir parçası olarak kabul etmek çok olağan değildi. XIV. ve XV. yüzyıllarda ise İtalya'ya gelen köleler farklı etnik gruplardan Müslümanlardan, Tatarlardan, Ruslardan, Çerkez, Arnavut, Bulgar, Ermeni ve bazıları da Afrika ve Kanarya'dan gelmekteydiler. Bunların çoğu kadın olurdu ve ev işlerinde kullanılırlardı ve de onların çocukları da çeşitli şekillerde özgür kabul edilirlerdi. 1427'de Floransalı Cassimo de Madici, Arnavut bir kadın kölenin gayri meşru oğludur. Bu çocuk, sonradan meşrulaşarak hayatını Prato'nun başrahibi olarak sonlandırmıştır. İtalyan devletlerinde çok sayıda köle vardı ve bunların büyük bir çoğunluğu ev işlerinde kullanılırlardı ve bir kısmı ise cariye olmuşlardır. Geriye kalanlar ise zanaatkar ve işçi olarak çalıştırılmışlardır. Bazı pazar çiftçileri bunları işçi olarak çalıştırmışlardır; ama üretimde değil. İtalya'daki diğer köleler aslında köle ticaretinin kurbanları olmuşlardı. Çünkü bu kölelerin çoğunluğu kadınlardan oluşmaktaydı. Bunlar da evlerde çalışıyorlardı. Bu durum onlarla efendileri arasında bağ oluşmasına neden oluyordu. Bu şekilde kölelerin cinsellik objesi olarak kullanılması aslında kölelik sistemlerinin en belirgin özelliklerindendi. İris Origo, bayan kölelerin bu durumda yaşadığı kargaşaya ve psikolojik duruma dikkat çekmektedir. İtalya'ya yeni gelen kölelere bulundukları yere adapte olmaları için Hıristiyan isimler verilirdi ve ardından da vaftiz edilirlerdi. Bu çok önemliydi. Çünkü bu kölelerin çoğunluğu, Hıristiyan değillerdi.[44]

Orta Çağ tüccarı düşünüldüğünde bu dönem, prekapitilist olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu çağın ekonomik ve toplumsal sistemi, feodalizmdir. Ve tüccar-

---

[42] James Muldan, "Spiritual Freedom-Physical Slavery: The Medieval Church and Slavery", *Ave Maria LawReview*, 2005, ss.69-92.

[43] H. J. Nieboer, *Slavery as an Industrial System, Ethnological Researches* , The Hague, 1900, s.169, 296, 425-26.

[44] William D. Phillips, *Slavery from Roman Times to the earlyTransatlanticTrade*, Manchester Üniversitesi yay., America, 1985, s. 101.

lar da bu çerçeve içinde varlıklarını devam ettirebilmektedir. Oysa görüntü böyle olsa da aslında tüccarlar, feodal yapıların bozulmasına yardımcı olmuşlardır.[45]

Kölelik ve serflik karmaşası içerisinde feodal sistemde kırsal bir ekonomi anlayışına boyun eğmeleri nedeniyle güç kaybı yaşayan soylular, bazen bilinçli olarak tüccar sınıfının dışında yer almışlardır. Fransa ve İspanya'da soyluların hukuki açıdan sahip oldukları ayrıcalıkları yitirmelerine yol açan ticareti yadsımaları gibi.[46]

Zamanla soylular da bu yeni tüccar sınıfı içinde erimişlerdir. Bunun sonucunda ortaya kimi zaman senyörlerin, feodal sisteme ve kraliyete mensup memurlarla yeni zenginlerin birbirlerine karıştığı bir aristokrasi ortaya çıkmıştır. [47]

Bazen tüccarlar da iyi bir yatırımdan çok, toplumsal açıdan yükselme ve soylular arasına karışmak anlamına gelen feodal senyöre ait bir toprak parçasını satın almışlardır. Toplumsal sistemin temeli olarak kabul edilen prenslik ya da monarşiye özgü bir iktisadın var olduğu ya da geliştiği her yerde tüccarlar, feodal senyörlere ait toprakların yanı sıra istedikleri kadar soyluluk belgesi de satın alabilmişlerdir.[48]

Feodalitenin bunalıma girdiği dönemlerde bu yeni soylular da en az eskiler kadar zarar görmüştür. "Tüccar doğal olarak soyluların arasına karışmak istemekteydi. Oysa gururlu ve onurlu da olsalar soyluların çoğu, sıradan insanlardır". Dolayısıyla Orta Çağ'da feodal baskılara karşı kısa süren bir şiddet dönemi dışında tüccar ve soylular arasında derin görüş ayrılığı olmamıştır.[49]

Genel olarak köle sayısında da artık değişimler sıklaşmıştı. İtalya'da bulunan köle nüfusu ise sürekli olarak değişmekteydi. Kadın köleler ise ancak efendileriyle evlendikleri zaman özgür olabilirlerdi. Bir kölenin özgür bir adamla evlenmesine efendileri karar verirdi. Örneğin Francesco Datini de köle bir kadınla evlenmiştir. Ondan bir kızı olmuştur. Daha sonraları kızına 200 lire bırakmıştır. Cenova'da 1186 yılına ait olan bir belge Müslüman kökenli bir bayan kölenin 10 yıl boyunca aynı efendiye hizmet ettiği zaman özgür olabileceğini göstermektedir. 1190 yılında Otto Guercio ve eşi Anna Ogur Elena ile evlenene kadar birlikte yaşamışlardır. Ayrıca ödemeler daha önce yapılmaktaydı. Bu da bazı kölelerin kendi paralarını kazandıklarını göstermektedir.[50]

XIV. yüzyılda artık bu durum, Kara Veba[51] ile farklı bir şekle bürünmüştür. Avrupa'nın genelinde bir işgücü azlığı oluşmuştur.[52]

---

[45]Jacques le Goff, *Orta Çağ Tüccarları ve Bankerleri,*(Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı yay., Ankara, 2018, s. 49.

[46]Jacques le Goff, *Orta Çağ Tüccarları ve Bankerleri,*s. 52.

[47]Jacques le Goff, *Orta Çağ Tüccarları ve Bankerleri,*s. 53.

[48]Jacques le Goff, *Orta Çağ Tüccarları ve Bankerleri,*s.54.

[49]Jacques le Goff, *Orta Çağ Tüccarları ve Bankerleri,*s. 55-56.

[50]William D. Phillips, *Slavery from Roman Times to the early Transatlantic Trade,* ,s. 102.

[51] Kara Ölümle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sean Martin, *Orta Çağ'da Veba-Kara Ölüm,*(Çev. Cumhur Atay), Kalkedon yay., İstanbul, 2011, s. 24,85. Ayrıca veba tarihçisi Robert Gottfried'in iddiasına göre Kara Ölüm olmasaydı, Avrupa tozlu ve ağaçsız bir Etiyopya'ya dönüşürdü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrew Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı-Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, (Çev. Selahattin Erkanlı), İletişim yay., İstanbul, 2000, s. 80; Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupasının Ölümle Dansı,* s. 32-79.

Görüldüğü gibi bu uzun süreli bir yatırım olup günümüzdeki sömürge anlayışını da etkileyen bir sistemdi. İngilizler, Amerikan kolonilerini bu yolla kazanmışlardı. Bu durum, "Üçlü ticaret" olarak geçmektedir.[53]

Bu ticaret, İngiltere ve Amerika'daki gelişmeler için Afrikalı kölelerin getirilmesi gerektiğini savunmaktaydı.[54] Hatta Burada açlık ve diğer acil sebeplerden çocuklarını satan insanlardan bahsedilmektedir.[55]

Buna benzer şekilde İlk Afrikalı köleler, 1444 yılında Lizbon'da satılmışlardır. Bu tarihlerde Avrupa'da köle alım satımı azalırken yeni bir sektör olarak Afrikalı kölelerin Portekizliler tarafından satılması olayı gerçekleşmiştir.[56]

Görüldüğü üzere kölelik, serflik ve feodalite. Bu üç kavram üzerinde çok etkili olan bir unsur vardır. O da teknolojik gelişmelerdir. Teknolojik gelişmeler, aslında köleliğin değerini azaltmıştır. Bunun en erken kanıtı da köleliğin, 960 yılında Venedik'te yasaklanmaya başlanmasıdır. 1200 yılından önce İngiltere'de Norman istilasından sonra değişim zamanı gelmişti. Güney Avrupa'da durum daha farklıydı. Müslüman ve Hristiyanlar tarafından çevrelenmiş olan Akdeniz ise kölelikle ilgilenmekteydi. 1300 yılında Gırnata'da 30,000 Hristiyan köle bulunmaktaydı.[57] .

Resmi olarak evsel kölelik, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Güney Avrupa'ya tekrar görülmeye başlandı. Örneğin Floransa'da 1363 yılında bu resmileşti. Nüfustaki düşmeye bağlı olan ücretlerdeki yükseliş, hür bir erkek hizmetkârı kiralamak yerine kadın bir köleyi satın almak daha ucuz olmuş da olabilir. Ancak ekonomik durumdan mı bilinmez; ama kadın köleler, zengin evlerde çalışırlardı. Özellikle Asya kökenli olanlar, daha pahalıya satın alınırlardı. Avrupa'nın kullanımı için Asyalı köle kızlar, Venedik gemileriyle taşınırlardı. Hıristiyanların köle olarak tutulması yasak olsa da Cenova ve Venedikliler de Ortadoks Yunan ve Slav kızlarını da getirirlerdi.[58]Ayrıca getirilen bu kölelerin efendileri tarafından eğitilmelerine sınırlamalar getirilmişti.[59]

---

[52] Robert Berkhofer, "Serfdom in Medieval Europe",*The Historical Encylopedia of World Slavery*, s. 576-577.

[53]Alxis de Tocqueville, *Writing son Empire and Slavery*, (Ed. ve Çev. Jennifer Pitts), The John Hopkins Üniversitesi yay., Baltimore-Londra, 2001, s. 200.

[54] Richard Ennals, *From Slavery to Citizenship*, John Wiley Sons yay., USA, 2007, s. 50.

[55] Bu alım satımla ilgili olarak Latince bir metin bulunmaktadır. Bu belgede şöyle der:

"In lege etiam quam praedecessores nostri et nomina tissimi impperatores constituerunt de his, qui filios suos fame aut alia aliqua necessitate cogentevendunt, plura habentur capitula quae omnia hic non necesse duximus ponere". Ayrıntılı bilgi için bkz. *Monumenta Germania Legum*, Bölüm ii, 2 (Codex Theod. iii, 3,I; CodexJustianus. IV,43,I,2).

[56] J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, (Çev.Fethi Aytuna), İnkilap yay., İstanbul, 2010, s. 302.

[57] Richard Ennals, *From Slavery to Citizenship*, John WileySons yay., USA, 2007, s. 62.

[58] Peter Spufford, "Trade in Fourteenth Century", *Cambridge Medieval History*, 1300-1415, (Ed. Michael Jones),Cambridge Üniversitesi yay., USA, 2000, s. 204.

[59] Richard Ennals, *From Slavery to Citizenship*, s. 62.

William Morris tarafından bir gezinti sırasındayken yazılmış olan aşağıdaki şiir oldukça dikkat çekicidir. Çünkü bize bu geçiş sürecinde oluşan tabloyu göstermektedir:

"*Olgunlaşma döneminin ustaları*
Eski Darağacının altından aşağı inin
Az bir çimen şeridinin üzerine
Elden ele ibriğin geçişinde
Onların yanına çimin üzerine uzanırken,
Dişbudak saplı orak grisi
Onların ustalarının tezarühatları arasında
Yeşil benekli beyaz peynir parçaları
Ve çizgili soğanlar ve çavdar ekmeği
Ve soluk kırmızılı yaz elmaları
Hatta kırmızı deri altında
Ve olgunlaşan ve zayıf olan sarı elmalar"[60]

Bu şiir, aslında bizlere o dönemde köyde yaşayan sıradan ve yüksek mevkideki iki tabaka arasındaki resmi özetlemektedir.

Kronikçi rahip-yazar olan Raoul Glaber ise bu konuda tüm dünyanın hep birlikte paçavralardan kurtulduğunu söylemektedir.[61] Burada aslında köleliği paçavra olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Bunların yanı sıra kölelere yönelik farklı inanışlar da vardı. Bütün efendiler ve köleleri Hristiyan inancındadırlar. Ancak ilk kilise babaları, bir kölenin konumuna vaftizin etki etmediğine inanırlardı. Genel olarak bir köle ya da serfin tarafını tutarlardı. Çünkü onun durumu bilinmiyordu ve efendisine geri dönmesi gerekiyordu. Acaba vaftiz olan bir köle, Hristiyan dünyasında yaşayan bir köle tarafından sahiplenilmekte miydi? Eğer o, bir köle olarak kalırsa onun inancı, ona inanmayan bir efendi tarafından reddedilirdi. Fakat eğer o, vaftiz ile hür kalırsa, bütün köle varlığının gizliliği ortaya çıkmış olurdu. Vaftiz olma geleneği, Yahudi bir köleyi otomatik olarak özgürleştirmekteydi. Bu durum, Üçüncü Lateran Konsilinde ve Code'de Tortosa'da Kilise hukukunda 4. onay olarak bulunmaktadır. Bir Yahudi, kendi kölelerini tutabilirdi, elbette ki kendi vaftizini kabul ederek.[62]

Bu süreçte bazı kanunlar da çıkarılmıştı. Bunlardan bazıları şunlardır:

---

[60] "Dünyadaki Cennet"; Kral olmak için doğan adam". Piers Plowman, Yeşil elmalar derken günümüzdeki olgunlaşmış peynirleri anlatmaktadır. Fakat taze ve yeni demektir bu. Atalarımızın yeşil yara olarak bahsettikleri şeydir bu. G. G. Coulton, *The Medieval Village,* s. 318.

[61] Guy Bois, *The Transformation of the year: 1000: The Village of Lournand from Antiquity to Feudalism,* Manchester, 1992, s. 35.

[62] David Brion Davis, *The Problem of Slavery in Western Culture,* Cornell Üniversitesi yay., New York, 1966, s. 98.

Worms Kilisesinin Aile Kanunlarından Bazıları:[63]

1. kanun: Eğer Aziz Petrus'un herhangi bir kimsesi meşru bir evliliğe razı olur ve gelini bir çeyiz olarak verirse ve o zaman hiç kimsenin itirazı olmaksızın beklerse ve de kocası ölürse karısı bütün hayatının sonuna kadar çeyiz olarak kalırdı. Eğer çocuksuz ölürse, kocanın en yakın akrabası çeyizin sahibi olacaktı. Eğer kadın evlenirken baba evinden çeşitli mallar getirmişse her ikisi de öldüğünde çocuklar, annelerinin mirasçısı olurlardı. Çocuk yoksa kadının en yakın akrabası bu malları alırdı.

3. kanun: Piskoposluk topraklarında herhangi bir mirasa sahip olan herkes ölürse, mirasçı araziyi bir ödeme yapmadan kabul eder ve daha sonra geleneksel hizmetini yapmaya devam ederdi.

4. kanun: Ailenin herhangi bir kişisi ölürse, en yakın mirasçıları, ölen kişi başkalarına açık bir emir vermemişse, karısına vermediği malları devralırdı.

10. kanun: Bu yasa olacaktır ki; eğer ailede bir erkek ve karısı ölürse ve bir oğlunu ve kızını geride bırakırsa, oğlu hizmetten yararlanan toprakları alır ve kız, annenin giysilerini ve parasını miras alırdı. Ayrıca diğer mallar da onlar arasında eşit olarak bölünürdü.

28. kanun: Bu yasa olacaktır ki; eğer şehirde bir kişi kılıç ya da notalar çizerse ve bir ok çizerse ya da fiyonkunu çekerse ya da mızrağını düşürürse, diğerini öldürmek için altmış şilini ödemek zorundadır.

Yine başka bir kanunda da verilecek cezalara örnek olarak şöyle denilmektedir:

"Bir köle bir erkeği öldürürse, başı kesilirdi; eğer yumruk ya da başka bir şekilde bir yaralarsa bir elini kaybederdi. Bununla birlikte, suçlanır ve masumiyetini kanıtlamak isterse, soğuk suya girer ve kendini temizlerdi. Ancak kendisi de suya tek konulmalıdır. Ve ifadesini verdikten sonra herkese aforoz edildiğini ve herhangi birinin onunla ilişki kurmasının kanunsuz olduğunu açıklardı".[64]

Sonraki dönemlerde XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca ise kilise, Hristiyanları kaâfirlerin kölesi olmaktan kurtarma çabalarında daha baskıcı davranmıştır.[65] Bu konuda iki papa, inançlı olmayanların gücüne olan bağlantıyı sağlayan Cenovalı köle tacirlerini suçlamıştır. 1425 yılında bir papa, Hıristiyan köle tacirlerini ve dağıtıcılarını aforoz etmekle tehdit etmiştir ve Yahudilere elbiselerinin üzerlerine yüz kızartıcı rozet takmayı emretmiştir. Bunları Hıristiyanların satın alınmalarını önlemek için yapmışlardır. Fakat tüccarlar, binlerce köleyi ellerinde bulundurdukları için onların ırklarına, kökenlerine ve dinlerine dikkat etmiyorlardı. Özellikle de Karadeniz ticaretinde Hristiyan köle, Yahudi bir efendiden onun dinini paylaşmak isteyen birine satılırdı. [66]

---

[63] *"Law of the familia of the church of Worms, ca. 1024/25* (*Lex familie Wormatiensis*, Weinrich", Belge No: 22, ss. 90 vd.

[64] J.H. Robinson,*Readings in European History,* c. I, Boston, 1904, s.189-190.

[65] Hristiyan dünyasının Doğu dünyası ile bu konuda tüm ticari ilişkilerini kesmesi noktasında ayrıntılı bilgi için bkz. Norman Daniel, *Islam and the West:TheMaking of an Image*, Edinburgh, 1960, s. 115. David Brion Davis, *The Problem of Slavery in Western Culture,* s. 99-100.

[66] David BrionDavis, *The Problem of Slavery in Western Culture,* s. 100.

Fransa kralları aslında bu azat edilme işlerinden 1246 yılına kadar büyük gelir sağlamışlardır. Çünkü XII. yüzyılda yaşanan mali kriz bunların azat edilmeleriyle sağlanan nakit para ile aşılmıştır. Son bir satış ise İngiltere'de I. Elizabeth tarafından 1575 yılında yapılmıştır.[67]

Montesquieu'ya göre ise Avrupa da "Feodal Yasalar"ın kurulması "Sui Generis" yani bir fenomen olup "dünyada bir kez rastlanmış olup, belki de bir daha hiç rastlanmayacak bir olaydır". Voltaire ise bu sözlere, "Feodalite bir olay değildir; dünyamızın dörtte üçünde, farklı yönetimler altında var olmuş çok eski bir biçimdir" diyerek karşı çıkmıştır. Günümüze, bilim genellikle Voltaire'in tarafın da yer almaktadır. Batılı tarihçiler de bazen bu kavramlar karşısında gizlice kaygıya kapılmaktan geri kalmamaktadırlar. Benjamin Guerard, feodal toplumun temelinin toprak olduğunu söylemektedir. Jacques Flach, "hayır, insan gruplarıdır" diye yanıtlamaktadır. Evrensel tarihin bugün her tarafa saçılmış olduğunu fark ettiği yabancı feodaliteler, Guerard'intanımına mı yoksa Flach'ın tanımına mı uygun düşmektedirler?[68]

Bu arada din de köleliğin yok olmasında önemli bir rol oynamıştır. [69]Kilise, köle sahiplerini desteklemek için yardım etmiştir. 324 yılındaki Granges konsilinde, eğer acıma duygusu altında bir köleye kölelikten çıkmak için efendisini küçümsemeye önderlik ediniliyorsa, onu lanetleyelim diyerek bir karar almıştır. Hatta Kilise, dünyada en çok köleye sahip olan kurumdur. Karolenjler döneminde, Alcuin tarafından yönetilen 4 manastır, 20,000 köleye iş vermiştir. Hatta Toledo'daki 16. Konsil, en az 10 köleye sahip olmayan papazların tam günlük durumunu destekleyemeyeceğine dair hükümler vermiştir. 916 yılında Altheim konsili, kiliseyi terk eden ile efendisinden kaçan bir köle arasında bir paralellik yapmıştır. Kilise, efendilerinden kaçan kölelere sığınak sağlamayı reddetmiştir. Örneğin havari Paul, Ephesians'da "Köleler, dünyadaki efendilerine Hristiyanlığa hizmet olsun diye boyun eğerler. İnsanlara yaranmak için hizmet dışı bir şey önermeyin. Hristiyan köleler olarak Tanrı'nın iyiliğine çalışın". Paul'un bu yazdıklarına karşın "Ey efendiler siz, tehdit kullanmaktan vazgeçin. Onlarla aynı şeyleri yapmalısınız. Her ikiniz de gökyüzünde aynı efendiye sahipsiniz onun üzerine olan kimse yoktur" denilmektedir.[70]

Modern zamanlara gelindiğinde bu konunun şekil değiştirerek farklı amaçlarla karşımıza çıktığını görüyoruz. Şöyle ki; Manoryalizmin feodalizm ile karıştırılması ve feodalizmi endüstri devrimi öncesi tarım toplumlarının bir bileşeni olarak tanımlamak 1970'lerin sonunda tekrar gündeme gelmiştir.[71] Bu görüşün doğal bir uzantısı da feodalizmi çökerten şeyin endüstri öncesi toplumun sınırlı toprak ve toprağa bağlı ekonomik kaynakları çevresinde gerçekleşen demografik hareketlerin toplumu yeniden şekillendirmesi olduğu şeklindeki bir yaklaşımdı. XIV. ve XV.

---

[67] I. S. Leadem, "The Last Days of Bandage in England*", Law Quarterly Review,* IX,C.P.R., 1361-4, s. 509.

[68]Marc Bloch, *Feodal Toplum*, s. 575.

[69]CoryMckay, *The Disappearence of Ancient Slavery* ,McGill Üniversitesi Kanada, s. 4

[70]Aynı eser, s. 4-5.

[71] R. H. Hilton, "A Crisis of Feudalism", *Past and Present,* 80, 1978, s. 5.

yüzyıllardaki feodal kriz ve manoryal sistemin çökmesine ilişkin olarak ürünün satışından yüksek kazanç elde etmek mümkün olduğunda lord toprağı bizzat işletiyor ve serflerin hizmet yükümlülükleri miktarını arttırıyordu.[72] Nüfusun ünlü 1348 veba salgını ve açlık gibi düşüş yaşadığı dönemlerde lordlar zaman zaman feodal yükümlülükleri yeniden tanımlayabiliyorlar ve feodal düzende değişimler olabiliyordu. Sonuç olarak buna göre feodalizm, modern dönemde üretim ilişkileri endüstri devrimi ile birlikte bir şekilde yeniden var olmuş bir sosyal yapıydı.[73]

SONUÇ

Anlaşılacağı üzere kölelik, feodalite ve özgürlük üçgeni içerisinde köleler, köle olmayan ya da hür olan insanların hepsi bir gelir karşılığında işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Yasal köleliğin sonu, kelimenin tam anlamıyla sınırlandırılmamış özgürlük manasına ihtiyaç duymamaktaydı artık.[74]

Orta Çağ'ların politik teorisinin ilk kaynağı, imparatorluğun belirli yerlerinde ve de felsefede bulunmaktadır. Eğer bu düşüncenin genel karakteristiğinin en önemli özelliklerini seçmeye çalışırsak doğa ve kongre ya da sözleşme arasında bir ayrım olduğu sonucuna ulaşılacaktır. Kölelik ve zenginlik gibi toplumun önemli kurumları kendiliğinden oluşmamıştı; birer sözleşme idiler. Unutulmamalıdır ki; bunlar, XVII. ve XVIII. yüzyıllara politika ve felsefeye ve de topluma Rönesans'a Orta Çağlar'dan geçiş unsurlarıdır.

KAYNAKÇA

- "Agobardi Lugdunensis Opera Omnia", *Opusculum*VI, (Çev. W. L. North, Ed. L. Van Acker), Corpus Christianorum- Continuatio Mediaevalis 52, Turnholt: Brepols, 1981, ss. 115-117.
- Aydemir, Cahit - Güneş,HüseyinHaşimi,"Merkantilizm'in Ortaya Çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, c. V, S. 15, 2006,s.138.
- Berkhofer, Robert; "Serfdom in Medieval Europe",*The HistoricalEncylopedia of World Slavery*, s. 576-577.
- Bisson, Thomas N.; "Medieval Lordship", *Speculum*, c. 70, No. 4 , 1995, s.746.
- Bloch, Marc; *Slavery and Serfdom in the Middle Ages, (Trz).*

[72] E. A. Kosminsky, 'The Evolution of Feudal Rent in Englandfrom the XIth to the XVth Centuries', *Past and Present*, 7, 1955, s. 13.

[73] T. Tolga Gümüş, "Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* c. 29, S. 47, Ankara, 2010, s.56.

[74] L. Stanley, "Engerman,Slavery at Different Times and Places", *The AmericanHistoricalReview*, c. 105, No. 2 (Nisan, 2000), s. 481; Orlando Patterson, *Slavery and Social Death: A Comparative Study* , Cambridge, Mass., 1982, ss.240-61; Alexander J. Carlyle , "The Sources of Medieval Political Theory and its Connection with Medieval Politics", *The American Historical Review*, c. 19, No. 1 1913, s. 3.

- Bloch, Marc;*Feodal Toplum, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay),*Doğu-Batı yay., Ankara, 2005.
- Bois, Guy; *The Transformation of the year: 1000: The Village of Lour-nandfromAntiquity to Feudalism,* Manchester, 1992.
- Bonnassie, Pierre;*From Slavery to Feudalism in South Western Europe*.
- Brunner, Karl; "Continuity and Discontinuity of Roman Agricultural Knowledge in the Early Middle Ages", *Agriculture in the Middle Ages-Technology, Practice and Representation,* (Ed. Del Sweeney), Philadelphia, 1995,s. 30.
- Brussels, N.;*L'u'sageGénéralDesFiefs En France,* 1727.
- Carlyle , Alexander J.; "The Sources of Medieval PoliticalTheory and its Connection with Medieval Politics", *The American Historical Review*, c. 19, No. 1, 1913, s. 3.
- Challeye, Felicien; *Mülkiyetin Tarihi*, (Çev. Aytuğ Turgut), Remzi Kitabe-vi, İstanbul, 1969.
- Comer, Jim; "Vikings",*The HistoricalEncylopedia of World Slavery,*c.II, s.674-675.
- Daniel, Norman; *Islam and the West:The Making of an Image*, Edinburgh, 1960.
- Davies, Norman;*Avrupa Tarihi,* (Çeviri Ed: Mehmet Ali Kılıçbay), (Çev: Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya), İmge yay., Ankara, 2006.
- Davis, David Brion;*The Problem of Slavery in Western Culture,* Cornell Üniversitesi yay., New York, 1966.
- Duby, Georges;*La societeaux XIe et XIIe siecles dans la regionmdconnai-se*, Paris, 1953.
- Ennals, Richard;*From Slavery to Citizenship,* John Wiley Sons yay., USA, 2007.
- Ganshof, F.L.;*Qu'est-ce que la feodalite,* Brüksel, 1944.
- Goff, Jacques le; *Orta Çağ Tüccarları ve Bankerleri,*(Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı yay., Ankara, 2018.
- Goff, Jacques Le; "The Symbolic Ritual of Vassalage", *in Time, Work, and Culture in the Middle Ages*, (Çev. Arthur Goldhammer), Chicago, 1980, ss. 237-87.
- Goff, Jacques Le;*Orta Çağ Batı Uygarlığı,* (Çev.Hanife Güven- Uğur Gü-ven), Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1999.
- Gümüş, T. Tolga; "Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* c. 29, S. 47, Ankara, 2010, s.56.
- Güngören, Ahmet ; *Cadılığın Günbatımı*, Patika yay, 1998.
- Hançerlioğlu, Orhan; *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul,1972.
- Heaton, Herbert; *Avrupa İktisat Tarihi İlkçağdan Sanayi Devrimine*, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge yay., Ankara, 1995.

- Henning, J.; "Gefangenenfesseln im slawischen Siedlungsraumund der europaische Sklaverhandel im 6. bis 12. Jahrhundert", *Germania 70,* 1992, ss. 403-426;
- Henning, Joachim; "Slavery orFreedom? Europe's EconomicAdvancement", Early Medieval Europe, 12 (39, Blackwell yay., 2003, ss. 269-277.
- Hilton, R.H.;*The Decline of Serfdom in Medieval England*, Great Briton, 1969.
- Hilton, R. H.; "Peasant Movements Before1381", *Essays in Economic History*, (Ed. E. Carus-Wilson), c. II, 1962.
- Hilton, R. H.; "A Crisis of Feudalism", *Past and Present*, 80, 1978.
- Holt, J. C.; "Politics and Property in Early Medieval England", *Past and Present* 57 1972, ss. 3-52.
- Hudson, John *Land; Law, and Lordship in Anglo-Norman England,* Oxford, 1994.
- Hunt, Edwin S.-Murray, James M.;*A History of Business in Medieval Europe, 1200-1550, Cambridge Üniversitesi yay, America, 1999.*
- Hyams, Paul R.; "Warranty and GoodLordship in Twelfth-Century England",*Law and History Review 5,* 1987, ss. 437-503.
- Hyams, Paul R.;*King, Lords and Peasants in Medieval England: The CommonLaw of Villeinage in the Twelfth and ThirteenthCenturies*, Oxford, 1980.
- Hz. Musa, "Yaratılış Kitabı", *Tevrat,* Bölüm 24, Konu 35.
- Janos, M.; "Serfs and Serfdom":Words and Things", *Review,* 1980,ss.3-18.
- Kılıç, Ramazan - Demirçelik, Mine;"Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Sürecinde Orta Çağ Ve Reform Hareketi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kütahya, 2011, s. 181-190.
- Kosminsky, E. A.;"The Evolution of FeudalRent in Englandfrom the XIth to the XVth Centuries", *Past and Present,* 7, 1955, s. 12-36.
- *Law of the familia of the church of Worms, ca. 1024/25*(*LexfamilieWormatiensis*, Weinrich Belge No: 22, ss.90.
- Leadem, "I. S.; The Last Days of Bandage in England*", Law Quarterly Review,* IX,C.P.R., 1361-4.
- Lee,Lori; "ArchaeologicalRecord of the Slave Trade",*The Historical Encyclopedia of World Slavery,* c.I, s. 47-48.
- Levine, David;*At the Dawn of Modernity,* California Üniversitesi yay., Los Angeles-Londra, 2001.
- Martin, Sean; *Orta Çağ'da Veba-Kara Ölüm,*(Çev. Cumhur Atay),Kalkedon yay., İstanbul, 2011.
- Mckay, Cory; *The Disappearence of Ancient Slavery* ,McGill Üniversitesi,Kanada, (Trz).
- Milsom, S. F. C.;*The Legal Framework of English Feudalism* Cambridge, 1976.

- *Monumenta Germania Legum*, Bölüm ii, 2 (CodexTheod. iii, 3,I; Codex Justianus. IV,43,I,2).
- Muldan, James; "SpiritualFreedom-Physical Slavery: The Medieval Church and Slavery", *Ave Maria LawReview,* 2005, ss.69-92.
- Mundy, John; H. *Europe in the High Middle Ages 1150-1309,* Longman yay., Londra, 1991.
- Nieboer, H. J.;*Slavery as an Industrial System, Ethnological Researches* , The Hague, 1900.
- Nikiforuk, Andrew;*Mahşerin Dördüncü Atlısı-Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, (Çev. Selahattin Erkanlı), İletişim yay., İstanbul, 2000.
- Oman, Charles;*The Great Revolt of 1381,*Clarendon yay., Oxford, 1906.
- Hançerlioğlu, Orhan; *Düşünce Tarihi,*Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Roux, Patrick Le; Roma İmparatorluğu, (Çev. İsmail Yerguz), Dost yay., Ankara, 2005.
- Patterson, Orlando;*Slavery and SocialDeath: A Comparative Study* , Cambridge, Mass., 1982, ss.240-61.
- Pelteret, David A. E.;*Slavery in early Medieval England From the Reign of AlfredUntil the Twelfth Century,* Great Britain, 1995.
- Phillips, William D. ; *Slavery from Roman Times to the Early Transatlantic Trade,* Manchester Üniversitesi yay., America, 1985.
- Roberts, J. M.;*Avrupa Tarihi,* (Çev.Fethi Aytuna), İnkilap yay., İstanbul, 2010.
- Robinson,J.H.;*Readings in European History,* c. I, Boston, 1904.
- Roper, HughTrevor; *The Rise of Christian Europe,*Londra, 1966.
- Rotz, Rhiman A.; "Class Structure: Western", *Dictionary of Middle Ages,* (Ed. Joseph R. Strayer), c. 7., Charles Scribner's yay., New York, , s. 419.
- Sayer, François;*MuslimSlaves and Freedmen in Medieval Portugal, Al-Qantara,* XXVIII,2,2007.
- Seignobos, C.;*Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi* (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık yay., İstanbul, 1960.
- Spufford, Peter; "Trade in Fourteenth Century", *Cambridge Medieval History,* 1300-1415, (Ed. Michael Jones),Cambridge Üniversitesi yay., USA, 2000.
- St. Augustinus, *İtiraflar, (*Çev. Çiğdem Dürüşken), Alfa yay., İstanbul, 2014.
- Stanley, L.; "Engerman,Slavery at Different Times and Places", *The AmericanHistoricalReview,* c. 105, No. 2 ,2000, s. 481.
- Stenton,F.M. *; The First Century of English Feudalism, 1066-1166,* Oxford, 1961.
- *The Statutes of the Realm: Printed by Command of His Majesty King George the Third,* in Pursuance of an Address of the House of Commons of Great Britain, From Original Records and Authentic *Manuscripts,* (Ed. A. Luders), c. I, Londra, 1810-1828.

- Tocqueville, Alxis de;*Writings on Empire and Slavery,* (Ed. ve Çev. Jennifer Pitts), The John Hopkins Üniversitesi yay., Baltimore-Londra, 2001.
- Ülgen Pınar; "Orta Çağ Avrupa'sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış", *Mukaddime Dergisi,* S.I, Mardin, 2010.
- Ülgen, Pınar;*Orta Çağ Avrupa'sının Ölümle Dansı,* Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul, 2017.
- Verlinden, Ç.;*L'esclavage dans I'Europemedievale I, Bruges,* 1955-Ghent,1977.
- White, Lynn; "Medieval Engineering and the Sociology of Knowledge", *Pacific HistoricalReview,* c. 44, No. 1 ,1975.
- Wyatt, David;*Slaves and Warriors in Early Medieval Britain and Ireland 800-1200,*Brill yay.,Leibon- Boston, 2009.

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ (1918-1920) DÖNƏMİ ŞEİRDƏ TURAN İDEYASI

AZERBAYCAN HALK CUMHURİYETİ (1918-1920) DÖNEMİ ŞİİRDE TURAN İDEYASI

TURAN'S IDEA IN THE POETRY OF AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC (1918-1920)

ИДЕЯ ТУРАНА В ПОЭЗИИ ПЕРИОДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (1918-1920)

Dr. Öğr. Üyesi Afina BARMANBAY*

XÜLASƏ

XX əsrin əvvəllərində bütün dünyada baş verən inqilablar və müharibələr ədəbi-mədəni həyata da öz təsirini göstərdi. Balkan müharibələrindən başlayaraq get-gedə güclənən Turançılıq ideyası Birinci Dünya Müharibəsində zirvəyə yerləşdi. Bunun əsl səbəbi rus və Avropa imperializminin, dolayısıyla əslində bir xaçlı savaşının elan edilməsiydi. Dünya müsəlmanlarının xilafəti və türk dünyasının yeganə hamisi Osmanlı dövləti dörd tərəfdən hücuma məruz qalmışdı. Belə bir zamanda başda Azərbaycan olmaq üzrə türk xalqlarının ədəbiyyatında meydana gəlib, sürətlə geniş coğrafiyaya yayılan Turançılıq ideyası ən çox şeirdə öz əksini tapmışdı. Bu dönəm ədəbiyyatında şeir ən güclü, ən təsirli və ən sürətli təsir vasitəsinə çerilmişdi. Azərbaycan Cümhuriyyəti dönəmində Azərbaycana, onun istiqlaliyyətinə və bayrağına, Türk Ordusuna həsr edilmiş çok sayda gözəl ədəbi örnəklər yarandı. Bu dönəm ədəbiyyatındakı Turançılıq ideyası yeni mərhələyə qədəm qoydu. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan ədəbiyyatında Turançılıq və Azərbaycançılıq əsasən bir-birindən ayrı paralel yollar kimi tədqiq edilmişdir. Bəzi tədqiqatcıların isə sovet düşüncə mexanizmindən xilas olmayıb, bu iki ideologiyadan bir-birinə əks ideyalar kimi bəhs etdiyi də müşahidə edilməkdədir. Halbuki Turançı fikirləri təbliğ edən əsərlərdə Azərbaycan və onun

* Kafkas Üniversitesi FEF Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.Kars/TÜRKİYE (afina.barmanbay@gmail.com)

istiqlaliyyəti Turana gedən yolda bir mərtəbə, Turanın bir parçası, Turanın mərkəzi kimi dəyərləndirilmişdir. Məqaləmizdə Azərbaycan Cümhuriyyəti dönəmində yazılmış şeirlərdəki Turançılıq ideyası nəzərdən keçirilərək, müstəqil Azərbaycandan Turan idealına baxış bədii nümunələr əsasında tədqiq edilmişdir. Çalışmamızın Türkdilli xalgların edebiyyatında Turan ideyasınının tetdigigi meselelerinde faydalı olacağını umuyoruz.

Açar Sözlər: Turan, Azərbaycan Cümhuriyyəti, Türk Ordusu**,** İstiqlal.

ÖZ

XX. yüzyıl başlarında dünyayı kasıp kavuran inkılâp ve savaşlar edebi-kültürel hayata etkisini gösterdi. Balkan savaşlarından başlayarak giderek daha da güçlenen Turancılık ideası I. Dünya Savaşı döneminde zirveye tırmandı. Bunun asıl sebebi Rus ve Avrupa emperyalizminin, dolayısıyla aslında bir haçlı savaşının ilan edilmesiydi. Dünya Müslümanlarının hilafeti ve Türk dünyasının tek hamisi Osmanlı devleti köşeye sıkıştırılmış vaziyetteydi. Böyle bir zamanda başta Azerbaycan olmak üzere Türk halklarının edebiyatında meydana gelip, hızla geniş coğrafyaya yayılan Turancılık ideasının edebiyata, daha çok ise şiire yansıdığını görebiliriz. Bu dönem edebiyatında şiir en güçlü ve en hızlı etki aracıydı. Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde Azerbaycan'a, onun istiklaline ve bayrağına, Türk Ordusuna ithaf edilmiş çok sayıda güzel edebi örnekler yarandı. Bu dönem edebiyatındaki Turancılık ideası yeni mertebeye ulaştı. Bilindiği üzere Azerbaycan edebiyatında Turancılık ve Azerbaycancılık meseleleri birbirinden ayrı, paralel yollar gibi araştırılmıştır. Birçok araştırmacıların ise Sovyet düşünce mekanizmasından kurtulamayıp bu iki ideolojiden birbirine zıt idealar gibi bahsettiği de görülmektedir. Hâlbuki Turancı görüşlerin aksedildiği eserlerde Azerbaycan ve onun istiklali Turan'a giden yolda bir mertebe, Turan'ın bir parçası, Turan'ın merkezi gibi değerlendirilmiştir. Çalışmamızda Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde yazılmış şiirlerdeki Turancılık ideası gözden geçirilerek bağımsız Azerbaycan'dan Turan idealine bakış bedii örnekler esasında tetkik edilmiştir. Çalışmamızın Türk halklarının edebiyatında Turan ideasının tetkiki meselelerinde faydalı olacağını umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Turan, Azerbaycan Cumhuriyeti, Türk Ordusu**,** İstiklal.

ABSTRACT

The revolutions and wars took place all over the world at the beginning of the XX century also influenced on the literary and cultural life. Turan's idea started from the beginning of Balkan wars gradually rose to its top during the First World War So that idea appeared and then rapidly widespread in the literature of Turkic peoples as well as in Azerbaijan literature and it most reflected in poetry. It should be noted that the ideas of Turan and Azerbaijanity were investigated in Azerbaijani literature mostly separately, parallel to each other. Some researchers couldn't escape from the mechanism of Soviet thinking and represent those two ideologies as opposed to each other. While in the works promoting the idea of Turanism Azerbaijan and its independence were shown and consider to be the part of Turan, the

centre of Turan. Turan's ideas in the poems written during the Azerbaijan Democratic Republic were investigated on the basis of literary samples.

Key Words: Turan, Azerbaijan Republic, Turkish Army, Independence.

GİRİŞ

"XX. əsrın əvvəllərində məfkurə sahəsində mübarizələrin kəskinləşməsi ilə əlaqədar olaraq ədəbiyyatın ictimai əhəmiyyəti də artmışdı" (Talıbzadə, 1984: 109). Xalqın müxtəlif təbəqələrinin ədəbiyyata baxışlarındakı fərqlər də bu dönəmdə daha çox hiss edilməyə başladı, çoxsaylı mətbuat orqanları onlara öz fikirlərini, ideyalarını ədəbi əsərlər vasitəsilə yaymağa imkan yaratdı. XX əsr yazıçı və şairləri ədəbiyyatdan ən güclü təsiredici vasitə kimi istifadə etdilər. Şeir dərin duyğu, geniş xəyal gücü, zəngin simvol və rəmzlərlə oxuyucunu qısa müddətdə təsiri altına sala bilir. Şeir, xüsusilə, Azərbaycanda qəlbləri fəth edən ən mühim təsir vasitəsidir. Həsən Bəy Zərdabinin (1837-1907) dediyi kimi, *"Bizim Qafqaz müsəlmanlarına heç bir yazı və dil ilə deyilən söz o qədər əsər etməz, necə ki, şeir ilə deyilən söz"* (Zərdabi, 1906). Əlibəy Hüseynzadənin "Turan" şeirindən (Hüseynzadə, 1906) sonra ədəbiyyatda bu mövzudakı şeirlərin sayı sürətlə artmışdır. Balkan müharibələrinin təsiriylə başqa Türk ellərində olduğu kimi Azərbaycanda da milli ədəbiyyatın istiqaməti müəyyənləşmişdi. Hələ 1914-cü ildə Əhməd Cavadın yazdığı "Çırpınırdı Qaradəniz" - o dönəm Azərbaycan ədəbiyyatındakı Turan idealını ifadə edən ən məşhur şeir idi. Osmanlı, İran və Rusiya türklərinin qabaqcıl ziyalıları rəsmi olmasa da ortaq bir ədəbi mühit yaratmışdılar. Bu ədəbi mühitdə M.Hadi, H.Cavid, A.Şaiq, C.Məmmədquluzadə, Ö.F.Nemanzadə, Ə.Cavad, Ə.Müznib, C.Cabbarlı kimi şairlərin özünəməxsus yerləri vardı. XX əsrin əvvəllərində "Bakı Müsəlman Cəmiyyəti Xeyriyyəsi"nin fəaliyyəti Qars, Ərdahan, Ərzurum, Artvin, Rizə, Trabzon, Ordu bölgələrinə qədər uzanmış, bu dövr tarixə "Qardaş köməyi" olaraq düşmüşdür. 1917-ci ildə çıxarılan eyniadlı xüsusi dərgi buraxılışında isə Türk dünyasının hər tərəfindən müxtəlif şair və yazıçıların, ziyalıların mövcud vəziyyətə həsr edilmiş əsərləri toplanmışdır. 1917-ci il rus inqilabından sonra Lenin Çar Rusiyasının müstəmləkəsi olan xalqların öz müqəddəratlarını təyinetmə haqqlarını elan etdikdən sonra Azərbaycanda milli dövlət yaratmaq arzuları şeirlərin əsas mövzularından birinə çevrildi. Vətən, millət, azadlıq, istiqlal kimi ən müqəddəs anlayışlar həm romantik, həm də realist şeir dilinin əzbərinə çevrildi (Ağayev, 2002: 65).

CÜMHURİYYƏT DÖNƏMİNDƏ "TURAN" MÖVZULU ŞEİRLƏR

Azərbaycan Cümhuriyyəti dönəmində ədəbiyyatdakı Turançılıq ideyası yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Təəssüfedici haldır ki, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Turançılıq və Azərbaycançılıq ideyaları çox vaxt paralel yollar kimi tədqiq edilir. Bəzi tədqiqatcılar isə sovet düşüncə mexanizmindən xilas olmayıb, bu iki ideologiyadan bir-birinə əks ideyalar kimi bəhs etdiyi də müşahidə edilməkdədir. Halbuki Cümhuriyyət dönəmi milli şairlərin əsərlərində Turançılıq və Azərbaycançılıq ideyaları bütünün bir parçası kimi ələ alınmışdır. Turan idealını

təbliğ edən əsərlərdə Azərbaycan və onun istiqlaliyyəti Turana gedən yolda bir mərtəbə, Turanın bir parçası, Turanın mərkəzi kimi dəyərləndirilmişdir.

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının klassiklərindən, romantizm cərəyanının ən görkəmli şəxsiyyətlərindən olan **Hüseyn Cavid (1882-1941)** orijinal üslubu, əsərlərinin bəşəri mövzusu ilə Türk dünyasının önəmli şairləri arasında yer alır. Türk xalqlarının "ortaq dil", "ortaq tarix", "ortaq mədəniyyət" kimi məsələləri Cavidin əsərlərində ən yüksək səviyyədə təcəssüm etmişdir. Cavidin əsərlərinin əsl məziyyəti isə milli-islami yönü ilə birlikdə bəşəri keyfiyyətinin də yüksək səviyyədə olmasıdır.

Romantiklərlə realistlərin ideyalarının təməl nöqtəsi və əsas ortaq xüsusiyyəti maarif və mədəniyyət məsələləri idi. Sadəcə olaraq, maarif və mədəniyyət romantiklərin ideallarının başlanğıcıydı. Məsələn, "İblis" əsərində nəzəri cəlb edən problemlərdən biri də Turan idealıdır. Əsərdə Türk Ordusunun Hindistanı, Əfqanıstanı sarıb Altaylaradək çıxsa da həmişə xəyanətə uğradığı və siyasətdə uduzduğu üçün son məqsədinə çata bilmədiyi fikri irəli sürülür. Cavid, vəziyyətdən çıxış yolunu maaarifdə, milli kültür süzgəcindən keçirilmiş mədəniyyətdə və siyasi gözüaçıqlıqda görür:

Turana qılıncdan daha kəskin ulu qüvvət,
Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət... (Cavid, 2005: 27).

"Fəlsəfəçiliyə, fəlsəfi axtarışlara meyl başqa romantiklərdə də vardır. Lakin bu meyl M.Hadi və H.Caviddə daha qüvvətli və davamlı idi" (Cəfərov, 1963: 150). **Məhəmməd Hadi (1879-1920)** 1918-ci ildə yazdığı **"Türkün nəğməsi"** şeirində 1914-cü ildən bəri davam edən I Dünya Müharibəsinin Türk dünyası üçün acınacaqlı sonuna fəryad edirdi:

Dörd ildə verilmiş bu qədər can hədər olmaz,
Məfkurə yolunda tökülən qan hədər olmaz. (Bayramoğlu, 2003: 127)

M.Hadinin sovet dövründə çap edilmiş əsərləri arasına daxil edilməyən bu şeir, təəssüf ki, son illərdəki təkrar nəşrlərə də əlavə edilməmişdir. Əlibəy Hüseynzadənin Türkiyədəki arxivinden çıxan "Abdüssəlimzadə Məhəmməd Hadi. Gəncə, 13 iyun 1918" qeydli **"Qəhrəman Türk əskərlərinə"** şeiri isə geniş ictimaiyyətə məlum deyil:

Türk oğluyuz, Osmanlıyız,
Namusluyuz, vicdanlıyız.
Tarihimiz meydandadır;
Dünya bilir ki şanlıyız. (Akpınar, 2007: 65)

Abdulla Şaiqin (1881-1959) 1918-ci ildə *"Türk ədəmi mərkəziyyət firqəsi "Müsavat"a ithaf"* epiqraflı **"Marş"** şeiri həm Turan idealı, həm də "Müsavat"ın Turançılıq ideyasındakı mövqeyini göstərdiyi üçün Azərbaycan ədəbiyyatında xüsusi yerə sahib olan şeirlərdəndir:

Dalğalanır üstümdə şanlı Turan bayrağı,
Alovlanır qəlbimdə Ərgənəkon ocağı!
Haydı, yola çıxalım, haqsızlığı yıxalım,
Turanda gün doğunca, zülmətlə çarpışalım. (Şaiq, 2005: 52)

A.Şaiqin **"Arazdan Turana"** şeiri isə Ziya Göyalpın **"Qızıl Alma**" dastanını, eyni zamanda Ə.Cavadın 1918-ci ildə yazdığı **"Bismillah"** şeirindəki *"O xan sarayında çiçəkli bir qız, Bəkliyor bizləri zəfər, bismillah!"* sətirlərini xatırladır. "Arazdan Turana" şeirində də bədii təsvir vasitələri, metaforalar güclüdür: "*Bingöl ətəklərindən coşğun Araz axaraq",* məmləkətlər aşdı, kükrəyib daşdı, *"Turan-İran dolaşdı", "Qafqaz elinə"* döndü. Vətənə sehrli divlər girmiş və dünya gözəlini tilsimləyib əsir almışlar. Gözəl:

İnlər: Yoxmu Turanda qurtaracaq ər bəni?
Nərdə o türk nişanlım, o qoç iyit? Yol alsın!
Şu sehirli tilsimi qırsın, bəni qurtarsın! (Şaiq, 2005: 60)

"Kür və Araz coşaraq bir-birinə qarışdı", qara xəbəri "Quzğun dəniz"ə çatdırdı. Dəniz *"Yara almış dişi bir arslan kibi inlədi", "köpürdü, daşdı Turan elinə*", *"Yüz milyonluq Turanı başdan-başa bürüdü"* (Şaiq, 2005: 60). Əsər xoşbəxt sonla bitir. "Quzğun dəniz"in – Xəzərin Turan ellərinə yayılan coşğun selləri bütün əngəlləri aradan qaldırır və "*Qızıl alma bağı"* qurtarılır:

Qızıl alma bağında gəzər dünya gözəli,
Gülər coşğun sevinclə türkün əlində əli. (Şaiq, 2005: 61)

"Bir romantik kimi çox vaxt rəmz və simvollara" üz tutan A.Şaiqin "Arazdan Turana" şeirində *"bu simvol mücərrəd deyil, real həyat faktlarına, olaylarına söykənir".* Belə ki, əsərdə əslində başda Bakı olmaq surətiylə Azərbaycanın rus-erməni birliklərindən azad edilib Cümhuriyyətin qurulması təsvir edilir. A.Şaiqdə *"azərbaycançılıq, türkçülük ve turançılıq bir-biri ile sıx bağlıdır"* (Saraçlı, 2007: 99).

Y. Qarayevin **Əhməd Cavad (1892-1937)** haqqında dediyi "Poeziyanın Rəsulzadəsi" (Qarayev, 2005: 6) ifadəsi indiyədək şairə verilmiş ən yüksək qiymət kimi dəyərləndirilməlidir. Həqiqətən də *""İntibah" - deyəndə ilkin xatırlanan Nizami olur. "Məhəbbət" deyəndə birinci Füzulinin adı çəkilir. "Cümhuriyyət" deyəndə yada hamıdan əvvəl Əhməd Cavad düşür*" (Qarayev, 2005: 4). M.Ə.Rəsulzadənin özü şairdən *"Milli qurtuluş hərəkatının, Azərbaycan ruhunun həssas tellərinə təsir dərəcəsini əks etdirən milli şair Əhməd Cavad"* (Rəsulzadə, 1991: 60) deyə bəhs etmişdir. Ə.Cavad 1919-cu ildə yazdığı şeirində *"dinin dirəyi"* hesab etdiyi Azərbaycan bayrağını *"Gedərkən Turana çıxdın qarşıma, Kölgən Dövlət quşu, qondu başıma!*" deyə orijinal üslubla tərənnüm edərək, yeni qurulmuş Azərbaycan Cümhuriyyətini Turanın təməl daşlarından biri olaraq görür (Cavad, 2005: 127). Ə.Cavad şeirlərində sadəcə adları keçən Azərbaycan, Qafqaz, İstanbul, Türküstan, Iraq, Volqa, İdilboyu, Sibir kimi yerlər onun Turan idealını açıqlayır. 1914-cü ildə yazdığı "Çırpınırdı Qaradəniz" şeirindən sonra **"Röyasını görmüşdüm", "İstanbul", "Bismillah", "Elin bayrağı", "Ey əskər", "Türk ordusuna", "Azərbaycan bayrağına", "Mən bulmuşam", "İngilis", "Mən kiməm", "Al bayrağa", "Şəhidlərə"** kimi Cümhuriyyət dönəmində yazdığı şeirləriylə Azərbaycan ədəbiyyatına adını qızıl hərflərlə həkk etdirən Ə.Cavad Türk dünyasının ortaq milli şairi ünvanını qazanmışdır.

Cəfər Cabbarlının (1899-1934) 1919-cu ildə yazdığı **"Sevdiyim"** şeiri Azərbaycan bayrağına ithaf edilmişdir. *"Altın köksün hilal-yıldız", "Yaşıl donlu,*

mavi gözlü, al duvaklı", "Can alıcı bir görkəmlə dağ başında duran" "Rahm Allahı, güzəlliklər tanrısı" bayraq - pək sevdiği qardaşlarına salam söylüyor. Sevgili bayrağın açıq-dağınıq tellərini bahar yeli oxşar, əliylə omzundakı saçlarına toxunaraq, Altaylardan, Altındağ-Ankaradan bəri tək-tək bütün Turan ellərini qucaqlamaq istər (Cabbarlı, 2005: 62-63). C.Cabbarlı yenə 1919-cu ildə yazdığı **"Azərbaycan bayrağına"** şeirində Azərbaycanın bayrağını vəsf edib rənglərin, ay-ulduzun mənalarını romantik boyalarla təsvir edir və şeirini aşağıdakı misralarla tamamlayır:

Yürəyimdə bir dilək var, o da doğru kəsilsin,
O gün olsun bir göy bayraq Turan üstə açılsın. (Cabbarlı, 2005: 64)

C.Cabbarlı Mirzəbala Məhəmmədzadəyə ithaf etdiyi **"Salam"** şeiri ilk dəfə "Istiqlal" qəzətinin 1 fevral 1920-ci il tarixli 5-ci nömrəsində çap edilmişdir (Cabbarlı, 2005: 316). "Turan ellərinə salam söyləyin" rədifli bu şeirdə Cabbarlı Altındağ- Ankaraya sabah yeliylə salam göndərir, ısmarıcını çatdırmaq üçün uçan durnalara, Baykal gölündə üzən ördəklərə yalvarır:

Dillərimiz Turan deyə yoruldu,
Turan ellərinə salam söyləyin. (Cabbarlı, 2005: 64)

İ.Ağayevin qeyd etdiyi kimi, **Əliabbas Müznib (1883-1938)** *"XX əsr Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrində bir şair, publisist, nasir, tərcüməçi, folklor toplayıcısı, görkəmli ədəbiyyatşünas alim, mədəniyyət xadimi, ən başlıcası xalqımızın milli azadlıq ideallarının mübariz bir fədaisi"* (Ağayev, 2003: 92) kimi lazımi dərəcədə tanıdılmamışdır. Ə. Müznibin 1919-cu ildə yazdığı **"Azərbaycan**" şeirindəki "*Turan irqi bu ölkədə boy atmış, İgidliyin sancağını ucaltmış"; "Turan boyu başka soya karışmaz, Kul olmaya hiçbir zaman alışmaz"* (Ağayev, 2003: 111) kimi misralar Turan və Azərbaycan ideallarının iç-içə olduğunu göstərmək baxımından diqqət çəkər.

QAFQAZ İSLAM ORDUSU VE TƏMSİLÇİLƏRİNƏ İTHAF EDİLEN ŞEİRLƏR

Hər bir ədəbi əsərin meydana gəlməsində tarixi-siyasi şəraitin rolu danılmazdır. Tarixin hər dövründə, xüsusilə bir xalqın müqəddəratının həll olunduğu vaxtlarda ədəbiyyatda ən sürətli reaksiyanı şeir vermişdir. 1918-ci il Türk xalqlarının həyatında ən ağır il olmuşdur. Bu tarixdə İstanbul işğal altındaydı. Bu tarixdə ermeni daşnakları Azərbaycanda yenə soyqırımı törətmişdilər. Amma bu ağrı-acılara baxmayaraq Azərbaycanda ilk dəfə bir Cümhuriyyət yaranmışdı. M. Ə. Rəsulzadə o dövrdəki vəziyyətin ağırlığını belə izah etmişdir: *"Şamaxının düçar olduğu təcavüzə Lənkəran, Səlyan, Quba, Nəvahi və Kürdəmir kimi qəza, şəhər və qəsəbələri dəxi məruz qaldı"(...) Belə bir təhlükə qarşısında milləti müdafiə edəcək yalnız bir Gəncə qalmışdı"*. Gəncə də təkdi, köməyi yoxdu. *"Bu müşkül vəziyyətdən milləti qurtaracaq yeganə bir çarə vardı: - TÜRKİYƏ! Ümidlər həp oraya mətuf idi. "O qardaş millət gələcək, bizi düşmən əlindən qurtaracaq!" Xəlqin bundan başqa bir ümidi qalmamışdı"* (Rəsulzadə, 1990: 37-38). Belə də oldu. Uduzmaqda olduğu I Dünya müharibəsində müxtəlif cəbhələrdə vuruşduğuna, torpaqlarının əldən getməsinə və müharibə müttəfiqlərinin

etirazlarına baxmayaraq "Turan cəngavəri" Enver Paşa qardaşı Nuru Paşa komutanlığında Qafqaz İslam Ordusu qurub Azərbaycana göndərdi. O vaxt dəhşətli bir anarxiyaya məruz qalan, digər tərəfdən də bolşevik təcavüzü ilə təhdid olunan Gəncə, *"**Nuru Paşanı göydən enmiş xilaskar bir mələk** kimi tələqqi etmişdi"* (Rəsulzadə, 1990: 39). Osmanlı əskərləri Azərbaycandakı *"şəhadətləri ilə türklüyə yeni bir siyasi vücud əta*" etdilər (Rəsulzadə, 1990: 43). Bu dönəm edebiyyatda Azerbaycan xalgının canını, namus ve şerefini, bugününü ve geleceyini goruyub temin etmek üçün canlarını feda eden Türk ordusuna, Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Nuru Paşaya və "Turanın baş komandanı" Ənvər Paşaya ithaf edilən əsərlərin sayı çoxalmışdır. C.Cabbarlının "Trablis müharibəsi" və "Ədirnə Fəthi" əsərlərində Osmanlının Balkan Müharibələri dönəmi ələ alınmış, Ənvər Paşa obrazı canlandırılmışdır. "Bakı müharibəsi" isə *"Nuri Paşaya, Mürsəl Paşaya, Məhəmməd Tofiq bəyə minnətdarlıq çələngi"* idi (Rüstəmli, 2018: 55). A.Rüstəmli bu əsəri C.Cabbarlının *"əzəli və əbədi qardaş Türkiyə xalqının keçmişinə" "həsr etdiyi trilogiyanın - "Ulduz" və "Ədirnə fəthi" pyeslərindən sonra üçüncü dəyərli hissəsi"* hesab edir (Rüstəmli, 2018: 56).

Əhməd Cavad Azərbaycanı erməni daşnaklarından və rus bolşeviklərindən azad etmək üçün gələn Qafqaz İslam Ordusuna ithaf etdiyi **"Türk ordusuna"** şeirində **"***şanlı ölkənin şanlı ordusu"*nun Turandan rusu qovduğunu söyləməklə (Cavad, 2005: 143) Azərbaycanı Turan adlandırır. Şairin 1919-cu ildə yazdığı **"Şəhidlərə"** şeiri isə Osmanlı şəhidlərinin ruhuna və qəhrəmanlıqlarına dərin ehtiramla doludur. Təsadüfi deyil ki, M.Ə.Rəsulzadə bu şeirin təsiriylə aşağıdakı sözləri yazmışdır: *"Əvət, Azərbaycanın hər cəhətində şairin təsvir etdiyi "Sarmaşıqlı bir məzar" bulursunuz ki, "qızlar, gəlinlər" tərəfindən ziyarətgah halına qonulan bu məzar, qardaş imdadına qoşan "TÜRK" məzarıdır"* (Rəsulzadə, 1990: 43).

Bu illərdə Əlabbas Müznibin yazdığı **"Qazi Ənvər Paşa (Hürriyyət qəhrəmanı, Ədirnə fatehi, Dardanel müdafei)"** şeirində Ənvər Paşa "Türkün qolu, türkün gücü, türkün qılıncı" və "Türkün böyüyü" olaraq tərənnüm edilir:

Türkün böyüyü kimdi, sorulduqda tamamən:
Ənvər Paşa, Ənvər Paşa, Ənvər Paşa derlər. (Ağayev, 2003: 115)

Yenə Ə.Müznibin *"Əmir Teymur nişanlı Məhəmməd Tofiq bəyə xatirə"* epiqraflı **"Yuğ qığılcımı"** şeirində "altun yurd" Azərbaycan - Türklüyün Turandakı bir şöbəsi olaraq təqdim edilir (Ağayev, 2003: 116).

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə misilsiz xidmətləri olan **Salman Mümtaz (1884-1941)** 1918-ci ildə Nuru paşayla Şəkidə görüşərək ona ithaf etdiyi **"Öyün, millət"** və Ənvər paşaya ithaf etdiyi **"Ənvəriyyə"** şeirlərini oxumuşdur (Tahirzadə, 2002: 5). "Ənvəriyyə" şeiri bu mövzuda yazılmış kamil sənət nümunələrindən biridir:

Yaşa, ey qazi-yi azam, yaşa, ey muhtəşəm Ənvər!
Sənlə fahr edir şimdi büyük sultan, ulu kaysər
Ki, sənsən dahi-yi devran, sənsən fatih-i kişvər,

Sana şayəstədir əlhakk tila ovrəngü zər əfsər .
Doğar mı madər-i giyti sənin tək bir də bir nər ər
Hayali ay kimi aydın, məramı gün kimi Ənvər?! (Mümtaz, arxiv)

NƏTİCƏ

XX əsrin əvvəllərində Türk dünyasında bir-biri ilə zincirləmə əlaqə içində olan ziyalıların ideolojik baxışları **İsmail bəy Qaspıralının (1851-1914)** *"dildə, fikirdə, işdə birlik"* düsturundan mayalanaraq **Əlibəy Hüseynzadənin (1864-1940)** "*Türk qanlı, müsəlman etiqadlı, firəng fikirli, Avropa qiyafətli fədai*" fikrindən bəslənmiş, **Ziya Göyalpın (1875-1924)** *"Türkləşmək, İslamlaşmaq, Müasirləşmək"* şüarıyla yetkinləşmişdir. Hətta Azərbaycanda *"Türkləşmək, İslamlaşmaq, Müasirləşmək"* fikri o qədər mənimsənilmişdir ki, **Məhəmməd Əmin Rəsulzadə (1884-1955)** vasitəsilə bu düstur - 1918-ci ildə Müsəlman Şərqdə qurulmuş ilk Parlamentli Cümhuriyyətin dövlət bayrağına da yansımışdır: Mavi – Türkləşməyi, yaşıl- İslamlaşmağı, qırmızı – Müasirləşməyi ifadə edir.

XX əsrin əvvəllərindəki müxtəlif fikir cərəyanları ilə zəngin şeir mühiti 1920-ci ilə qədər açıq şəkildə davam etmişdir. Bu dönəmdə vətənin taleyi ilə əlaqəli şeirlər vətən torpaqlarının gözəlliklərindən və təbiətindən bəhs etməkdən çox istiqlal, Türkçülük və Turancılıq kimi ideallarla yüklənmiş, ay-ulduz tərənnüm edilmişdir. *"Türküstan yellərinin alnını öpüb, dərdlərini anlatdığı"* bu bayraq, Azərbaycanın romantik şairlərinin *"Turana gedərkən qarşılarına çıxan",* toxunmağa belə qıymayıb *"kölgəsinin düşdüyü mübarək yeri öpdükləri"* (Cavad, 2005: 127) müqəddəs möcüzələri idi. O dönəmin vətənə və onun bayrağına pərəstiş edən milli aydınları Azərbaycanı Turanın bir parçası olaraq görürdülər və onları əsla bir-birindən ayrı təsəvvür etmirdilər. Bu, sadəcə Azərbaycanda deyil, bütün Türk ellərində belə idi. Eyni şeyi Osmanlıdakı milli münəvvərlər üçün də söyləyə bilərik:

Vətən nə Türkiyədir Türklərə, nə Türkistan,
Vətən, böyük və müəbbət bir ölkədir: Turan. **(Gökalp, 2017: 22)**

Qeyd etməliyik ki, XX əsrin əvvəllərində Turan idealının ədəbiyyatda atdığı təməl fikirlər Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra, 1990-cı illərdən bəri aktual məsələ kimi diqqət mərkəzindədir. Əslində bu problemin köklü həlli üçün məsələ geniş aspektdə ələ alınmalı, Azərbaycan ədəbi həyatı Türk dünyasının bir parçası olaraq tədqiq edilməlidir. Ümumiyyətlə, ədəbiyyatda Turan idealının dərindən və hərtərəfli öyrənilməsi üçün bütün Türk xalqlarıyla birlikdə ortaq layihələr həyata keçirmək şərtdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

Ağayev, İslam (2003). Əlabbas Muznib: Həyatı, yaradıcılığı, əsərlərindən seçmələr. Bakı: "Elm".

Ağayev, İslam (2002). XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan şeiri. Bakı: "Elm".

Akpınar, Yavuz (2007). "Hüseyinzade Ali Turan Bey'in Arşivinden: 1. Azerbaycanlı Şair *Muhammed Hadi*'nin Bilinmeyen Bir Şiiri: "*Kahraman Türk Askerlerine*", Kardeş Kalemler, Ankara, Sayı: 7, s. 62-67.

Bayramoğlu, Alxan (2003). Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə ədəbiyyat. Bakı: "Elm".

Cabbarlı, Cəfər (2005). Əsərləri, Dörd cilddə. I cild. Tərtib edəni, ön sözün və şərhlərin müəllifi: Asif Rüstəmli. Bakı: "Şərq-Qərb".

Cavad, Əhməd (2005). Seçilmiş əsərləri. Tərtib edəni: Əli Saləddin. (Bu kitab "Əhməd Cavad. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə" (Azərnəşr, 1992) nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır). Bakı: "Şərq-Qərb".

Cavid, Hüseyn (2005). Əsərləri. Beş cilddə. III cild. Bakı, "Lider nəşriyyat".

Cəfərov, M.Z. (1963). Azərbaycan Ədəbiyyatında Romantizm. Bakı: Azərb. SSR EA Nəşr.

Gökalp, Ziya (2017). Kızılelma. Şiirler. 4.Basım. İstanbul: "Ötüken".

Hüseynzadə, Əlibəy (1906). "Dəbistan", 7 yanvar, Nömrə:16.

Qarayev, Yaşar (2005). "Cümhuriyyət dövrü və onun poeziyada yaddaşı - Əhməd Cavad". Əhməd Cavad. Seçilmiş əsərləri. Bakı: "Şərq-Qərb", s.4-10.

Mümtaz, Salman. Arxiv. "Ənvəriyyə". Əlyazmalar İnstitutu. Fon: 20, siyahı: 1, Saxlama inventarı: 216, 1 vərəq.

Rəsulzadə, M.Ə. (1990). Azərbaycan Cümhuriyyəti. Bakı: "Elm".

Rəsulzadə, M.Ə. (1991). Əsrimizin Siyavuşu. Çağdaş Azərbaycan Ədəbiyyatı. Çağdaş Azərbaycan Tarixi, Bakı: "Gənclik".

Rüstəmli, Asif (2018). Cəfər Cabbarlı və milli istiqlal hərəkatı. Bakı: "Gənclik"

Saraçlı, Əflatun (2007). Azərbaycan yazıçıları Cümhuriyyət dönəmində. Bakı: "Elm".

Şaiq, Abdulla (2005). Seçilmiş Əsərləri. 3 cilddə, II cild, Bakı: "Avrasiya Press".

Talıbzadə, Kamal (1984), Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixi. Bakı: "Maarif" nəşriyyatı.

Tahirzadə, Ədalət (2002). Salman Mümtaz. Bakı: "Kür" nəşriyyatı.

Zərdabi, H. (1906). "Bizim nəğmələrimiz", "Həyat", 8 yanvar, Nömrə: 6.

KÜLTÜR EVRENİ DERGİSİ

ISSN: 1308-6197

Yayın İlkeleri

1) Kültür Evreni Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Kültür Evreni Dergisinde [halk bilimi, dil bilimi, müzik, edebiyat, Türklük bilimi, mitoloji] alanında makalelerin yanısıra; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Kültür Evreni Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Kültür Evreni Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Kültür Evreni Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle özet ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça özet ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özetler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özetler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özetler de kabul edilmeyecektir.

11) Özetler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özetini içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özetlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan proplem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. "Çok, az, büyük, biraz" vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların genellenebilir olup olmadığı, potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı

birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özette; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim öğesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a) Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özetler

–Türkçe özet ve anahtar kelimeler

-İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki özet ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

c) Makale Metni

d) Kaynakça

e) Ekler (varsa)

f) Geniş özet (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft World) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlülükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özetler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimeden az olmamalıdır. Yani, Kültür Evreni dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; "KAYNAKÇA" başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. "KAYNAKÇA" yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat(2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995)."Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik", *Cem,* V(49), s. 44-45]

22) Yazılar; e-posta (e-mail) olarak **(kulturevrenidergisi@gmail.com)** mail adresine gönderilecektir. Arzu edilirse yazılar; derginin **(www.kulturevreni.com)** sitesinde "makale gönder" menüsüne tıklanılarak ve ilgili alanlar doldurularak da gönderilebilir.

23) Dergi Temsilcilerine aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka **(kulturevrenidergisi@gmail.com**) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu'nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

25) Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

UNIVERSE CULTURE JOURNAL

ISSN: 1308-6197

Publication Principles

1) *Universe Culture* published four times a year is an international peer rewieved journal.

2) *Universe Culture* journal includes scientific articles about [folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology]. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are avaliable for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Universe Culture* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Universe Culture* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Turkmen, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and key words Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and key words.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and key words in Turkish, English and language of main text abstract and key words.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and key words.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and key words.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top ofless than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts schould also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts schould be comprehensible enaugh for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract schould enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

2) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as “So, little, big, little” etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Key words also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Key words schould be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they schould also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and schould reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

-Turkish abstracts and key words

-English abstracts (summary) and key words

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and key words in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS World program. Text, in Turkish or English schould be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they schould be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Universe Culture* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author’s name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of **“Bibliography”**. Those are listed in alphabetical order in that the surname of the auther mainly located. **“Bibliography”** will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [Köprülü, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of **(www.kulturevreni.com)** by clicking "article Send"in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail **(kulturevrenidergisi@gmail.com)** to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel.**(kulturevrenidergisi@gmail.com)**

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blanking principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes schould be made.

25) There will be no royalty payment after the publishment of these articles.

ЖУРНАЛ “МИР КУЛЬТУРЫ”

ISSN: 1308-6197

Требования по изданию

1) Журнал “Мир культуры” являеться реферированным журнаном и выходит в год четыре раза.

2) В журнале “Мир культуры”, наряду со статьями из области [фольклора, языковедения, музыки, литературы, тюркологии, мифологии] будут издаватся статьи из сферы (разговорной речи, репортажей), критики, презентации и информирования.

3) Статьи, которые будут печататься в журнале “Мир культуры”, не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи, в журнале “Мир культуры”, будут печататься на современном турецком языке, английском, русском языках и на разных диалектах турецкого языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский, Крымский и т.п).

5) Во всех статьях, издаваемых в журнале “Мир культуры” в указанном в 4-ой статье языках, можно исползовать латинский, арабский шрифт писменности и кирилицу. Однако, аннотации (abstract) и ключевые слова (keywords) должны быть латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на современном турецком языке, с аннотацией и ключевыми словами, объязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова на английском языке.

7) Кроме статей на современном турецком языке, все статьи издаваемые на диалектах турецкого языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на современном турецком , английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны состояться из 100-250 слов без абзаца. Категорически не будут приниматся аннотации с одним предложением и менее 100 или более 250 слов.

11) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны содержать краткий смысл самой статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новинки, методов исследования, диспута, предложений и результатов. Аннотация должна заинтересовать читателя. По нему читатель должен определить, стоит ли ему дочитывать до конца всю статью и связана ли она с его специалностью.

12) В аннотациях правильно должна быть поставлена проблема и указана путь его решения, чётко должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнены разницы между выдвинутой проблемой и похожими ему, указаны самые значительные итоги, открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные как “много, мало, большой, немножко” не должны приниматся, отчётливо должны определены значительные итоги и их вклад в науке. Информация должна быть уложена в одном предложении, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В них должна приниматся форма прошедшего времени. В аннотациях не приниминяются картины, рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколегии и научному совету в процессе издании, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны определены строго из числа применяемых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должна быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти. В статьях из сферы литературы следует соблюдать доступность к заглавию и автору произведения.

14) Заглавие статьи не должна превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идеи и обсуждение статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, анлийском и русском языках.

16) Правила писания статьи

g) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишеться заглавие на том языке, на котором написана статья

h) Аннотации

–Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишеться аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья

i) Текст статьи

j) Источники

k) Приложения (если имеются)

l) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылатся по программе (Microsoft World). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылатся фонты. Рисунки, ноты и т.п. из статьи должны высылатся соответственно с высокой растворимостью.

18)Статья, включая заглавие, аннотация, текст, сноски, источники и т.п. должна состоятся не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Мир культуры” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20)Сноски должны приниматься только для разьяснений. Они пишуться малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место заимствований и препровождений в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишуться в конце стятьи, перед примечаниями.

a) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995)."Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправлятся по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице **(www.kulturevreni.com)** клыкая над **"makale gönder"** надписью и заполняя форму **"Makale Gönder Formu".** Готовая стятья, вместе с заполненной формой исключительно должна отправляется по адресу **(kulturevrenidergisi@gmail.com)**

23) Представительям журнала статьи должны отправлятся тоже исключительно по адресу **(kulturevrenidergisi@gmail.com)**

24) Каждая статья, принятая для публикации, будут отправлятся двум специалистам, членам совета редколегий для рассмотрения и она будет печататся на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколегий не будут осведомлены по именам и фамилиям авторов статей, информация будет конфидециальным. Принцип двусторонней конфидециальности (double blind referee) будет сохранён. Заключения специалистов будут переданы членам редколегий. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматся редколегией.

25) Авторы статей не будут вознаграждаться.